T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI

SOMUT İŞLEMLER DÖNEMİNDEKİ ÇOCUKLARIN AHLAKİ YARGILAMALARINDA İRADE ALGISI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Havva Hacer GEÇMiŞ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi İhsan BOZANOĞLU

KIRIKKALE

2018

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI

SOMUT İŞLEMLER DÖNEMİNDEKİ ÇOCUKLARIN AHLAKİ YARGILAMALARINDA İRADE ALGISI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Havva Hacer GEÇMiŞ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi İhsan BOZANOĞLU

KIRIKKALE

2018

KABUL ONAY

İhsan BOZANOĞLU danışmanlığında Havva Hacer GEÇMİŞ tarafından hazırlanan "**Somut İşlemler Dönemindeki Çocukların Ahlaki Yargılamalarında İrade Algısı**" adlı bu çalışma jürimiz tarafından Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalında Yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

06/07/2018

İmza

Unvan, Ad Soyad (Başkan)

Dr.Öğr. Üyesi İhsan BOZANOĞLU

İmza

Unvan, Ad Soyad

Prof. Dr. Lokman ÇİLİNGİR

İmza

Unvan, Ad Soyad

Dr. Öğr. Üyesi Şule ÇELİKKAN

Yukarıda imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım

.../.../2018

Prof.Dr. İsmail Aydoğan

KİŞİSEL KABUL

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım ‘Somut İşlemler Dönemindeki Çocukların Ahlaki Yargılamalarında İrade Algısı’ adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve faydalandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak faydalanılmış olduğunu beyan ederim.

Havva Hacer GEÇMİŞ

ÖNSÖZ

İnsan yaşamına yön veren, insan ve toplum tarafından benimsenmiş kurallar topluluğuna ahlak denmektedir. Bu kuralların toplum tarafından yaşanması ahlaklılıktır. Belirli bir zamanda, belirli bir grup tarafından benimsenmiş geçerli değer yargıları öznel ve görecelidir. Ahlak felsefesi ise ahlakın ne olduğunu, ahlaklı davranışı ve ahlak ile ilgili iyi-kötü, vicdan, erdem, ahlaki eylem gibi kavramları inceler. Bu kavramlar açıklanırken sık sık karşımıza çıkan irade kavramı özellikle ahlaki eylemde önem taşırken, insan ahlaki eylemde bulunurken özgür müdür sorusunda da karşımıza çıkmaktadır. Genel olarak irade bir eylemi yapıp yapmamaya karar verme gücü olarak açıklanmaktadır.

Çocukluk dönemi yaşantıları ve yetişkinlik dönemi yaşantıları arasında ahlaki eylem ve yargılar konusunda farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıkları bilişsel gelişim kuramıyla açıklayan Jean Piaget, bilişsel gelişimle birlikte ahlaki gelişimin de yaşla birlikte değişim ve gelişim göstereceğini öne sürmüştür. Ahlaki eylemlerde bulunurken ve ahlaki yargılarımızda 5-6 yaşımıza kadar ahlak öncesi evrede yer aldığımızı, devamında dışa bağımlı evreye ve en son özerk evreye ulaşabildiğimizi savunmaktadır. Bu evreleri kuramında yaş dönemleriyle ele almış, oluşturduğu ahlaki yargı içeren öykülerle çocukların ahlaki yargılamalarını incelemiştir. Yapmış olduğum bu çalışmada, Piaget'nin öykülerini, araştırmanın yapıldığı yere ve günümüz şartlarına göre uyarlayıp, 7-11 yaş arasındaki çocukların ahlaki yargılamalarında irade algısı incelenmiştir. Çalışmamda ilk olarak ahlak felsefesinin konuları, kavramları, filozofların ahlak ve ahlak felsefesine yaklaşımları, irade kavramı ele alınmıştır. Devamında gelişim düzleminde ahlaki gelişim, ahlaki gelişim kuramları ve Piaget'nin ahlaki gelişim kuramı açıklanmıştır.

Çalışma sürecimde manevi desteği ve güveniyle her zaman yanımda olan Sn. Cihan YÜKSEL'e, aileme ve felsefi düşünme yolunda tüm kapıları açan saygıdeğer hocam Sn. Prof.Dr. Lokman ÇİLİNGİR'e, her konuda desteğini esirgemeyen, geliştirici katkılarıyla yönlendiren danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi İhsan BOZANOĞLU'na teşekkür ederim.

Kırıkkale, 2018

ÖZET

Ahlak felsefesinin konusu kapsamında yer alan ahlaki yargılar ve özgür irade ile ahlaki eylem, yargıda bulunma görüşünden yola çıkarak bu araştırmada Jean Piaget' nin somut işlemler döneminde (7-11 yaş arası) yer alan çocukların ahlaki yargılarının gelişimini ve değişimini incelemek ve yargıda bulunurken irade algılarını belirlemek amaçlanmıştır.

Araştırma iki şekilde yürütülmüştür. İlk aşamada çocuklarla birebir görüşme yani mülakat yöntemi, ikinci aşamada anketle veri toplama yöntemi kullanılmıştır. Mülakat yöntemi, Kırıkkale il merkezinde ve ilçelerinde bulunan tesadüfi örneklem metoduyla seçilen ilkokulların birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıflarına, orta okulların ise beşinci ve altıncı sınıflarına devam eden 7-11 yaş arasındaki 150 çocuğa, anket ise 200 çocuğa uygulanmıştır.

Mülakat verileri, kişisel bilgi formu ve çocukların herhangi bir problem durumunda ulaşacakları ahlaki yargıyı belirlemek için Piaget'nin geliştirdiği öykü ve problem durumları kullanılarak elde edilmiştir. Anket ise kişisel bilgi formunun yanı sıra mülakat sonuçlarından çıkan cevaplar doğrultusunda hazırlanmış, seçenekler oluşturulmuştur.

Bulgulara göre, kardeş sayısı, cinsiyet değişkenleri ile ahlaki yargılar arasında önemli bir ilişki bulunmazken, yaş değişkeni ile çocukların ahlaki yargıları arasında önemli bir ilişki olduğu ve Jean Piaget'nin ahlaki yargı gelişimi teorisinin günümüzde yaş aralığının yeniden değerlendirilmesi gerekliliği düşünülmektedir.

.

Anahtar Kelimeler: Ahlak, Ahlak felsefesi, Ahlak gelişimi, İrade.

ABSTRACT

To draw from the opinion of ethical judgements, free will, moral action and form an opinion ,which all of them are in scope of moral philosophy, this thesis aims to examine the development and change of moral judgement children who are in the period of Jean Piaget's concrete operations (age between 7-11) make and also determine their sense of willpower while they form an opinion.

Study conducted in two ways. In first step the method of interviewing children one-to-one was used and in second step, survey data collection method was carried out. While the interviewing technique has been applied to the 150 children who lives in Kırıkkale city center and its periphery and between the age of 7-11, survey method applied to 200 children. Random sample method has been used.

Interviewing datas obtained by personal information forms and also by using Piaget's method of story telling and situations of trouble which was developed in order to determine the ethical judgement children have in the situation of a challenge. Survey and its options has prepared in accordance with both personal information form and the results obtained from interviews.

According to outcome, there is not a significant connection between the factors of quantity of siblings, sex and the ethical judgements. On the other hand, age factor has very important effect on ethical judgements so therefore we deduce that Jean Piaget's ethical judgement development theory's age range should be considered again for today's world.

Keywords: Ethic, Moral Philosophy, Moral Development, Willpower.

İÇİNDEKİLER

KABUL ONAY

KİŞİSEL KABUL

ÖNSÖZ I

ÖZET II

ABSTRACT III

İÇİNDEKİLER IV

TABLOLAR LİSTESİ VI

I. BÖLÜM

1. Felsefe ve Gelişim Psikolojisinde Ahlak 1

1.1.Felsefi Açıdan Ahlak 1

1.1.1.Ahlaki Yargılar 2

1.1.2. Ahlak Felsefesi 4

1.1.3. Ahlak Felsefesinin Temel Kavramları 5

1.1.3.1. Değer Yargıları 5

1.1.3.2. İyi ve Kötü 5

1.1.3.3. Erdem 5

1.1.3.4. Özgürlük 5

1.1.3.5. Ödev ve Sorumluluk 6

1.1.3.6. Vicdan 6

1.1.3.7. Ahlaki Davranış ve Karar 6

1.1.3.8. Ahlak Yasası 6

1.1.4. Ahlakın Konusu ve Kaynağı 8

1.1.5. İrade ..... .10

1.2. Gelişim Psikolojisinde Ahlak (Ahlak Gelişimi) 12

1.2.1. Ahlak Gelişimi Kuramları 14

1.2.1.1. Psikoanalitik Kuram ..... .14

1.2.1.2. Sosyal Öğrenme Kuramı ..... .15

1.2.1.3. Bilişsel Gelişim Kuramı 16

1.2.1.3.1. John Dewey ..... .16

1.2.1.3.2. Lawrence Kohlberg ..... .17

1.2.1.3.3. Jean Piaget 20

II. BÖLÜM

2. İlgili Araştırmalar 30

2.1.Yurt İçinde Yapılan Araştırmalar 30

2.2. Yurt Dışında Yapılan Araştırmalar 31

III. BÖLÜM

3. Yöntem 34

3.1.Çalışma I 34

3.1.1. Araştırma Modeli 34

3.1.2. Evren 34

3.1.3. Örneklem 34

3.1.4. Veri Toplama Araçları 34

3.1.5. Veri Toplama 35

3.2.Çalışma II 36

3.2.1. Araştırma Modeli 37

3.2.2. Evren 37

3.2.3. Örneklem 37

3.2.4. Veri Toplama Araçları 37

3.2.5. Veri Toplama 38

IV. BÖLÜM

4. Bulgular 39

4.1. Çalışma I Bulguları 39

4.2. Çalışma II Bulguları 49

4.2.1. Kişisel Bilgilere İlişkin Bulgular 49

4.2.2. Öykülere Ait Bulgular 51

V. BÖLÜM

5. Sonuç ve Öneriler 81

KAYNAKLAR 84

EKLER 90

Ek 1- Milli Eğitim Müdürlüğü Çalışma İzni Yazı Örneği 90

Ek 2- Anket Örneği 91

Ek 3- Kişisel Bilgi ve Mülakat Görüşmelerinde Kullanılan Öykü Formu Örneği 94

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. Ankete Katılan Çocukların Yaş Dağılımı…… 49

Tablo 2. Ankete Katılan Çocukların Cinsiyetlerine Göre Dağılım……... 50

Tablo 3. Ankete Katılan Çocukların Kardeş Durumu……... 50

Tablo 4. Öykü 1'deki Cevapların Yaşlara Göre Dağılımları……. ... 51

Tablo 5. Öykü 2 Soru 1'e Verilen Cevapların Yaşlara Göre Dağılımları…….... 53

Tablo 6. Öykü 2 Soru 2'ye Verilen Cevapların Yaşlara Göre Dağılımları…… ... 55

Tablo 7. Öykü 3'deki Cevapların Yaşlara Göre Dağılımları……. ... 57

Tablo 8. Öykü 4'ün I.Problem Durumuna Verilen Cevapların Yaşlara Göre Dağılımları…….. ... 59

Tablo 9. Öykü 4'ün II. Problem Durumuna Verilen Cevapların Yaş Gruplarına Göre Dağılımları…….. …… .. 61

Tablo 10. Öykü 4'ün III. Problem Durumuna Verilen Cevapların Yaşlara Göre Dağılımı…… . 63

Tablo 11. Öykü 5'deki Cevapların Yaş Gruplarına Göre Dağılımları……. . 65

Tablo 12. Öykü 6'nın I. Problem Durumuna Verilen Cevapların Yaşlara Göre Dağılımı…… . 67

Tablo 13. Öykü 6'nın II. Problem Durumuna Verilen Cevapların Yaşlara Göre Dağılımı…… . 69

Tablo 14. Öykü 6'nın III. Problem Durumuna Verilen Cevapların Yaşlara Göre Dağılımı…… . 71

Tablo 15. Öykü 6'nın IV. Problem Durumuna Verilen Cevapların Yaşlara Göre Dağılımı…… . 73

Tablo 16. Öykü 6'nın V. Problem Durumuna Verilen Cevapların Yaşlara Göre Dağılımı…… . 75

Tablo 17. Öykü 7'de Ceza Sıralamalarına Verilen Cevapların Yaşlara Göre Dağılımı…… . 76

Tablo 18. Öykü 7'de Seçilen Cezanın Yaşlara Göre Dağılımı…… . 78

Tablo 19. Öykü 8'deki Cevapların Yaşlara Göre Dağılımı……... 79

I. BÖLÜM

1. FELSEFE VE GELİŞİM PSİKOLOJİSİNDE AHLAK

1.1.Felsefi Açıdan Ahlak

Sosyal bir varlık olan insan, toplum içinde diğer kişilerle ilişki halinde yaşar. Toplum içindeki ilişkiler ağını içeren bir yaşam da doğal olarak ahlaki değerlere dayanır. Ahlak ve toplumsallık birbirinden ayrı düşünülemez, ahlaki değerler toplumsallığın temelinde yer alır. Toplumun bir üyesi olan insan, ahlaki hayatı birebir yaşar ve kendi fiillerinde onu gerçekleştirir. Şöyle ki ahlak eylemle belirir, görünür hale gelir. Ahlak, niyetler, eylemler ve eylemlerin sonuçları içinde beliren ancak bunlardan herhangi birine indirgenemeyen durumdur.

Ahlak 'hulk' yani huy anlamına gelen kelimenin çoğul halidir. Hulk, alışkanlık, karakter, mizaç, huy anlamına gelmektedir. Arapçadan türetilen bu fiilin kök harfleri, kelimeyi yaratma fiili ile ilişkili kılmaktadır. Maddi yaratma için halk, manevi yaratılış içinse hulk kelimesi kullanılmaktadır (Poyraz, 2015). Bir düşünce ve inanç sistemidir, ahlakın maddi bir varlığı söz konusu değildir. Ahlaki değerler de manevi değerlerin en önemli kısmını oluşturmaktadır (Güngör,1995). Toplumu oluşturan bireylerin kabul ettiği ve zorunlu olarak uymaları gereken davranış biçimleri ve kurallar bütünüdür (Yeğin,1999). Belirli bir dönemde, insan topluluklarının benimsenmiş olduğu ve kişilerarası ilişkileri düzenleyen törel davranış kurallarının, yasalarını ve ilkelerin toplamıdır. Değişik toplumlarda farklılaşan dönemlerde içeriği ve kapsamı değişim gösteren ahlaksal değerler alanıdır (Akarsu, 1998). Toplumsal bir fenomen olma yönüyle ahlak, dönemden döneme, ulustan ulusa, kültürden kültüre farklılık gösterirken tarihsel süreçte de değişiklik gösterir (Doğan, 2010). Ahlakın evrensel olabileceği tek yönü, bir toplum tarafından ortaya konmuş ve o toplumdaki insan davranışları için rehber olabileceğidir (Cevizci, 2003).

Bireyin, hukuka, adalete, insan haklarına saygı göstermesi, ahlakın toplumsal kısmını, diğer bireylere ve kendine sağladığı fayda için değil kendi oldukları için

değer verme, ilişki kısmını, her bireye tek ve sadece kendileri olduğu için değer verme ise kendilik kısmını oluşturur (Wringe,2006). Ahlakın bu kısımlarını Kardavi altı farklı boyutta incelemektedir; yaratıcıyla ilişkin ahlak, bireyin kendisine ilişkin ahlak, toplumla ilgili olan ahlak, hayvanlarla ilişkin ahlak, fiziksel çevreye ait ahlak ve aileye ilişkin ahlaktır (Akt. Halstead, 2007).

Kişilerarası ilişkilerde, kişilerin davranışlarına dair geçerli olması istenen, bir grupta, belirli bir zamanda veya genel olarak geçerli olması istenen değer yargıları sistemine ahlak denmektedir (Kuçuradi, 2009). İnsan ilişkilerinin oluşturduğu eylemlerle ilgili olarak ahlak güven ve iyi ilişkiler geliştirmeyi içerir. Ahlak kelimesinin yanı sıra günlük yaşam dilinde etik kelimesinin kullanımı da dikkat çekmektedir. Eski Grekçe 'ethos' sözcüğünden türetilmiş olan etik, öznel açıdan bireyin düşünüş, anlayış ve tutumunu; nesnel açıdan ahlak, töre ve alışkanlıkları niteler. Öznel ve nesnel yönü içerecek şekilde etik, ethosun ya da ahlaki olanın bilimidir. Ahlaki olanın eleştirel aydınlatılmasıdır. Ahlak iyi ve kötünün ne olduğunu söylerken, ahlak felsefesi (etik) bir eylemin iyi ya da kötü olduğu yargısına nasıl varıldığını araştırır. Ahlak tarihsel, sosyolojik boyuta sahiptir. O çeşitli grup ve topluluklarda somut, tikel bir fenomen olarak karşımıza çıkar. Farklı gruplarda yaşanan bu ahlak(lar)ı ele alıp, ortaya konulan buyruk ve kuralları, öğretileri sınıflandıran, benzer ve farklı yanlarını ortaya koyan, eleştiren felsefe alanı etik'tir (Çilingir, 2009; Doğan,2010).

1.1.1. Ahlaki Yargılar

Ahlak ile ilgili olarak kullanılan iyi-kötü gibi kavramlar ahlaki yargıyı oluşturmaktadırlar. Ahlaki yargılar ilk olarak davranışlara, sonra birey ve topluma yani sosyal ilişkiler ağı, kurumlar, düzen ve kurallara yöneliktir (Çilingir, 2009). İnsan etkinliklerinin her alanı, sanat, din, siyaset, bilim vb. ahlak ile uyumlu ancak özel durumlara uyarlanabilen ahlaki yargılar içerir (Güngör, 1993). İnsanlarda 'iyi-kötü', 'doğru-yanlış' yapılması hoş karşılanan veya kabul görmeyen davranışların hangileri olduğuna dair yargılar bulunmaktadır. Bu yargılar, kişinin kendi davranış ve eylemlerini belirleyen, yapmaması gerekenler konusunda bireye özgü inançlar ve değerler sisteminin

ürünüdür (Erden ve Akman,1998). Ahlaki ikilem durumunda kişinin, başkalarının haklarını kendi haklarına karşı tartması ve bir yönde karar vermesine ahlaki yargı denmektedir (Çileli, 1986). Ahlak çeşitlilik ve zengin olanaklar içerir. Hiçbir toplum hiçbir dönemde dünyayı ilk bakışta kavrayamaz, her birinin kendine özgü algılayışı değerlendirmesi vardır. Ahlaki yargı her yaşama biçiminin içerisinde yer alır (Heimsoeth, 1978).

Ahlaksal değerler, kendilerini iyi veya kötü olarak değerlendirmemizin mümkün olduğu durum ya da davranışlarla ilgili değerler, ahlak bireylerin kendilerine göre yaşadıkları bir ilke ve kurallar bütünü olarak açıklanabilir. İnsan davranışları koşullara bağlı olarak ahlakın alanına girer ya da girmez, bunu belirleyen bir ilke bulunmamaktadır. Ancak davranışın ahlaki olması için o davranışın bir takım özellikler taşıması gerekir. Şöyle ki davranışın ahlaki olarak değerlendirilebilmesi için, bilinçli, iradeli ve özgür bir bireyden kaynaklanmış olması gerekir. Örneğin, çocukların davranışları irade ve özgürlük taşıyabilir ancak aile içerisinde kalması gerken konuları her yerde herkese iletebilir yani bilinçli olmayabilir (Arslan,1996).

Belli bir eylem türünün doğru, yanlış, bir ödev olduğu veya yapılmaması gerektiğine dair oluşan ahlaki yargılar, ahlaki yükümlülük yargılarıdır. Eylem değil de, kişiler, niyetler hakkında erdemli, erdemsiz, iyi, kötü şeklinde oluşan yargılar ise deontik yargılardır. ‘Başkalarının haklarına saygı göstermemiz gerekir.’ yargısı ahlaki yükümlülük, ‘anneannem iyi bir insandı.’ yargısı ise deontik yargıya örnek olabilir (Cevizci,2003). Ahlaki kararlar, ahlaki yargılar neye göre ve nasıl oluşmaktadır? Niçin dürüst olunmalı? Neden ihtiyaç sahiplerine yardım edilmeli? Ahlaki yargılarımızı belirleyen nedir? Doğuştan getirilen bir yetenek midir? Ahlaki yargılar öğrenilir mi? (Çilingir, 2009)

Ahlaki değerler davranış biçimlerine ait olup, amaç olan durumları içermez. Bu değerler aracı olan değerleri kapsar. Kişilerarası niteliği bulunan bu değerlere kibarlık, sorumluluk sahibi olma, dürüstlük gibi değerler örnek verilebilir (Şirin, 1993).

Ahlaklı bir birey olmak yalnızca ahlaklı davranmakla kalmayıp, davranışları doğru veya yanlış olarak yargılamak ve bunu yaparken kanıtlara dayanmaktır (Wright, Croxen, 1989).

1.1.2. Ahlak Felsefesi

Ahlak insan davranışlarının iyi-kötü, doğru-yanlış şeklinde değerlendirilmesini sağlamaktadır. İyi ve kötünün ne olduğunu açıklarken, ahlak felsefesi bir davranışın iyi veya kötü olduğu değerlendirmesine nasıl ulaşıldığını inceler. Bireyin bilinçli eylemleri üzerine derinliğine düşünmeyi içerir. Bireyin eylemlerini, amaçlarını ve yöneldiği değerlerini ortaya koyar.

Ahlak felsefesi insan ilişkilerinde doğru ile yanlış, iyi ile kötü, sorumluluk ile sorumsuzluk vasıflarının geçerlik ölçütlerini belirlemenin yanı sıra kalıplaşmış davranış kurallarını inceleyerek ön yargılara açıklık getirmeye yönelik kavramsal çözümleme olarak açıklanabilmektedir (Yıldırım,2004). Ahlaksal olanın temellerini ve özünü araştırır, bireyin kişisel ve toplumsal hayattaki ahlaki davranışları ile ilgili sorunları inceler. Konusu iyi olanın ve onun karşılığı olan kötü olanın ne anlama geldiğini araştırmaktır. Ahlaki eylemin bir amacı var mıdır? , Birey ahlaki eylemde bulunurken özgür müdür? , Bireyin yapması gereken veya yapması istenen davranışlar nelerdir? Tüm bireylerin benimseyebileceği evrensel ahlak yasaları var mıdır? , İyi nedir? , İyiliği kötülükten ayıran özellikler nelerdir? , İyilik, doğruluk, dürüstlük, sorumluluk kavramlarının ortak özellikleri var mıdır? Ahlaki sorunlara yaklaşımda değer yargıları değerlendirilirken geçerlik ölçütleri objektif midir, subjektif midir? gibi sorular bu bağlamda tartışılan ve cevabı aranan başlıca sorulardır.

Diğer canlı varlıklardan farklı olarak insan, bilgi ve değer üretir. Bilgi ve değer birbirinden farklı olarak değerlendirilir. Örneğin, Ankara'ya bir gün boyunca sağanak yağmur yağmış, metrekareye ortalama on iki litre su düşmüştür bilgisi olgusal bir bilgidir. Ancak bu bilgi iyi ya da kötü değerini de içerebilir. Şöyle ki, yağmur suyunun sele dönüşüp dükkanına dolan esnaf için yağmurun yağmış olması kötüdür, toprağını sürmüş, gübresini eklemiş olan bir çiftçi içinse bu durum iyidir (Cevizci,2000). Yargı bilgiden ziyade tutum, değer içerir.

1.1.3. Ahlak Felsefesinin Temel Kavramları

1.1.3.1.Değer Yargıları

İyi ve kötü kavramlarını inceleyen ahlaki yargılar, günah ve sevabı inceleyen dini yargılar, doğru ve yanlışı açıklayan bilimsel yargılar ve güzel ve çirkini inceleyen estetik yargılardır.

1.1.3.2.İyi ve Kötü

Bireyin aklına ve istencine göre yaptığı seçim sonucunda oluşan yararlı ve değerli olan, iyidir. Toplumla uyumlu yaşamayı olanaklı kılan ve insan olma imkânını gerçekleştiren her şey iyidir. Toplum tarafından yapılması istenmeyen, ahlakça değer içermeyen eylem ve sözler ise kötüdür (Frankena, 2007).

1.1.3.3. Erdem

Ahlaksal olarak iyi ve değerli olan davranışlardır. İyi olma, alçak gönüllülük, yiğitlik, doğruluk vb. niteliklerin genel adı, fazilet olarak açıklanabilir. Platon'a göre, erdem, ölçülülük, cesaret, bilgelik ve adalettir. Aristoteles ise erdemi şöyle açıklar; gerektiği zaman, gereken şeyleri, gereken kişilere karşı, gerektiği kadar yapmak iyidir ve erdemdir (Senemoğlu, 2016). Pek çok ile az arasında, herkes için gerekli olan iyiyi, saygıyı, hoş görü ve adaleti kapsayan, orta, denge olarak belirtmiştir (Aristoteles, 2011).

1.1.3.4.Özgürlük

Dışarıdan herhangi bir etki olmadan bireyin kendi aklı ve iradesiyle davranışını belirlemesi özgürlüktür. Ahlak felsefesinde olanağın ilk şartı özgürlüktür. Ahlaki yargıya varabilmek, bir eylemi yapmak veya yapmamak seçeneğine sahip olmak için özgürlük gereklidir. Ahlaki özgürlüğün kaynağı bilinç ya da vicdandır (Çilingir, 2009). Ahlak felsefesinin cevap aradığı temel sorulardan biri bireyin eylemde bulunurken özgür olup olmadığı, ne kadar ve hangi şartlarda özgür olabileceğidir. Bu sorulara dair pek çok cevap verilmiş ve bu cevaplar bazı görüşleri oluşturmuştur. Bunlar;

Determinizm: Bu görüşe göre, bireyin davranış ve istekleri içsel ve dışsal nedenlerle belirlenmiştir. Birey eylem ve kararlarında özgür değildir.

İndeterminizm: Bireyin davranış ve eylemlerini belirleyen hiçbir etki söz konusu değildir, birey eylem ve davranışlarında özgürdür.

Liberteryanizm: Birey doğuştan yaşam hakkına, inanç ve vicdan özgürlüğüne sahiptir. Birey özerktir, yani bireyin davranışını ve eylemini belirleyen toplumsal bir kısıtlama söz konusu değildir.

Otodeterminizm: Birey özgürlüğünü kendi elde eder, tecrübe ve bilgileriyle kendini geliştirdiği oranda ve ne kadar çok bilirse o kadar özgürdür.

Fatalizm: Bireyin yaşamında her şey daha önceden doğaüstü bir güç tarafından belirlenmiştir ve kimse bunu değiştiremez (Özlem, 2010).

1.1.3.5.Ödev ve Sorumluluk

Bireyin eylem ve davranışlarının sonuçlarını üstlenmesi sorumluluktur. Sorumluluk, özgür iradeyi gerektirir. Ödev ise ahlak yasasına saygı gereği gerçekleştirilen eylemin zorunluluğudur (Warburton, 2016).

1.1.3.6.Vicdan

Birey iyi ve kötüye dair bir bilince sahiptir ve kötüden uzak durmaya, iyiye yönelmeye çalışır. Kendiliğinden sahip olunan iyi bilgisine vicdan denir (Çilingir,2009). Bireyin iyi ve kötüyü ayırt etme gücüdür.

1.1.3.7.Ahlaki Davranış ve Karar

Özgürlük, sorumluluk, vicdan, akıl ve ahlak yasalarının uyumlu çalışmasıyla bireyin, bilerek, isteyerek karar vermesi ve bu kararı eyleme dönüştürmesidir.

1.1.3.8.Ahlak Yasası

'Hırsızlık kötüdür.' gibi bireyin nasıl davranması gerektiğini belirleyen kurallar bütünüdür. Ahlak felsefesinde cevap aranan bir problem de evrensel ahlak yasasının var olup olmadığıdır.

Evrensel ahlak yasasını reddeden görüş ve düşünürler şöyledir;

Hedonizm: Bireyin ahlaki eylem ve davranışının sonucunda, ona verdiği acının az, hazzın fazla olması, davranışı ve eylemi ahlaki kılar. Acının az olması amaçlanınca, evrensel bir ahlak yasasından söz etmek mümkün değildir. Aristippos ve Epiküros bu görüşü savunmaktadır.

Egoizm: Bireyin eylemleri kendi yararı ve çıkarı doğrultusundadır. Ahlaklı olma kendini koruma güdüsünün dışa vurulmasıdır. Thomas Hobbes bu görüşün en önemli savunucusudur.

Anarşizm: Bireylerin hak ve özgürlükleri devlet ve yasalardan üstündür. Bireyler yasa ve kurallar olmadan eylemlerini daha iyi gerçekleştirir ve davranışlarını daha iyi ortaya koyarlar. Bu görüşün en önemli temsilcileri Pierre Joseph Proudhon, Max Stirner ve Mihail Bakunin'dir.

Egzistansiyalizm*:* Birey değerlerini kendi yaratır, yolunu kendi belirler, kararlarını verirken tek başınadır, sorumluluk bireyin kendine aittir ve sorumluluğunu kendi alan birey özgür olmalıdır. Her birey kendi varoluşunu kendi belirlemelidir. Bu görüşün savunucusu Jean Paul Sartre'dır.

Nihilizm: Bireyin davranış ve eylemine yön veren herhangi bir değer ve ahlaki bir kural yoktur. Temsilcisi Friedrich Nietzsche' ye göre güç istenci, köle ahlakına karşı efendi ahlakını yani üstün insan ahlakını oluşturur (Akarsu,1982; Baykan,2000).

Evrensel ahlak yasasının varlığını kabul eden görüş ve düşünürler ise iki şekildedir. Bunlar ahlak yasasını subjektif özelliklerin belirlediğini düşünen görüşler ve ahlak yasasını objektif özelliklerin belirlediğini düşünen görüşlerdir (Pieper, 1994).

Subjektif özelliklerin evrensel ahlak yasasını belirlediğini savunan görüşe göre, ahlak yasalarını belirleyen bireyin doğası ve yaşamıdır. Temsilcileri J.S.Mill ve J.Bentham olan *toplumsal yararcılık görüşüne* göre, ahlaki eylem mümkün olan en çok insana en çok mutluluğu getirmelidir. Herkese haz, mutluluk ve fayda sağlayan eylem iyidir.

Evrensel ahlak yasasını subjektif özelliklerin belirlediğini savunan ikinci görüş, Henri Bergson'un savunduğu sezgici ahlaktır. Birey hangi davranışın, eylemin iyi olduğuna sezgileriyle karar verir.

Objektif özelliklerin evrensel ahlak yasasını oluşturduğunu savunan düşünürler, Sokrates, Platon, Aristoteles, Spinoza, Kant, Farabi ve Gazali'dir (Özlem, 2010).Sokrates'e göre, ahlaklılık bilgili olmakla mümkündür ve hiç kimse bilerek kötülük yapmaz. Platon, bilgi ve eğitim ahlaki değerlerin temelidir, ahlaki yaşamın amacı mutluluğa ulaşmak, Tanrı ile bütünleşmektir, demiştir. Aristoteles ise ahlaklı olmak ölçülü olmak ile mümkündür, der. Spinoza'ya göre, özgürlük ve yüksek mutluluk kişinin kendisini Tanrıya bırakmasıdır, Tanrı'nın yasalarına uygun olan iyi, olmayan ise kötüdür. Kant, ahlaki davranışın temeli, o davranışın verdiği fayda ve haz değil, temelindeki ödev, niyettir, der. Farabi'ye göre kişinin iyi bir eylemde bulunabilmesi için akıllı, erdemli ve iradeli olması gerekir. Gazali ahlak anlayışını, Tanrının varlığına ve birliğine giden yolu açmak amacına dayandırır (Pieper, 1994; Cevizci, 2003).

1.1.4. Ahlakın Konusu ve Kaynağı

Kural koyucu olma özelliği ile ilgili olarak ahlakta incelenmesi gereken iki konu söz konusudur. Bunlardan ilki toplumda yaşayan bireyler arasında uyum ve işbirliğini sağlamak adına ahlak ilkeleri ve davranış kuralları belirlenmesidir. İkincisi ise toplumda yaşayan bireylerin bu ilke ve kuralları benimsemesi, bunlara uygun davranışlar sergilemesidir. İkinci boyut toplumca benimsenen kural ve ilkelerin içselleştirilerek birey tarafından yeniden üretilmesi anlamındadır. Bu ise ahlak eğitimi yoluyla bireyin vicdanının geliştirilmesi, herhangi bir otoriteye bağlı kalmadan kendi özgür iradesi ve bilinciyle ahlaki davranışları sergilemesiyle mümkün olmaktadır. Ahlaki ilke ve kuralların belirlenmesi ise iyi ve kötü değerlerinin nasıl ve nereden kaynaklandığı, belirleyicinin insan mı yoksa Tanrı mı olduğu, iyi olanın davranışların temelindeki niyet mi yoksa sonunda ortaya çıkan fayda, mutluluk, haz mı olduğu Tanrı buyruklarına uymak mı olduğunu içeren karmaşık bir konudur (Tuğcu, 2000).

Bazı düşünürlere göre ahlak hazza, faydaya veya mutluluk sağlama gibi sonuca götürmeliyken, bazılarına göre ise Tanrı'nın buyruklarına uyma gibi bir erdemi yerine getirme olmalıdır (Mengüşoğlu, 1992). Ahlakın kaynağı konusunda ortaya konulan görüşler; ahlaki iyinin, ahlaki bir davranışa yönelten niyette aranması gerektiği görüşü ve bu davranışın sonuçta kazandırdıklarından ortaya çıktığı görüşü olarak ikiye ayrılır.

Alman düşünür **Kant'**a göre insanın her defasında içinde bulunabileceği ahlaksal durum erdemdir, erdem çatışma halindeki ahlaksal niyettir (Kant, 1999). Davranışı ahlaki kılan unsur, davranışın sonucunda ortaya çıkan sonuçta değil, bu davranışa yönelten niyette aranmalıdır. İnsan tarafından özgür olarak gerçekleştirilen eylemler ahlaki olarak nitelendirilebilir. Eğer insan davranışları hazza ya da Tanrı'nın hoşnutluğunu kazanmaya dayanırsa insanın o davranışı özgürce gerçekleştirmiş olacağından söz edilemez. Bundan dolayı insana yaraşır ahlak, akıl sahibi ve özgür olan insanın sadece görev duygusundan kaynaklanan ahlaktır. Böylelikle Kant'a göre ahlakın kaynağı kişiyi davranışa yönelten niyettir (Akarsu,1982).

Fransız düşünür **Sartre**'ın geliştirdiği varoluşçu ahlak, insanın mutlak anlamda özgür bir varlık olduğu fikrine dayanır. İnsan kendi yolunu kendisi seçmekle yükümlüdür ve bundan dolayı korkak ya da kahraman olmak kişinin kendi elindedir. Özgürlük ile yapılan seçilen her şey varoluşçu ahlaka göre ahlakidir, kötü olansa yapılan davranıştan ötürü pişmanlık duymaktır. Eyleminden pişmanlık duyan kişi kendi özüne ihanet etmektedir. Pişmanlık duymayı gerektirmeyecek her davranış ahlaka uygun davranıştır (Sartre,1996).

Nietzsche'ye göre ise ahlaki değerler, toplumdaki güçsüzlerin kendilerini asil ve efendi yaradılışlı insanlardan korumak için geliştirdikleri değerlerdir. Bu değer ise insanı zayıflatan, alçaklık ve tembelliği öğütleyen ilkelerden ibarettir. Bunun için Nietzsche'ye göre asil karakterli insanların, insanlığı ilerletme uğruna gerekli olan ne varsa onları hiçbir engel ile karşılaşmaksızın yapması ahlaklı olmak demektir (Baykan,2000).

Hume, Bentham ve Mill ise demokratik toplum anlayışına dayandırılmış bir ahlak sistemi geliştirmişlerdir. Bir toplumda en çok sayıda insana en büyük ölçüde fayda veren davranış iyi ve ahlaklı bir davranıştır. Bu ahlak sisteminin temelinde

haz kavramı bulunmaktadır (Akarsu,1982). Ahlakın kaynağına hazzı yerleştiren akımların haz kavramı ile kastettikleri farklılaşmaktadır. Şöyle ki bazı düşünürlere iyi olan davranış yeme-içme, cinsel ilişkide bulunma gibi bedensel hazlardır. Ancak **Epikür** gibi diğer düşünürlere göre ise en yüksek iyi bedensel değil manevi hazlardır. Çünkü bedensel hazlar önce haz verirken bir süre sonra acıya yol açmaktadırlar. Epikür ölçülü beslenmeyi, dostluk, sadakat gibi manevi hazları ahlakın dayanağı olarak görmüştür (Weber, 1991).

Günümüz felsefesinin en eski kaynağı olarak kabul edilen Sokrates 'nasıl davranmamız' gerektiği hakkında sistemli fikirler ileri süren ilk düşünürdür.. İnsan davranışlarında alışılmış kalıpları veya başkalarının kabul ettiği kuralları benimsemek yerine bunlar hakkında düşünmenin gerekliliğini savunmuştur (Güngör, 1993). Bunun yanı sıra yine **Sokrates, Platon ve Aristo** insanın en önemli parçasının akıl olduğu görüşüyle, ahlakın akla daha doğrusu bilgiye dayandırılması gerektiğini belirtmişlerdir. Ahlak bilime bağlıdır, erdemli olmak ahlaki bilgiden haberdar olmak anlamı taşır. Yeterli ahlaki bilgiye sahip kişi, ahlaklı olacaktır, ahlaki bilgisine uygun olarak ahlaki davranış sergileme iradesini gösterecektir (Ross,1993).

Bireyde ahlaki eylemi ortaya koyacak, ahlaki davranışın oluşması için bilinç ve özgür iradenin bir arada olması gerekir. Birey kendi arzusuyla gerçekleştirdiği davranışın farkında olmalıdır. Bu farkındalık ya da bilinç kişinin davranışının sonuçlarını ve davranışı ne için yaptığını bilmesini sağlar. Özgür irade ise kişinin, hiçbir zorlama ve baskı olmadan sadece kendi istenciyle yani iradesiyle davranışta bulunmasıdır. İrade kavramı aşağıda daha ayrıntılı incelenmektedir.

1.1.5. İrade

İnsan eylemde bulunurken seçim yapmayı düşünür. Düşündüğü seçeneği göz önünde bulundurarak harekete geçerse irade söz konusudur. İrade, eylemi düşünceye uygun şekilde gerçekleştirebilme gücüdür. Arapça kökenli bir kelime olan irade sözlükte, istenç, bir şeyi yapıp yapmamaya karar verme gücü olarak tanımlanmıştır (Tdk, 2011).

Yunanca'da 'güç', 'erk' ve 'denetim' anlamına gelen, *kratos* kelimesinin, olumsuz ön ek alarak *akrasia* yani istenç güçsüzlüğü kavramı felsefede, kendi üstünde söz sahibi olmanın insana özgü bir nitelik olduğunu gösterir. Hayvanların doğal ihtiyaçlarını gidermeye dönük karşı konulmaz içgüdüsel bir isteme söz konusuyken, insanların sahip olduğu irade, yapabilme özgürlüğü kadar, yapmama özgürlüğünü de içeren bilinçli bir istemedir (Güçlü ve Uzun, 2003). Yapabilme gücü, itici güç, bilinç yetisi, özgürce seçim yapabilme gücü anlamlarına da gelen irade, bireyin görüş ve tasarımları üzerinde bilinçli bir düşünme ile tavır belirleyerek, seçerek karar verme ve duygu ve eğilimlere değil, akla dayalı isteme, akla uygun bir amaç koyma yeteneği olarak açıklanabilir. Bu açıklamanın yanı sıra istemeleri karar alıp yerine getirme gücü olarak da tanımlanmaktadır (Akarsu, 1998). İrade kimi düşünürlere göre sadece bir varsayımken, kimlerine göre ise bireyi diğer canlılardan ayıran başlıca özelliklerdendir (Yıldırım, 2004).

İnsan yaşamında yapmalı veya yapmamalı şeklinde ortaya çıkan ahlak, doğru ve yanlışı içeren bilişsel ve sosyal tüm süreçleri kapsar. Ahlaki davranışa dönük, dış baskı etkisi ya da ödül beklentisi problemleri, bireyin ahlaki gelişim sürecini yakından ilgilendiren bir boyuttur. Sadece dışsal etkilerle, cezadan kaçınma, ödül elde etme şeklinde, başlayan ahlaki gelişim, evrensel ahlaki değerleri içselleştirip davranışa dönüştürme süreçleriyle devam etmektedir (Dewey,1920).

Bireyler, başkalarını ahlaki olarak yargılarken onların irade sahibi olup olmadıklarını dikkate alır mı? Ahlakın sosyal bir olgu oluşu ahlaki davranışı da günlük hayatın odak noktasına yerleştirmektedir. Bireylerin ilişkileri nasıl olmalıdır? Nasıl davranılırsa iyi, nasıl davranılırsa kötü davranılmış olunur? İyi denilen davranışlar herkesçe benimsenebilir mi? Özellikle çocuklara bu tür davranışlar nasıl öğretilir? Bu gibi soruların cevapları için insan doğasının gelişimini incelemek gerekmektedir. Ahlaki davranışlar nasıl, ne zaman, kimlerden öğrenilmektedir? Doğuştan getirilen davranış kuralları var mıdır? soruları insan gelişimini ve özellikle öğrenme sürecini içeren bilişsel gelişimi incelemeyi zorunlu kılmaktadır (Güngör, 1993).

1.2. Gelişim Psikolojisinde Ahlak (Ahlak Gelişimi)

Bireyin bebeklikten yetişkinliğe dek psikolojik, sosyal, bilişsel, duygusal olarak geçirmiş olduğu değişikliklere gelişim denmektedir. Bu gelişim süreçleri bireyin olgunlaşmasını da içerir. Olgunlaşma ise doğuştan getirilen potansiyelin zaman içerisinde ortaya çıkmasıdır. Olgunlaşma ve gelişim yaşam boyu birbirleriyle etkileşimdedir. Bu etkileşim doğrultusunda çevresel etmenler birey için çok büyük önem taşımaktadır. Çevresel faktörlerin etkisiyle kazanılan deneyimlerin sonucu olarak ortaya çıkan kalıcı davranış değişikliklerine öğrenme denmektedir. Ahlaki düşünce, davranış ve yargılar da çoğunlukla öğrenme ürünüdür. Ahlak gelişimi, çocuğun hayatının ilk yıllarında başlayan ve hayatı boyunca devam eden, yaşadığı toplumun değer yargılarını kabul etme ve sosyalleşme sürecinde toplumun iyi ve kötülerini öğrenme süreci olarak tanımlanabilir(Çağdaş ve Seçer,2002). Ahlaki Gelişim, bireye doğru ve yanlışla ilgili ölçüler arasında ayrım yapma gücü kazandıran ve onu toplumsal davranış yönünden giderek daha yetenekli duruma getiren olgunlaşma sürecidir (Oğuzkan,1981).

Ahlak yargıları bakımından çocukların olgunlaşma süreçleri;

1. Özel kurallara dayanan ahlaktan neyin doğru neyin yanlış olduğuna ilişkin genel kavramlara ulaşılır.
2. Sınırlama ahlakından yardımlaşma ahlakına geçilir.
3. Her yerde hazır olan ilahi adalet fikrinden ceza veren bir kişi bulunması fikrine geçilir.
4. Başkalarının baskılarıyla, öğüt ve zorlamalarıyla oluşan ahlaktan kaynağını kendi ölçütlerinden alan iç ahlaka geçilir.
5. Oyun kuralları keyfi değildir, karşılıklı anlayış ve saygıya dayanır.
6. Diğer kişilerin eylemlerine ilişkin yargıda bulunurken, eylemin oluştuğu ortamı anlamak ve anlayışla karşılamak için gitgide artan bir yetenek ortaya çıkar ve istek duyulur (Jersild,1979).

Birey ahlaki davranış şekillerini, yargılarını içinde bulunduğu toplumdan öğrenme yoluyla edinir. Her birey çocukluktan itibaren, hayatının bazı kuralların emir ve yasakların içinde yer aldığını fark eder. Bütün bunlar kültürel, toplumsal aktarımlar eşliğinde yaşamla birlikte bizlere verilmiştir.

Kuralları, yasakları, doğru ve yanlışı yaşamın içinde bizler benimser, deneyimler, anlamlandırmak için çabalarız (Heimsoeth, 1978). Birey başkaları ile olan ilişkilerini düzenlerken ve değerlendirirken zihnin akıl yürütme işlevini kullanır ve fikir üretir. Zekâ kapasitesinin verdiği yetenek ile ahlaklı davranışta bulunmaya çalışır. Bireyler kendilerine öğretilen ahlaki kurallar üzerine düşünme, değerlendirme, bunları benimseme ya da yanlış bulma yeteneğine sahiptirler. Ahlak kurallarını, kendi iradelerine göre değiştirir veya ortadan kaldırabilirler (Güngör,1995). Ahlakın söz konusu olduğu yerde iyi ile kötüyü ayırt edebilecek zihinsel olgunluğa erişmiş bir insan vardır. İnsan ahlaki davranışları bilerek dünyaya gelmez. Bu davranışların farklı toplumlarda farklı şekiller alması, değerlendirilmesi onların zihinsel süzgeçlerden geçerek sonradan öğrenilmiş olduğunun göstergesidir. Ahlaki gelişme zihin gelişimi ile paralel ilerler. Çocuğun dış dünyayı öğrenmesi ve bu dünyaya ait bazı şeyleri benimsemesi belirli bir zihin düzeyine gelmesini gerektirir. Zeka bir öğrenme yeteneğidir. Ahlaki davranış ve yargılar da bu yetenek sayesinde kazanılır(Güngör,1995).

Çocuk ile yetişkinin ahlaki davranışı ve yargısı birbirinden farklıdır, çünkü zeka düzeyleri ve bilişsel yetenekleri arasında büyük bir fark vardır. Bireyin zekası, bilgi ve deneyimleri geliştikçe, ahlaki yargılarında başvurduğu faktörler de artar, çok yanlı düşünme başlar. Ahlaki düşünce neyin doğru, neyin yanlış olduğu üzerine düşünmek olarak tanımlanmıştır. Çocukların doğru ile yanlışa ilişkin düşünceleri aynı harfler ve rakamlar hakkındaki düşünceleri gibi gelişimseldir. Bu durumda çocuğun ahlaki düşünce açısından gelişimsel ilerlemesi incelenmelidir. İlerlemeye destek olacak doğru yöntemlerin bulunması önem taşır (Crosser,2002). Çocuklar içinde yaşadıkları topluma ait kuralları bilmezler. Toplumla uyum içerisinde yaşayabilmek için yardımlaşmayı, işbirliği içinde çalışmayı, duygu ve düşüncelerini yaşadıkları kültüre uygun biçimde ifade etmeyi, paylaşmayı sonradan öğrenirler. Kavrama ve taklit etme yolu ile çocuk kültürün değerlerini kazanır, içinde yaşadığı grubun değer ve normlarını özümser ve sosyalleşir (Çağdaş vd, 2002).

Rol alma yeteneği de ahlak gelişiminin başlangıç noktalarından biridir, bu yetenek 3-4 yaşlarından itibaren gelişmeye başlar (Kohlberg, 1969). Blum ise ahlak gelişiminin ahlaki değerlerin çocukta yerleşmesiyle başladığını, bunun ise çocuğun kendisi dışındakileri algılamaya başlamasıyla gerçekleştiğini belirtmiştir (Blum,1994). William ahlak gelişiminin, çocukların ahlaki olarak, kalıtsal yolla gelen pek çok

tepkiyle donatılmış şekilde dünyaya geldiğini, süreç içinde yeni duygular ve sosyal ilişkilerle devam ettiğini öne sürmüştür (William,1999).

Ahlaki bilincin gelişimine bakıldığında, neredeyse bütün kuramlar için geçerli olan nokta, ahlak gelişiminin dış odaklı yani heteronom basamağı ile başladığı ve özerklik doğrultusunda geliştiği şeklindedir (Cevizci,2003).

1.2.1. Ahlaki Gelişim Kuramları

Ahlak gelişimi konusunda pek çok çalışma yapılmış olup, bu araştırmalarda bireyin, çocuğun ahlaki yargıda bulunma süreçleri değerlendirilmiştir.

Ahlaki gelişim kuramlarının temellerini oluşturan üç farklı yaklaşım bulunmaktadır;

1- Doğuştan Günahkârlık: Çocukların istenmeyen davranış ve duygulardan arındırılmasının temel yolu eğitimdir. Bastırma ve ceza eğitim yöntemi olarak görülür. Bu yaklaşıma dair görüşler psikoanalitik kuramda kendini göstermektedir, olumsuz dürtüler kontrol altına alınmalıdır (Acuner,2004).
2- TabulaRasa: Çocuk doğduğu zaman ahlaki açıdan tarafsızdır. Eğitim ve yaşantı kişiyi iyi ya da kötü yapar. Ahlaki olan davranış toplum tarafından benimsenen davranışlardan kaçınmak, kabul gören normlara uymaktır. Bu yaklaşıma göre, ahlaki koşullanma ve yaşantıların sonucu olarak görülen ahlaki gelişim, kendini sosyal öğrenme kuramında gösterir (Anderson,1984).
3- Doğuştan Masumiyet: J.J.Rousseau'ya göre 'Her şey yaratanın elinden çıkarken iyidir, her şey insanların elinde bozulur' yani çocuk doğuştan saf ve temizdir. Ahlak dışı davranışlar toplumsal yönlendirmeler ile oluşur. Önemli olan kişide var olan iyi'yi korumak ve bağımsızca gelişmesini sağlamaktır. Bu düşünce bağlamında bilişsel gelişim kuramı önem taşır (Rousseau,1925).

1.2.1.1. Psikoanalitik Kuram

Bütün insanlar doğuştan gelen dürtülerle hareket kazanır. Bu dürtülerden biri ihtiyaçları tatmine yönlendiren cinsel dürtülerdir. İnsan fiziksel ve sosyal çevresiyle etkileşime girerek bu dürtülerine tatmin yolları arar. Aradığı bu

yollardan hangilerinin onaylanıp hangilerinin onaylanmayacağına karar veren sosyal kurallar, gelenek ve normlar bulunur. Birey dürtülerin tatmin yolunu belirlemekte etkendir. Belirleyiciler anne-baba, din adamları, öğretmenler, kanun adamlarıdır. Bunlar tarafından uygun görülmeyen tatmin yolları cezalandırılır.
Çocuk gelişirken, önemli gördüğü kişilerin davranışlar ile ilgili beklentilerini kişiliğine katar. Bu beklentiler çocuğun ahlaki değerlerini oluşturur. Ahlaki değerlerler içselleştirildiğinde dış denetime gerek kalmaz, kişide oluşan bilinç (vicdan) kendini denetler (Thomas,1997).
Psikoanalitik kuramın kurucusu Freud ahlak konusundaki çalışmalarının temelini, katı ahlak kuralcılığına yönelen hastalarının bu yaklaşımlarının nedenlerini araştırarak, inceleyerek oluşturmuştur (Papalia, Olds 1989). İnsanı süper ego tarafından kontrol edilen, biyolojik dürtülerden oluşan bir varlık olarak belirler. Kişilik yapısı ve ahlaki gelişimi id (altbenlik), ego (benlik), süperego(üstbenlik) arasındaki ilişkinin dengeli olmasına bağlar. Bu yapıların dengede olması kişinin ruh sağlığını dengede tutar. **Süperego** anne-baba ve toplumun ahlaki değer yargılarını içeren bir yapıdır. Kişiliğin ahlaki yönünü oluşturur. Eylemlerin ahlaki olup olmadığına karar verir, ceza ve ödül ile anne-baba ve toplumdan edindiği ahlaki değerleri, toplumsal normları kullanır.

Bu yapıya dayanarak ahlak, suçluluk, utanç duyguları aracılığıyla bazı dürtülerin süperego ile kontrol altına alınması olarak değerlendirilebilir (Freud,1997). Freud kişilik gelişimi kuramı paralelinde incelediği ahlaki gelişimi, oral, anal, fallik, latent ve genital olmak üzere beş gelişim dönemine ayırmıştır. Ahlak gelişimi açısından en önemli dönem 3-5 yaş arasındaki odipalfallik döneme denk gelir. Bu dönemde iğdiş edilme korkusunun oluşmasıyla, erkek çocukların babaları ile kız çocukların anneleri ile özdeşim kurması süperegonun gelişmesini sağlar. Süperegonun gelişim sürecinde ideal modeller anne-babanın yerini alan eğitimciler olabilmektedir (Papalia,1989;Freud,1997).

1.2.1.2. Sosyal Öğrenme Kuramı

Bu kuram, kişinin pek çok davranışı, çevresinde bulunan insanların gerçekleştirdiği davranışlara öykünerek öğrendiğini belirtir. Birey alışılmış

davranış şekilleri ve ahlaki değerleri doğuştan değil, sonradan yaşın ilerlemesiyle de değil, günlük yaşamdaki ilişkiler ağı içinde öğrenir. Ahlaki yargılar ve davranışlar sosyal ilişkilere katılma ve gözlem yapma ile öğrenilir. Kişi deneyimleri sırasında davranış şekillerinden ve ahlaki değerlerden hangisinin kabul edilip, reddedileceğini, sosyal yapı içindeki etkileşimin sonucuna bağlı olarak belirler. Ahlaki gelişim zihinsel bir süreç değildir. Günden güne değişen ve gelişen değerlerin ve davranış biçimlerinin biriktiği bir süreçtir (Thomas, 1997). Ahlaki davranışların kazanılmasında pekiştireçler, gözlemsel öğrenmeler, ceza, ödül, model ve taklit oldukça önemlidir (Schwartz ve Lacey,1982).

1.2.1.3. Bilişsel Gelişim Kuramı

Bireyler bazı ahlaki durumlarla karşılaşır ve zihinsel yapılarıyla bu durumlardan edindikleri anlamlara şekil verirler. Her bireyin zihin yapısı farklıdır bu nedenle aynı ahlaki olay karşısında her bireyin ortaya koyacağı tepki ve anlam da farklıdır. Çocukluktan yetişkinliğe dek yaşın ilerlemesiyle zihinsel yapıda değişimler olur.

Zihin yapısının özellikleri genetik ve çevresel etmenlerle belirlenir. Zihinsel yapı genetik aktarımın ve günlük yaşam deneyimlerinin ürünüdür. Ahlaki düşüncedeki değişiklikler ise bireyin zihinsel gelişimindeki değişimlerin sonucudur (Thomas,1997).

Bilişsel ahlak gelişimi kuramları, ahlaki düşünmenin evrensel basamaklarının gelişimini inceler ve kişilerarası ilişkilerdeki çatışma durumlarının ahlaki ikilem durumlarının ahlaki düşünceyi ortaya koyacağını belirtir (Cevizci, 2003).

1.2.1.3.1. John Dewey

Ahlak gelişiminin zihin gelişimi ile paralel olduğu konusuna değinen ilk araştırmacı Dewey'dir. Dewey ahlakın gündelik yaşam problemlerine (kişisel, sosyal, siyasal ve eğitimsel davranışa) yansıtılması gerektiğini düşünmektedir (Gutek, 2001).

Davranış kişisel bir eylem biçimi olarak düşünülürse, kişiyi ahlakın toplumsal boyutundan ruhsal boyutuna geçirir. Ahlaki davranışın da ifade edilmesi gereken yönünü bilmek için, iç tepkilerin neler olduğunu, çocuğun gelişiminin basamağında bunlardan hangisinin etkili olacağını bilmek gerekir. Sadece dışsal taklit boyutunda kalıp, özümsenmeyen ahlaki davranış, mekanik bir taklitten öteye gidememekle birlikte pasif kalır (Dewey, 2004). Ahlak gelişiminin temelinde zihinsel eğitimin bulunduğunu öne sürmüş ve ahlak eğitiminde çocuğun farklı değerler ile bu değerlere ilişkin kararlarda etkin akıl yürütme becerisini kullanacağını belirtmiştir(Dewey, 1976).

Dewey ahlaki gelişim alanında üç gelişim evresi belirlemiştir.

1.Ahlak veya gelenek öncesi düzey; Biyolojik ve sosyal dürtüler doğrultusunda ahlaki yargıları içeren düzey.

2. Geleneksel düzey; Bireyin içinde bulunduğu gruba özgü değerleri benimsediği düzey.

3. Özerk düzey; Bireyin yargılarının kendi zihinsel işlevleri yani kendi akıl yürütmesi ve karar vermesi ile oluşan, içinde bulunduğu grubun standartlarını irdeleyerek geliştiği düzey (Megep,2013).

1.2.1.3.2. Lawrence Kohlberg

Kohlberg evre kavramı ile ahlaki yargı gelişiminde üç düzey altı evre oluşturmuştur. Kohlberg'in ahlaki gelişim evreleri Piaget'nin zihinsel gelişim kuramında olduğu gibi *özümleme(assimilation)* ve *uyum sağlama(accomodation)* sonucu zihinsel gelişim evreleri ile aynı doğrultuda gelişir. Her evre yapısal bir bütünlük taşır. Zihinsel gelişim evrelerindeki gibi ahlaki boyutta da kişinin nasıl düşündüğünü yeniden inşa etme söz konusudur. Evreler hiyerarşik bir sıra izler, insan düşüncesi bir alt evreden bir üst evreye geçtiğinde üst evre alt evredeki yapıları da kapsar (Çileli, 1986).

Kohlberg evrensel değer ve doğruların var olduğunu kabul etmiş ve ahlakı iyi-kötü, doğru-yanlış, hak-haksızlık konularında bilinçli karar vermeyi ve bu doğrultuda davranmayı içeren bilişsel bir yapı olarak açıklamıştır

(Cevizci,2003). Kohlberg araştırmaları sonucunda elde ettiği bulgulara dayanarak ortaya koyduğu ahlaki gelişim teorisinin düzey ve evreleri şu şekildedir (Kohlberg,1984);

.**Gelenek Öncesi Düzey**

Kuram içerisindeki en düşük düzeydir. Bu düzeydeki çocuklar ahlaki kavramları somut olay ve yerlere bağlamaktadırlar. 'Güçlü olan kazanır.' Düşüncesi belirgindir. Temel özelliği otoriteye bağlılık ve bireysel çıkarların ön planda olmasıdır (Aydın,2003). Kurallar başkaları tarafından konur. Bu düzey Piaget'nin dışsal kurallara bağlılık döneminin özelliklerini kapsar ve iki ayrı evrede incelenir (Aral vd, 2001).

- Birinci Evre Ceza ve İtaat Eğilimi/ Bağımlı Evre: Bu evredeki çocuklar sadece otoriteye uyar ve cezalandırılmaktan kaçınırlar. Olayların dış görünüşüne ve meydana gelen zararın büyüklüğüne bakarak yargıda bulunurlar. Olayın gerisindeki neden önemsizdir, fiziksel sonuçlar olayın iyi veya kötü olduğunu belirler(Aral vd, 2001). Doğru olan kurallara ve otoriteye bağlılıktır. Bu evredeki bir öğrenci, yakalanmadığı sürece kopya çekmeyi doğal bir davranış olarak değerlendirir(Aydın,2003).

- İkinci Evre Çıkara Dayalı Alışveriş / Bireycilik: Ahlaki yargı çocuğa kazandırdığı yaralı sonuçlara dayanır. Temel güdü kişisel ihtiyaçların doyurulmasıdır (Aral vd, 2001). Doğru kendisinin ve çevresindekilerin ihtiyaçlarının karşılanması ve somut değişime dayanan adil alışverişler yapmaktır. Çocuk 'Her şey karşılıklıdır, Ne kadar verirsem o kadar almalıyım.' inancına sahiptir. Maddi eşitlik ilkesi bu evrede adalet anlayışının gelişmeye başladığının göstergesidir (Çileli, 1986).

. **Geleneksel Düzey**

Kişi için aile, ait olunan grup ve ulusun beklentileri her şeyden önemlidir. Diğer insanlar tarafından kabul edilen davranışlar doğrudur. Kurallara uymakla kalmaz bu kuralları destekler, bağlılık gösterir. Kişinin kendi ihtiyaçları grubun ihtiyaçlarına göre ikinci planda kalır. Bu da bize ben-merkezci (egosantrik) düşüncenin yerini empatik düşünceye bıraktığını gösterir. Birey olaylara diğer

kişilerin gözüyle bakmaya başlar (Aydın,2003). Bu düzeyde 3. ve 4. evre gerçekleşir.

- Üçüncü Evre: Kişiler Arası Uyum/ Karşılıklı Kişiler Arası Beklentiler, Bağlılık: Ahlaki yargı otorite tarafından kabul görme ya da görmemeye dayanır. İyi davranış başkalarına yardım etmek veya onları mutlu etmektir. Onaylanmak ve iyi çocuk olmak önem taşır. İyi çocuk anne babasının koyduğu kurallara uyar, onların istediği gibi davranır. Somut işlemler dönemine girilmesiyle olaylara başkasının açısından bakabilme özelliği de kazanılır(Aral vd, 2001).
- Dördüncü Evre: Kanun ve Düzen Eğilimi / Sosyal Sistemi Sürdürme ve Vicdan: Ahlaki yargı yasalara uygunluğa dayanır çünkü toplumsal sistem korunmalıdır. Akran gruplarının etkisi yerine toplum kuralları ve kanunları önem kazanmıştır. Bazı durumlar vicdani değerlerle çatışsa dahi sistemi korumak gerekir. Kanunlar soru sorulmaksızın uyulur ve kanunlara uymayanlar asla onaylanmazlar (Çileli, 1986; Aydın,2003).

. Gelenek Sonrası Düzey

Kişinin başkalarından ve otoriteden bağımsız olarak izlemek istediği, ahlak ilkelerini seçtiği ve kendine özgü değerler sistemini örgütlediği düzeydir. Bu düzey ahlak gelişiminin son iki evresini kapsar

- Beşinci Evre: Sosyal Sözleşme Eğilimi / Sosyal Anlaşma, Yararlılık ve Bireysel Haklar: Kanunların kullanımı ve bireysel haklar sorgulanır. Ahlaki yargı toplumsal anlaşmalar ve kamu yararına dayanır. Kanunlar sosyal düzeni korumak, temel yaşam ve özgürlük haklarını güvence altına almak için gereklidir. Doğru, insanların farklı düşüncelere sahip olabildiklerini bilerek, bu göreceli değerleri korumaktan ibarettir. Yasalar değişebilir (Aral vd, 2001).
- Altıncı Evre: Evrensel Ahlak İlkeleri Eğilimi: Ahlaki yargı evrensel ahlaki ilkelere bağlıdır. Kişi ahlak ilkelerini kendisi seçer ve oluşturur. Bu ilkeler eşitlik, insan hakları, adalet gibi soyut kavramlara dayanır. Bu ilkelere uymayan kanunlara da uymamış olmalıdır. Çünkü adalet yasanın üstündedir ve bireyin haklarına saygı esastır. Bu düzey çok az kişide gözlemlenmiştir (Çileli, 1986).

Kohlberg'in ahlaki gelişim kuramı, ahlaki gelişimin bilişsel yetenekler ile ahlaki konularla ilgili tekrar eden durumların birleşiminden ortaya çıktığını gösterir. Bu yönüyle Piaget'nin kuramıyla benzerdir.

1.2.1.3.3. Jean Piaget

Piaget insan gelişimini evrelere ayırarak inceler. Her evre kendinden önceki evrenin özelliklerini kapsayacak şekilde yeni özellikler içerir. Evreler değişmez bir sıra ile ortaya çıkar, evrelerdeki gelişimde süre bakımından bireysel farklılıklar söz konusudur, her evre kritik gelişim özelliklerini taşır (Aral vd, 2001).

Piaget'nin çalışmalarındaki odak nokta, insan zekâsındaki zihinsel işlemlerin bir dönemden diğer döneme geçişle gösterdiği değişime ilişkin açıklamalardır. Araştırmalarıyla çocuklara verilen problem durumlarını çözmede kullandıkları zihinsel işlemlerin, çocukların yaşlarına bağlı olarak farklılaştığını ortaya koymuştur. Bunun sebebinin büyük çocukların daha fazla bilgi sahibi olması değil, nesnel dünya ile nesneler arası ilişkileri daha iyi kavramalarını sağlayan gelişmiş zeka düzeyinden kaynaklandığını belirtmiştir. Piaget'ye göre zihin gelişimi, organizmanın çevresi ile ilişkisi yanında 'özümleme' ve 'uyum sağlama' işlevlerine dayalı olarak gelişir. Bu bilgilere dayanarak farklı yapısal özellikler taşıyan dört zihin gelişimi dönemi oluşturmuştur. Bunlar 0-2 Yaş Duyusal Devinim Dönemi, 2-7 Yaş İşlem Öncesi Dönem, 7-11 Yaş Somut İşlemler Dönemi ve 11 Yaş ve üstü Soyut İşlemler Dönemi'dir (Slavin,1997).

Piaget'nin bilişsel gelişim kuramına göre, 7-11 yaş aralığında bulunan çocuklar somut işlemler dönemindedir. Bu dönemdeki çocuk işbirliğinin ve karşılıklı ilişkilerin yarattığı ahlak anlayışını geliştirerek ortaya koymaktadır. Oyun kuralları özümsenir ve titizlikle bu kurallara uyulur. Oyun oynamak yarışma niteliğinde olup, adalet önem kazanır. Kurallar kesin, otoriteden türetilmiş ve değiştirilemez görüşü yerine değiştirilebilir özellik kazanır. Kurallardaki değişiklik ise herkesin razı olması ile yapılır. Bu artık durumu başkasının bakış açısıyla görme yeteneğinin kazanıldığının göstergesidir ve başkasının rolünü üstlenme de denilebilir. Bu yetenek birbirlerini etkilemek için isteklerini, fikir

alışverişi ile uzlaşma yoluyla ortaya koydukları tartışmalarda da gözlemlenebilir (Wright, Croxen, 1989). Akıl yürütme evrelerini bu kuramıyla ortaya koyan Piaget, yaptığı araştırmalar sonucu ahlaki gelişimin de dönemler halinde zihinsel gelişime paralel şekilde oluştuğunu belirtmektedir. Bunun yanı sıra bilinçaltı zihinsel işlemler kadar, bilincin de ahlak gelişimde etkili olduğunu savunmaktadır.

Piaget çocukların yargılarını anlamak ve ahlak gelişimlerini izleyebilmek için, çocukların değerlendirebilecekleri küçük öyküler ve aşağıdaki yöntemleri kullanmıştır;

- **Çocuğun Bilincine ve Kurallara İlişkin Yöntem**

Bu yöntemde çocukluk çağı oyunu 'bilyeler' aracılığı ile çocuğun kurallara karşı tutumunu değerlendirmiştir. Bu oyunun kurallarında yetişkine dair etkiler söz konusu değildir. Piaget çocuğa oyunun kurallarını öğretip, kendisiyle oynamasını sağlamıştır. Böylece çocuğun kuralları açıklamasına, hatalarla nasıl başa çıktığına ve kurallara yönelik nasıl bağlı kaldığına dair gözlemler yapmıştır. Piaget'ye göre çocuğun kuramsal ve varsayımsal ahlak yargısı, eylem durumundaki canlı yargıların bilinçli olarak farkında olunmasıdır. Bilinçli olarak farkında olma uzun zaman gerektirir. Kuramsal yargı her zaman için pratik ve gerçek yargının gerisinde kalır. Zaman içersinde çocuk kendi sözel ve kuramsal yargısını sorgulayarak, kendi davranışları ile oluşturduğu somut ve pratik yargılara ulaşır. Düşünce düzeyinin davranışla gösterilmesi ve bu düşüncenin sözel olarak ifade edilmesi arasındaki süre Piaget'nin bilişsel gelişim kuramında belirlenmiştir (Wright, Croxen, 1989). Kuralların bilincinde olmaya dair açıkca görülen aşamalı bir ilerleme söz konusudur ve bu ilerleme üç aşamada gerçekleşir. İlk aşamada kurallar motor özelliktedir farkında olmadan olduğu gibi kabul edilir, zorlayıcı değildir. İkinci aşamada kurallar yetişkinlerin oluşturduğu dokunulmaz ve kutsal özelliktedir, değiştirilmesi teklif dahi edilemez, kurallardaki değişiklik kuralların çiğnenmesiyle eş değerdir. Son aşamada ise kurallar karşılıklı kabul sonucunda oluşur, bu kabul yasa olarak düşünülür ve yasaya saygı sadakattir, değişiklik belirli şartlarla kabul edilir (Piaget, 2015).

- **Hırsızık ve Yalan Söylemeye İlişkin Yöntem**

Piaget yöntemlerini, çocuğun hırsızlık ve yalan söylemeye ilişkin düşüncelerinin özel yönlerini ve davranışların değerlendirilmesinde kişinin niyetinin önemli olduğunu düşünme kapasitesini ortaya koymak amacıyla planlamıştır. Yöntem kapsamında soru sormanın yanında, niyet ve sonuçların farklı olduğu hikayeler bulunmaktadır. Çocuğun bu hikayeler üstüne yorum yapması istenmektedir. Aldığı yanıtlar iki farklı ahlaki tutum olduğunu göstermektedir. Biri eylemlerin maddi sonucuna göre oluşan yargılar, diğeri ise sadece niyeti göz önüne alan yargılardır. Bu iki tutum aynı yaşta ve aynı çocukta bulunabilir fakat aynı anda bir arada olamaz. Şöyle ki nesnel sorumluluk çocuğun büyümesiyle küçülür ve öznel sorumluluk önem kazanır. Bizler bu iki sürece sahibiz ama yaşam içinde ikinci süreç birinci sürece baskın olmaktadır. Yalan söyleme sorunu çocuğun egosantrik düşüncesinin bir parçasıdır. Yalan söyleme konusunda yine küçük yaştaki çocuklar niyeti göz ardı edip, eylemin sonuçlarına yoğunlaşırken, daha büyük çocuklar eylemin nedenine daha fazla dikkat göstermiştir (Piaget, 2015). Piaget değerlendirmeleri sonucunda, niyetten çok sonucun önemli görüldüğü yargılar için 'nesnel sorumluluk' terimini kullanmıştır. Özellikle işlem öncesi dönemde çocuk suçlunun niyetini göz önüne almadan sadece maddi sonuçlar üzerinde durmuştur. Yalanın yanlış olduğuna ilişkin verilen ortak neden, yalan nedeniyle cezalandırılıyor olmaktır (Wright, Croxen, 1989).

- **İlahi Adalet Kavramına İlişkin Yöntem**

Genel adalet yargısına dair araştırmasında öncelikle ceza kavramını değerlendiren Piaget, kefaretli cezalandırmalar ve karşılıklılık yoluyla cezalandırma adı verdiği iki durum ortaya koymuştur. Adalet gelişimiyle ilgili olarak üç aşama tespit etmiştir. İlk aşamada adalet yetişkin otoritesinden ayrı düşünülemez, ikinci aşamada eşitçilik güçlenir, üçüncü aşamada hakkaniyet, eşitçilik devreye girer. Kötü bir eylemi izleyen ancak bu eylemle ilgili olmayıp şans eseri oluşan keyifsiz olayları bu eylem için ceza olarak görme eğilimine ilahi adalet denmektedir. Bu konu ile ilgili olarak Piaget çocukları değerlendirebilmek için hikayeler kullanmıştır (Piaget, 2015).

- **Eşitlik Anlayışına İlişkin Yöntem**

Piaget eşitlik anlayışına dair konuya iki şekilde yaklaşmıştır. İlki yetişkin egemenliğine boyun eğip kabul etmeyle çocuğun kendi eşitlik ve adalet anlayışı arasındaki çatışmaları içeren hikayelerdir. İkincisi ise çocukların kendi aralarındaki adalet sorununa değinen hikayelerdir (Wright, Croxen, 1989). Piaget'nin bu hikayeleri kullanmaktaki amacı çocuğun düşüncelerini araştırmak ve bu konuda başlangıç noktası oluşturmaktır. Çocukların verdiği cevapları sorular sorarak takip etmiş ve böylelikle her iki şekildeki sorgulama aynı olmamıştır.

Çocukların öykülerdeki durumları değerlendirmesiyle ahlak gelişimini dışa bağlı (heteronom) ve özerk(otonom) olmak üzere iki döneme ayırmıştır (Özdemir,2003).

I. Dışa Bağımlı Dönem: 10 yaşına kadar olan dönemi kapsamaktadır. Bu dönemdeki çocuklar ahlaki olarak başkalarına bağımlıdırlar, kuralları sorgulamadan kabul eder. Çocuğa göre ahlaki değerler kesin ve evrenseldir (Crapps,1976). Eylemin sonucunda fiziksel zararın çok olması söz konusuysa (bilerek ya da bilmeyerek) bu büyük bir suçtur (Erden ve Akman,1998).

Egosantrizm evresi / heteronomi: Başkalarının yasalarına boyun eğmek anlamına gelen heteronomi, çocukların yetişkinin koyduğu yasaya boyun eğmesidir. Ahlaki davranışlar yetişkinlerin onayına göre değerlendirilir. Yanlış davranış yetişkin tarafından cezalandırılan davranıştır, suçun önem derecesini ortaya çıkan fiziksel sonuç belirler (Başal,2003). Çocuk tek yönlü düşünür, mantıksal düşünce henüz gelişmemiştir (Kuşin,1999). Çocukta görülen ahlak biçimi yetişkin baskısına karşı yapılan karşılıklardır.

Bu çocuğun ahlakının yetişkin tarafından dışarıdan yönetilmesi demektir. Çocuk ahlaki gerçeklik içindedir, bunun nedeni ise zihinsel gelişimin iki özelliğidir: Egosantrizm ve Realizm. Çocuğun zihinsel yapısının bu iki özelliği ahlak düşüncesini şu şekilde etkilemektedir:

-Egosantrizm, Benmerkezcilik: Çocuk benmerkezci düşünceye sahip olduğu için, ahlaki olarak başkalarının farklı fikirlere sahip olabileceğini ve bunun normal bir durum olduğunun farkında değildir. Çocuğa göre ahlaki yargı tektir ve her birey onu kabul eder (Çağdaş, Seçer,2002).

-Realizm: Çocuk gerçekçi olduğu için, inanç kurallarını ve sosyal hayatın kurallarını fiziki kurallardan ayıramamaktadır. Ahlak kuralları değiştirilemez düşüncesine sahiptir.

Çocuk dışa bağımlı dönemde kimse görmemiş dahi olsa yanlış davranışların cezalandırılacağına inanır, çünkü ceza yanlış davranışın içinde bulunan doğal sonuçtur (Gander, Gardiner,1998). Tek yanlı bir ahlak anlayışı söz konusudur ve çocuk kabullenme, onaylanma ister (Kuşin,1999). Bu dönemdeki çocuklar doğru ve yanlışın sabit olduğuna ve birbirlerini karşılıklı olarak dışladıklarına inanmakla birlikte, doğru ve yanlışı başkalarının da kendileri gibi gördüklerine inanırlar. Buna 'Ahlaki Mutlaklara İnanç' denmektedir. Davranışlar değerlendirilirken niyet, ihtiyaç ve duygular dikkate alınmadan sadece gözlenebilir sonuçlara bakılır (Gander, Gardiner,1998).

Piaget'ye göre bağımlı ahlak döneminden bağımsız ahlak dönemine geçiş yetişkinlerin öğretmesine bağlı değildir. Değişim kişinin sistemdeki bütün ahlaki yaşantıları kavrama çabasının sonucudur. Ahlaki yargılardaki değişiklikler gelişimsel bir sıra izler. Bahsi geçen değişiklikler milliyet, din, sosyal sınıf, aile etmenlerinden bağımsız olarak yaşa bağlı olarak oluşur. Ahlaki gelişimdeki değişimler bilişsel gelişimdeki değişimler ile yakın ilişkide ve ahlaki yargılardaki değişimler de zihinsel olgunluğa bağlıdır (Thomas,1997).

II. Özerk Dönem: 11 yaş ve üstüne çıkıldıkça çocukların değerlendirmeleri 'görelilik' kazanmaya başlamaktadır. Özerk ahlak ya da karşılıklılık ahlakı olarak adlandırılan bu dönemde mantıklı akıl yürütme, soyut, çok yönlü ve objektif düşünme başlamaktadır.

Ahlaki değerler sadece doğru ve yanlış olarak tek yönlü, iki seçenekli düşünülmez. Bir davranışın doğru ya da yanlış olduğu durumsal ve kişisel etkenler çerçevesinde değerlendirilir. Kurallar anlaşmaya dayanır ve değiştirilebilir özelliktedir. Egosantrizm azaldıkça başkalarının haklarının farkına varırlar (Gander, Gardiner,1998; Kuşin,1999; Başal, 2003). Çocuğun kendi yasalarına uyma dönemidir (Piaget,1965).

Piaget bu ikinci dönemi otonom ahlakın geliştiği dönem olarak ortaya koymuştur ve kendi yasalarına uyma olarak tanımlamıştır. Otonom ahlak, zihinsel gelişmenin büyük etkisiyle ve akranlar arasındaki saygının gelişmesiyle oluşmaktadır. Grup anlaşmalarının ürünü ve işbirliğine dayanan davranışların aracısı olarak kurallara saygı duyulur. Kurallardan sapma her zaman dürüst olmama şeklinde değerlendirilmez. Davranışların sonuçları değil, niyet önem taşır. Ahlaki yargıları gelişen çocuklar, başkasının bakış açısına ve isteklerine saygı gösterip değer verirken, başkalarının da kendileri için aynı şekilde düşüneceğini anlamaktadırlar. Bu dönemde adalet, karşılıklı zorunluluklar ve haklardan doğar düşüncesi ve adaletin ortaya çıkan zararın tazmini işlevini gördüğü düşüncesi söz konusudur. Yargıda bulunurken kuralları ihlal edenlerin niyetleri ve içinde bulundukları durumlar da değerlendirilir (Aydın,2003).

Otoriteye dayanan değişmez ve pasif ahlak anlayışından sıyrılmak, zihnin egosantrik düşünceden ve realizmden kurtulmayı gerektirir. Çocuk yetişkinin somut emirlerinden ziyade genelleştirilmiş bir kurala uymayı yeğler. Başlangıçta kurallar çocuğa dışarıdan zorla kabul ettirilmektedir. 11 yaştan sonra Piaget'nin zihinsel gelişim dönemlerinden soyut işlemler dönemine geçiş ile çocuk otonomiye (kendi kendini yönetmeye) ilerler. Tek taraflı, otoriter ebeveyn ilişkilerinden daha çok işbirliğine dayanan akran ilişkilerini tercih eder. Böylece kurallar Tanrı'nın veya yetişkinin koyduğu değişmez düzeni değil, bireyler arasında amaca yönelik yapılan karşılıklı anlaşmaları ifade eder (Çağdaş, Seçer,2002). Kant'tan etkilenen Piaget, geleneksel ahlak ile akılcı ahlak arasındaki farklılık ile ahlak olgusunu ortaya koymaktadır. Şöyle ki, bir kurallar sistemi olarak ahlak gelişimi bireyin bu kurallara saygıyı nasıl geliştirdiği ortaya konularak incelenebilir (Mowrer,1967).

Piaget'ye göre çocuğun ahlaki gelişimi bilişsel gelişimiyle paralel ilerler ve bu paralellik doğrultusunda ahlaki yargıda da büyük değişiklikler söz konusudur. Ahlaki yargılardaki bu tür değişiklikler mantığa uygundur, örneğin çocuk olgunlaştıkça adaleti bir tür cezalandırma olarak değil, felsefi açıdan gereklilik olarak görmeye başlar. Piaget ahlaki yargının gelişimi konusunu incelerken, ahlakta 'gerçekçilik' ile 'görecelilik' (realizm ve relativizm) arasında ayrım yapmıştır. Ahlaki olarak gerçekçi olan kişi kuralların biçimsel-sözel bir yorumunu yapmaktadır, kanunun özünden ziyade sözüyle ilgilidir. Eylemin ciddiyetini pratik sonuçlara göre ele alır. Gerçekçi ahlaka göre, ödev ödevdir. Heteronom doğrudur, tartışmasız kabul edilir ve otonom kurallardan ayrılmalıdır. Şöyle ki otonom kurallar kişinin kendi yargı ve düşüncelerini içerir. Kişi bir eylemi sadece kuralların sözüne değil, verilen cezanın niteliğine göre değerlendiriyorsa bu kişi ahlakta gerçekçidir, denilir. Bu tip düşünceye sahip olanlara göre ceza ne kadar büyükse, suçta o kadar büyüktür (Jersild,1979).

Jean Piaget 'Çocuğun ahlaki yargısı' (Çocukta hüküm ve muhakeme 1939) eserinde ahlaki yargının zihinsel gelişime paralel ve yaşa bağlı olarak, düzenli ve hiyerarşik bir sıra ile dışa bağımlı dönemden özerk döneme doğru geliştiğini belirtmiştir (Piaget,2005). Doğal gözlem yöntemini kullanarak yaptığı araştırmalar sonucunda şu özellikler ortaya çıkmıştır;

1. Değişik yaştaki çocuklar düşünce ve problem çözümünde niteliksel farklılıklar gösterir.
2. Her çocuk belirli bir dönem sırası izleyerek bilişsel gelişimini tamamlar. Bu dönemler toplumsal ve kültürel farklılıklara rağmen evrensellik özelliği taşır.
3. Her dönemde önceki dönemlerin sentezi yapılır ve problem çözümüne daha etkili akılcı bir yaklaşım geliştirilir (Günçe,1973).

Piaget, ahlak oluşumunda geçerli kuralları ortaya koyabilmek için çocukların oyun kurallarını nasıl algıladıklarını incelemiştir. Yaptığı incelemeler üzerine Piaget ' ahlak bir kurallar sistemidir ve ahlak gelişimini bireyin bu kurallara saygıyı nasıl geliştirdiğini ortaya koyarak inceleyebiliriz' demiştir (Mangır vd, 1990).

Bu amaçla, yetişkin ödül ve cezaları ile öğrenilmeyen ve yetişkin etkisinden uzak olan kaydırak oyununun kurallarının nasıl öğrenildiğini incelemiştir. Çocuklar diğer çocukları gözlemlemiş ve onlara sorular sorarak onların düşüncelerini almıştır. Çocuk düşüncesini her yönüyle inceleyen Piaget, çocukların doğru ve yanlışa ilişkin ahlaki yargılarının yaşlarına bağlı olarak değiştiğini ve kuralların yorumlanış biçiminin de yaşa göre değişiklik gösterdiğini gözlemlemiştir (Kağıtçıbaşı, 1984).Küçük çocukların önce kurala kural olduğu için uyarken, zamanla kuralların ne anlama geldiğini anladıklarını belirtmiştir (Özdemir,2003).

Piaget ve arkadaşları, problem durumlara yönelik olarak çocukların davranışlarını değil, ahlaki yargılarını değerlendirmiştir. Bu amaçla Cenevre'nin yoksul bölgelerindeki çocuklara problem durumlar hakkında sorular sormuşlardır. Çocukların verdiği cevaplar sonucunda ahlaki yargıların iki evrede oluştuğunu belirtmişlerdir. Bunlardan ilki 7-8 yaş sonlarını içeren zorlama ve baskı altındaki ahlak (themorality of constraint), ikincisi kabullenici, işbirlikçi ahlak (themorality of corperotion)'tır (Berkowitz,1964). Okulöncesi dönemdeki çocuklarda kural kavramı olmadığından, bu dönem çocuklarında ahlaki yargıdan bahsedilemez. Bu nedenle ahlak gelişimi, işlem öncesi dönemden somut işlemler dönemine geçişe denk gelen 6-7 yaşa kadar başlamamaktadır (Aydın,2003). Çocukların yaşlarına bağlı kalarak, yargılama sistemlerindeki değişikliklere ilişkin yaptığı gözlemler ile ahlaki gelişim dönemlerini belirlemeye çalışmıştır ve ahlak gelişimini zihinsel gelişimle bağlı görüp, arkadaş çevresi ve sosyal çevre ile olan sosyal etkileşimin önem taşıdığını belirtmiştir (Barth,2004).

1.evrede çocuk yetişkinleri güçlü bir otorite olarak gördüğünden, hiç değişmeyen kuralları sorgulamadan otomatik olarak kabullenir. Davranışları sonuçlarına göre değerlendirir (Beş fincan kıran çocuğun, bir reçel kavanozunu düşüren çocuğa göre daha suçlu görülmesi). Piaget bunu 'ahlaki gerçeklik ilkesi' olarak tanımlamıştır (Berkowitz,1964).

2.evre 9-10 yaş civarında başlar. Çocuğun otorite karşısındaki tek taraflı itaati yerini karşılıklı itaate-riayet etmeye, işbirliği yapmaya ve çocuğun bağımsızlığının artmasına bırakır. Çocuk kuralların değişebileceğinin ve

karşılıklı saygı ve işbirliğine dayandığının farkına varır. Nesnel-somut sonuçlardan çok, kendini, davranışlarının başkalarının davranışlarına yansımasındaki değişime göre, karşıdaki kişinin niyeti üzerine düşünerek değerlendirir (Berkowitz,1964).

Piaget'ye göre diğer bir yargı türü de, 11-12 yaş aralığında ortaya çıkan adalet üzerine düşünmektir. Çocuk artık durum ayrıntılarını değerlendirir, ayrıntılar üzerine düşünür ve çiğnenen kuralları affedebilir, hatta bazı ihalelere meyillidir (Berkowitz,1964). Ahlaklılığın esasını kişinin sosyal kurallara tepkisi ve adalet düşüncesi oluşturmaktadır. Ahlak gelişimi ile birlikte adalet anlayışı da gelişmektedir. Piaget adalet kavramını iki şekilde incelemiştir:

-Ödül ve ceza ile ilgili adalet, çocuğun eyleminin sonucunda çocuğa ödül veya ceza verilmesini içermektedir.
-Herkese hakkını verme adaleti ise çocuklar arasında eşit dağıtımı ifade etmektedir. Bu iki boyut göz önüne alınarak adalet kavramının gelişimine imkan sağlayan bağımsızlık ise üç aşamada kazanılmaktadır:

.Birinci Aşama 5-7 yaş: Adalet otoriteden ayrı tutulamaz, otorite ile eş anlamlı olarak algılanır.
.İkinci Aşama 7-12 yaş: Eşitlik kavramı itaat etme kavramının üstündedir ve adil olmayan kurallara uyulmaz.
.Üçüncü Aşama 12-14 yaş: Eşit adalet söz konusudur yani her bireye içinde bulunduğu koşullar dâhilinde adil davranmak gerekir.

Piaget'ye göre adalet gelişimi şu doğrultuda ilerler: İlk olarak, kötü bir eylemde bulunan kişinin ve eylemine karşılık acı çekmesi gerektiği düşünülür, bu kefaret adaletidir. Devamında sen onun oyuncağını kırdıysan o da senin oyuncağını kırar fikri ile misilleme adaleti görülür. Sonraki aşamalarda kırdığı oyuncağı ödesin, ya kendi oyuncağını versin ya da kırdığını tamir etsin düşüncesi, yerine koyma, tazmin etme adaleti ortaya çıkar (Çağdaş, Seçer,2002; Piaget,2015.
Piaget kuralların öğrenilmesi ile ilgili yaptığı araştırmalar sonucunda ise dört evre belirlemiştir:

1. Devinimsel Evre (motor andindividual): İki yaşına kadar olan dönemi içine alır. Bu evrede çocuk tek başına oynar.

2. Ben Merkezli Evre (Egocentric): 2-7 yaş aralığını kapsar. Piaget bu evreye bağımlılık evresi adını vermektedir. Çocuk artık tamamen bilinçli olmasa da büyük çocukları taklit eder. Kuralların farkındadır ancak tam olarak ne işe yaradığını kavrayamaz. Benmerkezci düşünce nedeniyle kendisini dış dünyadan ayrı olarak algılayamaz. Bilişsel gelişimin yetersizliği ve yetişkinlere dair duygusal bağımlılığı nedeniyle çocuk bağımsız değildir. Bu evrede kısıtlayıcı ahlak (morality of constraint) ve kuralların neye yaradığı bilmeden yüzeysel gerçek şeklinde algılandığı ahlaki gerçekçilik (moral realizm) özellikleri belirlenir. Tanrı'nın veya yetişkinin koyduğu kurallar değiştirilemez.

3. Başlangıç Halinde İşbirliği Evresi (incipientcooperation): Bu evre 7-10 yaş arasında görülür. Oyunun sağladığı eyleme yönelik keyiften, kuralların anlaşılması ile çocuklar arasında sağladığı yarışma zevkine doğru bir geçiş söz konusudur. Kurallar sosyal grup içinde etkinlikleri devam ettirebilmek için gereklidir.
İşbirliğine dayanan oyunların oynandığı evredir. Evrenin sonlarına doğru kurallara bağımlılık azalmaya başlar.

4. Kuralların Düzenlendiği Evre (codification of rules): Çocuklar karşılıklı anlaşmaya dayalı olarak kuralları değiştirebilir ve kendi aralarında denemeler yaparak baştan düzenlerler. Bu durum egosantrik düşünceden uzaklaşmasıyla gerçekleşir. Sosyal ilişkilerinin ilerlemesine bağlı olarak tek taraflı itaat ve saygı yerine, eşit koşulları değerlendirip karar vermeye başlar. Çocuk egosantrik düşünceden kurtulduğu için başkalarının bakış açılarını fark eder, algılayabilir. Bu durum tamamen zihinsel gelişime bağlı olarak ortaya çıkar. Böylelikle çocuk bağımlı ahlaktan, işbirliği ahlakına geçer ve bağımsızlığa ulaşır.

BÖLÜM II

2. İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Bu bölümde çocuklarda ahlaki yargıların gelişimi, ahlaki değerler ve irade algısı ile ilgili yurt içi ve yurt dışında yapılmış çalışmalara yer verilmiştir.

2.1. Yurt İçinde Yapılan Araştırmalar

Koyuncu (1983), Rest'in (1979) Değerlerin Belirlenmesi Testi ile Bem'in Cinsiyet Rolleri Envanteri'ni uyguladığı araştırmanın sonucunda, cinsiyet rolleri ve ahlaki yargı puanları arasında önemli bir fark bulunamamıştır. Özkaynak (1982), Teğmen Kalmaz İlköğretim Okulu'na devam eden 6-11 yaş aralığındaki 80 öğrencinin ahlaki yargılarının incelendiği araştırma sonuçlarına göre, çocuğun cinsiyetinin ve kardeşinin olup olmamasının, ahlaki yargı gelişimini genellikle etkilemediği ortaya koyulmuştur. Aydın (1997) ilköğretim 4, 5, 6. sınıf öğrencilerinin cinsiyet açısından sahip oldukları değerleri incelediği çalışmasında, öğrencilerin sahip oldukları değerler ve cinsiyet, yaş, sınıf değişkeni arasında sosyal ve ahlaki değerler konusunda anlamlı ilişkiler bulunmuştur.

Ahlaki yargı ve olgunluk üzerine yapılan araştırmalarda, Dilmaç (1999), ilköğretim dördüncü ve beşinci sınıf öğrencilerinden 18 deney ve 18 kontrol grubu olan, çocuk esirgeme kurumunda yaşayan iki grup ile yürütülen çalışmada, araştırmacının hazırladığı insani değerler eğitimi programı uygulanmış, bu program ahlaki olgunluk ölçeği ile test edilmiştir. Çalışma sonucunda, eğitim programının değer kazanımı sürecinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Şemin (1954), Çocukta Ahlaki Yargı ve Ahlaki Davranış adlı araştırmada, İstanbul'da anaokuluna ve ilkokula giden 4-16 yaş grubunda olan 291 çocuk ile çalışmıştır. Araştırmada, ahlaki davranış, hasbilik (gönüllülük), eşitlik ve bencillik kavramları incelenmiş ve çocuğun ahlaki davranışı üzerinde yaşın önemli bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. İmamoğlu ve Karakitapoğlu (1999), tarafından yapılan çalışmada değerin önem sıralamasına göre değişimler

incelenmiştir. 1970'lerin sonunda 150 öğrenciye ve anne babalarına, 1990'ların başında 114 öğrenciye Rokeach Değer Ölçeği uygulanmıştır.

1970 ve 1990 yılları arasında üniversite öğrencilerinin değerlerinde bireysel değerlere verilen önemin arttığı, değer yönelimlerinde cinsiyet, genel zaman faktörlerinden ziyade kuşak farklılıklarının etkisinin daha belirgin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Değer yönelimlerinde özerklik, olgunlaşma, gelişme, uyum, saygınlık ve sevgi yönelimleri saptanmıştır.

Ahlaki yargının etkilendiği faktörler ile ilgili yapılan çalışmalar da ise; Çiftçi (2003), Kohlberg'in ahlak ve ahlak eğitimi modelinin demokrasi ile ilişkisini ortaya koyduğu çalışmasında demokratik toplumlarda bireyin ahlaki sorumluluğunun olduğunu ortaya koymuştur. Tüy (1999), akran baskısı ile başa çıkma, sonuçları kabul etme ve dinleme becerilerine dönük yaptığı çalışmasında kız ve erkek çocukların bu becerileri kazanma ve davranışa dönüştürmede farklılıklar gösterdiğini tespit etmiştir. Dilber ve Ersoy (2016)'un okul öncesi çocukların ahlaki yargı düzeyleriyle kişiler arası problem çözme becerileri arasındaki ilişkiyi inceledikleri araştırmada, 4-5 yaş grubundan 9048 çocuk ile görüşülmüş, kişilerarası problem çözme becerileri ve ahlaki yargı düzeyleri arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğu saptanmıştır. Tola(2003), ilkokul 5.sınıf çocuklarında ahlaki yargı ve anne baba tutumları arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında, çocuğun yaş, cinsiyet ve ailenin ekonomik düzeyi değişkenleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığını açıklamıştır. Aladağ ve Kabaday (2010), farklı eğitim kurumuna devam eden öğrencilerin ahlaki yargılarında farklılık olup olmadığına dair yaptıkları çalışmada, cinsiyet ve devam edilen okul arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Suç ve adalet gelişimi üzerine Özeri (1994)'nin yaptığı araştırmada okul öncesi dönem çocuğunun suça yönelik adalet gelişimi ve göreve yönelik adalet gelişimiyle, bunlara anne tutumlarının etkisini incelemiş sonuç olarak koruyucu anne tutumunun ahlaki yargıyı etkilediği ortaya çıkmıştır.

2.2. Yurtdışında Yapılan Çalışmalar

Ahlak gelişimi ve yaş faktörü üzerine yapılan araştırmalar, Nisan ve Kohlberg (1982), Türkiye'de 1964-1966-1970-1974 yıllarında ahlaki yargının

genellenebilirliği ve değişebilirliği konusunda uzunlamasına ve kesitine çalışmalar yapmışlardır. Bir köy ve şehirden 10-28 yaş aralığında 170 kişi seçilmiş, araştırmada Kohlberg'in ahlaki ikilemleri görüşme tekniğiyle tek tek uygulanmıştır. Sonuçlar ahlaki yargıda yapısal genellenebilirlik iddasını desteklemektedir. Türk çocukların cevapları ahlaki gelişim aşamalarına uymuştur. Bu aşamalardaki hiyerarşik düzen, yaş ve yaş aralıkları göz ardı edildiğinde, bireyin bu aşamalar boyunca değişmez bir sırayla ilerlediğini göstermektedir. Lickona (1976) yaptığı araştırmada 6 ve 12 yaşlarındaki ilkokul öğrencilerinin ahlaki düşünceleri arasında belirgin farklar olduğunu belirtmiştir. Garrod ve arkadaşları (1990), ezop öykülerinden yararlanarak hazırladıkları, kahramanları konuşan hayvanlar olan öyküleri ilkokul öğrencilerine anlatmışlardır. Devamında öykü ile ilgili sorular sormuş, çocukların hayvanların davranışlarını değerlendirmeleri istenmiştir. Sonuçta verilen cevaplar birbirine benzerken, soyut işlemler dönemine geçtiği saptanan öğrencilerin, öykülerin temasını daha iyi kavradığı ve buna bağlı olarak daha uygun cevaplar verdikleri gözlenmiştir. Leming (1978), ABD'nin Madison şehrinde, 8. ve 12. Sınıfa devam eden 60 öğrenci ile yaptığı araştırmada, ahlaki yargı ile ahlaki düşünce arasında önemli bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Yaşı büyük olan öğrenciler, yaşı küçük olan öğrencilere göre daha üst düzey ahlaki yargılara sahip bulunmuştur. Tisak ve Turiel (1984), farklı sosyo-ekonomik düzeydeki ailelerin çocuklarının devam ettiği iki farklı okula giden 6, 8 ve 10 yaşlarındaki 90 çocuk ile yaptıkları araştırmada, ahlaki ve önlem içeren kuralların kavranmasını incelemişlerdir. Sonuçlar çocukların kuralları kullanışlı bulduğunu, kuralların bozulmasının yanlış karşıladığını göstermiştir. Bütün çocuklar ahlaki kurallara önem vermektedir. Özellikle büyük çocukların ahlaki yargıda bulunurken, sosyal etkileşim ve bu etkileşimin sonuçları arasındaki koordinasyonu daha iyi yaptıkları tespit edilmiştir. Yaşa bağlı olarak ahlaki düşünce yapısı ilerleme göstermektedir.

Lee vd. (1997), Çinli ve Kanadalı 7-9-11 yaşlarındaki çocukların, sosyal ve anti-sosyal davranışlar karşısında yalan ve doğru söyleme durumlarına kültürel etkileri incelemişlerdir. Araştırmada doğru ve yalan söylemeleri, kültürel uygulamalar ve ahlaki yargılar arasında yakın ilişki bulunmuştur. Her kültürde bu etki yaş ve deneyime bağlı olarak değişebilmektedir. Ma(1998), çalışmasında Hong Kong'ta 68, Mailon'da 78 ve İngiltere'de 100 kişiden oluşan örneklem gruplarıyla, değerlerin belirlenmesi testi uygulamış, kültürler arası farklılık ve eğitim düzeyi arasında ilişki

olduğunu tespit etmiştir. Greenspan ve Simeonsson'un (1978), 7 ve 9 yaşlarındaki 32 çocuk ile yaptıkları araştırmada, yetişkinlerin sonuca bağlı yasaklama şekillerinin çocukların ahlaki yargıları üzerindeki etkileri incelenmiştir. 7 yaşındaki çocukların ahlaki yargılarının yetişkin tarafından koyulan yasaklardan etkilendiği, 9 yaşındaki çocukların ise niyetsel yargılara ulaştıkları görülmüştür.

Norcini ve Synder (1986), Amerika'nın Philadephia bölgesinde orta sosyo-ekonomik düzeyde olan 109 erkek, 112 kız lise öğrencisine Kohlberg'in Ahlaki Gelişim Envanteri'ni uygulamıştır. Araştırma öğrencilerin ahlaki yargıları ile zihinsel tümevarım modelleri arasında önemli bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur.

Tillman ve Hsu (2000), okul öncesi dönemde değerler eğitimi konusunda 1995 yılında ABD'de hazırlanmış ve dünyanın pek çok yerinde uygulanmış programda belirlenen on iki değerin okul öncesinde, ahlaki gelişim doğrultusunda ahlak eğitimi ile çocuklara kazandırılabildiğini öne sürmüştür. Programdaki on iki değer; işbirliği, mutluluk, dürüstlük, alçak gönüllülük, özgürlük, sevgi, barış, sorumluluk, saygı, hoşgörü, bütünlük ve sadeliktir. Programın temel amaçları ise şöyledir; olumlu kişilik geliştirme, sosyal seçeneklerle ilgili anlayış, sorumluluk ve motivasyon geliştirme, kendi ve diğerleri ile ilgili farklı değerleri düşünme, kendini geliştirme, hayat felsefesi kazandırma ve toplumla saygı, güven azim içerisinde kaynaşmadır.

BÖLÜM III

3. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmada yapılan çalışmaların, evreni uygulandığı örneklem grubu, yöntemi, veri toplama araçları, verilerin toplanması ve verilerin değerlendirilmesinde kullanılan teknikler açıklanmıştır. Araştırma iki çalışma olarak yürütülmüştür. Birinci ve ikinci çalışma olarak aşağıda belirtilmiştir

3.1. Çalışma I

3.1.1. Araştırma Modeli

Bu çalışma genel tarama modeline uygun olarak düzenlenmiştir.

3.1.2. Evren

Araştırmanın evreni, Kırıkkale il merkezinde ve Bahşılı ilçesinde bulunan MEB'e bağlı resmi ve özel ilkokul ve ortaokula devam eden 7, 8, 9, 10 ve 11 yaşlarındaki çocuklardan oluşmaktadır.

3.1.3. Örneklem

Araştırmanın örneklemi, Kırıkkale il merkezinde ve Bahşılı ilçesinde bulunan resmi ve özel, ilkokul ve ortaokula devam eden, 150 çocuktan (7, 8, 9, 10 ve 11 yaş gruplarından 30'ar çocuk) oluşmaktadır.

Örnekleme alınan çocuklar resmi ve özel okula devam etme durumları göz önüne alınarak, farklı sosyo-ekonomik düzeye sahiptirler.

3.1.4. Veri Toplama Araçları

3.1.4.1. Kişisel Bilgi Formu

Örneklemde yer alan çocukların, doğum tarihini, cinsiyetini, kardeşi olup olmadığını öğrenmek amacıyla kişisel bilgi formu hazırlanmıştır.

3.1.4.2. Öykü ve Problem Durumları

Bu çalışmada somut işlemler dönemindeki 7-11 yaş arasındaki çocukların ahlaki yargılamalarındaki irade algısını incelemek için Jean Piaget'nin geliştirdiği öykü ve problem durumları kullanılmıştır.

3.1.5. Veri Toplama

Gerekli izinlerin alındığı okullarda, eğitim-öğretim akışını aksatmayacak şekilde planlanan ve yürütülen çalışma süreci şu şekilde ilerlemiştir. Çalışmanın verileri kişisel görüşme tekniği ile toplanmıştır. Her çocuk ile birebir görüşülüp kişisel bilgiler alındıktan sonra, toplam sekiz tane olmak üzere öykü çiftleri, öyküler ve problem durumları anlatılmış ve çocuktan anlatılan ahlaki ikilemler ile ilgili yargıda bulunması istenmiştir. Öykülerin okunması, anlatılması ve cevap alınması her çocuk için ortalama 40 dakika sürmüştür. Öyküler, araştırmacı ile çocuğun yalnız olduğu ortamda ve ders saatlerinde anlatılmıştır. Anlatılan her öykü farklı amaçlar içermektedir. *Birinci öykünün* amacı, iki çocuktan daha iyi eylemde bulunanın, korunması ve ödüllendirilmesini çocuğun doğru bulup bulmadığını ortaya çıkarmaktır. *İkinci öyküde*, suçlunun kim olduğunun bulunamayacağı durumlarda bile, çocuğun kötü bir şey yapıldığı zaman bunun her koşulda cezalandırılacağı fikrinde olup olmadığını (ilahi adalet) ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. *Üçüncü öyküde*, iyi niyet- çok zarar, kötü-niyet-az zarar ikilemi ile, insanların yaptıkları eylemlerin sonuçları kötü olsa bile, bu insanların niyetlerinin ne olduğunu çocuğun ne derece analiz edebildiği ölçülmek istenmektedir. Dördüncü öyküde üç farklı problem durumu oluşturularak, çocuğun doğru-yanlış ve haklı-haksız kavramlarıyla ilgili yargıda bulunurken, gençler ve yaşlılar ile ilgili kalıplaşmış yargıların etkisinde kalıp kalmadığını ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Beşinci öykünün amacı, çocukların bir hırsızlık durumda yargıya ulaşırken çalan kişinin niyetinin (iyi niyetli hırsızlık- bencil niyetli hırsızlık) ne olduğunu hesaba katıp katmadıklarını öğrenmektir. Altıncı öyküde beş farklı problem durumu oluşturularak, çocuğun kendi aile, toplum ve okul gruplarının dışında bulunan gruplara karşı kendinin ait olduğu gruplar için ne yorumda bulunduğunu öğrenmek amaçlanmıştır. Yedinci öyküde çocuğun, farklı cezaları nasıl değerlendirdiği incelenirken, sekizinci öyküde ise

gerçeğin abartılması ve bencil yalanla ilgili iki suçtan hangisinin cezalandırılması gerektiğine dair fikrini ortaya çıkarmak istenmiştir.

Anlatılan öykülerdeki kahramanların cinsiyetiyle çocuğun cinsiyetini aynı olması amacıyla öyküler iki farklı şekilde düzenlenmiştir (Piaget,1972). Öykülerdeki kahramanlara verilen ödüller kız ve erkek çocuklara göre ayarlanmıştır. Şehir ve ülke isimleri problem durumlarına göre ülkemize uygun şekilde değiştirilmiştir.

Öyküleri yanlış anlayan, hatırlayamayan çocuklara öyküler yeniden anlatılmış, çocuğun anladığından emin olduktan sonra sorular sorulmuştur. 'Evet' ve 'hayır' şeklinde kısa cevaplar veren çocuklara 'neden evet', 'neden hayır' soruları yöneltilip, çocuğun yargılarını ortaya çıkarmaya çalışılmıştır.

3.2. Çalışma II

Bu çalışmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır;

- Yaş düzeyleri ile iyi eylemde bulunmanın değerlendirilmesi arasında ilişki var mıdır?
- Yaş düzeyleri ile ilahi adalet fikri arasında ilişki var mıdır?
- Yaş düzeyleri ile niyet-fayda, niyet-zarar ikilemlerinin değerlendirilmesi arasında ilişki var mıdır?
- Yaş düzeyleri ile doğru-yanlış ve haklı-haksız kavramlarının, kalıplaşmış yargıların etkisinde kalıp, kalmadan değerlendirilmesi arasında ilişki var mıdır?
- Yaş düzeyleri ile iyi niyetli hırsızlık ve bencil niyetli hırsızlık kavramlarının değerlendirilmesi arasında ilişki var mıdır?
- Yaş düzeyleri ile biz ve öteki kavramlarının değerlendirilmesi arasında ilişki var mıdır?
- Yaş düzeyleri ile cezanın değerlendirilmesi arasında ilişki var mıdır?
- Yaş düzeyleri ile gerçeğin abartılması ve bencil yalan kavramlarının değerlendirilmesi arasında ilişki var mıdır?

3.2.1. Araştırma Modeli

Bu çalışma genel tarama modeline uygun olarak düzenlenmiştir.

3.2.2. Evren

Araştırmanın evreni, Kırıkkale il merkezinde ve Bahşılı ilçesinde bulunan MEB'e bağlı resmi ve özel ilkokul ve ortaokula devam eden 7, 8, 9, 10 ve 11 yaşlarındaki çocuklardan oluşmaktadır.

3.2.3. Örneklem

Araştırmanın örneklemi, Kırıkkale il merkezinde ve Bahşılı ilçesinde bulunan resmi ve özel, ilkokul ve ortaokula devam eden, 200 çocuktan (7, 8, 9, 10 ve 11 yaş gruplarından 40'ar çocuk) oluşmaktadır.

Örnekleme alınan çocuklar resmi ve özel okula devam etme durumları göz önüne alınarak, farklı sosyo-ekonomik düzeye sahiptirler.

3.2.4. Veri Toplama Araçları

3.2.4.1. Kişisel Bilgi Formu

Örneklemde yer alan çocukların, doğum tarihini, cinsiyetini, kardeşi olup olmadığını öğrenmek amacıyla kişisel bilgi formu hazırlanmıştır.

3.2.4.2. Anket

Bu araştırmada kullanılan anket araştırmacı tarafından geliştirilmiştir. Bir önceki çalışmada kişisel görüşme tekniği kullanılarak elde edilen sonuçlardan, çocukların verdiği cevapların analizinden yola çıkılarak, ilgili uzman görüşlerinden ve araştırma yöntem ve teknikleriyle ilgili kaynaklardan yararlanılarak hazırlanan anket formu, yapılan düzeltme ve incelemelerden sonra Kırıkkale merkez ve Bahşılı ilçesinde resmi ve özel ilkokul ve ortaokullarda uygulanmıştır.

3.2.5. Veri Toplama

Okul müdür ve müdür yardımcıları ile çalışma öncesi görüşülüp, gerekli koordinasyon sağlandıktan sonra, 7 yaş grubu için ilkokul 1. Sınıflarla, 8 yaş grubu 2. Sınıflarla, 9 yaş grubu için 3.sınıflarla, 10 yaş grubu için 4.sınıflarla ve 11 yaş grubu için ortaokul 5.sınıflarla uygun olan ders saatlerinde çalışılmıştır. Anket yüz yüze anket yöntemiyle uygulanmıştır. Uygulamadan önce çocuklara, çalışmanın amacı, anketin nasıl cevaplandırılacağı açıklanmıştır. Uygulama sırasında çocukların soruları araştırmacı tarafından cevaplanmıştır.

BÖLÜM IV

4. BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde yapılan her iki çalışmanın çocukların ahlaki yargılarındaki irade algısını ortaya koyarken yaş, cinsiyet ve kardeş sahibi olup olmaması değişkenleri arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Birinci çalışmada yapılan kişisel görüşmeler sonucunda verilen cevaplar doğrudan aktarılmış, ikinci çalışma için anket verileri istatistiksel incelemeye tabi tutulmuştur.

4.1. Çalışma I Bulguları

Bu çalışmada görüşme formları kullanılmıştır. Formun ilk sayfasında kişisel bilgilerin yazılacağı bir alan ve devamında öyküler, öykülerin soruları, cevapların yazılacağı boşluklar yer almaktadır. Birinci çalışmanın bulguları, öyküler ve öykü amaçları ile aşağıdaki gibidir.

Öykü I

Bu öykünün amacı, iki çocuktan iyi eylemlerde bulunmuş olanın korunması ve ödüllendirilmesini çocuğun doğru bulup bulmadığını ortaya çıkarmaktır.

Bu öykü iki kız/erkek kardeşin öyküsüdür. Çocuklardan ismi Ahmet/ Ayşe olan çok tembeldi, babasına ve annesine hiçbir yardımda bulunmuyordu. İsmi Ali / Zeynep olan ise iyi huylu, babasıyla annesine daima yardımda bulunan bir çocuktu. Bunun için anne ve babası Ali / Zeynep'e güzel bir mavi pantolon / kırmızı etek aldı. Ahmet / Ayşe'ye ise hiçbir şey almadılar.

Soru: Anne ve babanın yaptığı doğru muydu, neden?

Yaşlara göre bu soruya verilen cevaplara bakıldığında pek çok farklılık görülmüştür. 7 yaş çocuklarında on bir kız çocuğu anne babanın yaptığını doğru bulurken, aynı yaş grubundaki erkek çocuklardan onu ise, yapılanın yanlış olduğunu söylemiştir.

8 yaş grubunun cevapları incelendiğinde, bu yaş grubundaki kız çocukların hepsi yapılanın doğru olmadığını söylemiş, Aybüke Ö. 'Hayır, doğru değil ikisine de almalılar, haksızlık yapmışlar.' şeklinde davranışın yanlış oluşunun nedenini açıklamıştır. Erkek çocukların cevapları da davranışın yanlış olduğu yönündedir. Metin Y.'nin ' İki çocuğun değeri aynı olmalı, ikisine de alınmalı.' cevabı dikkat çekmektedir.

9 yaşındaki kız çocukları anne babanın davranışını doğru bulmaktadır. Bengisu A. 'Doğru, ödülü hak etmiş.' cevabı vererek açıklama yapmıştır. Aynı yaş grubundaki erkek çocukların sekizi davranışın yanlış olduğunu söylemişlerdir.

10 yaş kız çocuklarında Hira K.'nın 'Doğru değil, ayrımcılık yapmışlar.' cevabı ve diğer dokuz çocuğun cevabı davranışın yanlış olduğu yönündedir. Erkek çocukların sekizi yine davranışın yanlış olduğunu belirtmişlerdir.

11 yaş grubundaki kız çocukları anne babanın davranışını yanlış olarak değerlendirirken erkek çocuklar, davranışın doğru olduğunu, iyilik yapana iyilik ile karşılık verileceğini söylemişlerdir.

Öykü II

Bu öykünün amacı suçlunun kim olduğunun bulunamayacağı durumlarda bile, çocuğun kötü bir şey yapıldığı zaman bunun her koşulda cezalandırılacağı fikrinde olup olmadığını ortaya çıkarmaktır.

Bu öykü iki kız / erkek çocuğun öyküsüdür. İsimleri Ömer ve Kemal / Özge ve Aslı olan bu iki çocuk bir manavın önünden geçerken ikisi de birer elma çalarak yemek için oradan uzaklaştılar. Fakat manavın sahibi onları gördü ve arkalarından koşmaya başladı. Ömer'i / Özge'yi yakaladı ve dövdü. Kemal / Aslı kaçmayı başardı ama elmasını yere düşürdü ve yiyemedi.

Soru 1: Kemal / Aslı elmasını neden düşürdü?

Soru 2: Elmayı Kemal'e / Aslı'ya birisi vermiş olsaydı yinede düşürür müydü?

Bu sorulara verilen cevaplar incelendiğinde, 7 yaşındaki kız ve erkek çocuklar birinci soruya ‘Koştuğu için düşürmüştür.’ cevabını vermişlerdir. İkinci soruya ise on bir erkek ve on iki kız çocuğu ‘Hayır, koşmazsa düşürmez.’ cevabını vermiştir.

8 yaş çocuklarının cevaplarına bakıldığında kız çocukları birinci soruya ‘Koştuğu için düşürdü.’ Şeklinde cevap verirken, erkek çocuklardan üç çocuk ‘Çaldığı için düşürdü.’ cevabını vermiştir. İkinci soruda kız ve erkek çocukların büyük bir çoğunluğu ‘Hayır, düşürmezdi, kaçmıyor.’ cevabını vermiştir.

9 yaşındaki kız çocukları birinci soruya ‘Çaldığı için düşürdü.’ cevabı vermiştir. Erkek çocukların cevapları ise çeşitlilik göstermektedir. Altı erkek çocuğu kaçtığı için, beşi koştuğu için, üçü ise çaldığı için, cevabını vermiştir. Ege İsmail G.’nin ‘Yanlış bir şey yaptı, bedelini ödedi.’ cevabı dikkat çekmektedir. İkinci soruya bu yaş grubunda ‘Hayır düşürmezdi.’ cevabı verilmiştir.

10 yaş kız çocuklarının birinci soruya verdikleri cevaplar farklılık göstermiştir. Sekiz kız çocuğu koştuğu için, üçü kaçtığı için, geri kalan dört çocuk ise çaldığı / haram olduğu / Allah onu cezalandırdığı için cevaplarını vermiştir. Erkek çocukların çoğunluğu koşarken ve korktuğu için cevaplarını vermiştir. İkinci soruyu hem kız hem erkek çocuklar ‘Hayır düşürmezdi, hırsızlık yapmıyor.’ şeklinde cevaplamışlardır.

11 yaşındaki kız ve erkek çocukların çoğunluğu birinci soruya koştuğu / kaçtığı için, cevabını vermiştir. İkinci soruya ise çoğunluk hayır, düşürmezdi cevabı vermiştir. Sevdenur C.’nin ‘Hayır düşürmezdi, helal edip hediye vermiştir.’ cevabı dikkat çekmektedir.

Öykü III

Öykünün amacı, , iyi niyet- çok zarar, kötü-niyet-az zarar ikilemi ile insanların yaptıkları eylemlerin sonuçları kötü olsa bile, bu insanların niyetlerinin ne olduğunu çocuğun ne derece analiz edebildiğini incelemektir.

Bu öykü iki kız / erkek çocuğun öyküsüdür. Erkeklerden / kızlardan ismi Mehmet / Cemile olanı beş tane tabak alıp annesine getirirken ayağı takıldı ve hepsini kırdı.

İsmi Samet / Fatma olan ise, annesi almamasını söylediği halde oynamak için bir tane tabak almıştı. Düştü ve tabağı kırdı.

Soru: Bu çocuklardan hangisi daha suçludur, neden?

7 yaşındaki çocukların bu soruya verdikleri cevaplar cinsiyete göre farklılık göstermiştir. Erkek çocuklar sayıca daha çok tabak kıran ilk çocuğu suçlu bulurken, kız çocuklar az tabak kıran fakat annesinin sözünü dinlemeyen ikinci çocuğu suçlu bulmuşlardır.

8 yaşındaki çocuklar ikinci çocuğu suçlu bulmuş, 'Annesinin sözünü dinlemedi.', 'Annesinden izinsiz aldı.' şeklinde cevaplar vermişlerdir.

9 yaş grubuna bakıldığında 8 yaşta olduğu gibi hem kız hem erkek çocuklar ikinci çocuğu suçlu bulmuş, zararın çokluğu ve sonucundan ziyade niyeti değerlendirmişlerdir.

10 ve 11 yaş gurubundaki kız ve erkek çocuklar, annesinin sözünü dinlemediği gerekçesiyle ikinci çocuğu suçlu bulmuşlardır.

Öykü IV

Öykünün amacı çocuğun doğru-yanlış ve haklı-haksız kavramlarıyla ilgili yargıda bulunurken, gençler ve yaşlılar ile ilgili kalıplaşmış yargıların etkisinde kalıp kalmadığını ortaya çıkarmaktır.

Problem 1) Bir kız / erkek çocuk ile kendi sınıfından beş kız / erkek çocuk kavga ediyorlar. Kim haklı neden?

Problem 2) Küçük bir kız / erkek çocuk ile büyük bir kız / erkek çocuk kavga ediyorlar. Kim haklı neden?

Problem 3) Genç bir kız / erkek ile yaşlı bir nine / dede kavga ediyorlar. Kim haklı neden?

7 yaşındaki erkek çocuklar birinci soruda çoğunlukla beş erkek çocuğu haklı bulmuş, kız çocuklar ise bilmiyorum ve bir kız çocuğu haklı, cevaplarını vermişlerdir. İkinci soruda hem kız hem erkek çocuklar, büyük çocuğu haklı bulmuştur. Üçüncü soruda çoğunluk dede - nineyi haklı bulmuş, yedi çocuk bilmiyorum cevabını vermiştir.

8 yaşındaki çocukların birinci soruya verdikleri cevaplar çeşitlilik göstermektedir. Bilmiyorum, hiç kimse haklı değil, sebebini bilmek gerekir, cevapları alınmıştır. İkinci soruda ise kız ve erkek çocukların yarısı büyük çocuğu haklı bulurken, Rana T. 'Hiç kimse haklı değil, kavga etmek doğru değildir.' şeklinde cevap vermiştir. Üçüncü soruda ise hem kız hem erkek çocuklar nine / dede'yi haklı bulmuşlardır.

9 yaşındaki kız ve erkek çocukların onu beş çocuğu haklı bulmuş, sekizi bir çocuğu haklı bulmuş ve geri kalan on iki çocuk bilmiyorum, sebebini bilmek gerek cevaplarını vermiştir. İkinci soruya kız çocukların çoğunluğu bilmiyorum cevabını vermiş, erkek çocuklar ise büyük çocuğu haklı bulmuşlardır. Üçüncü soruda erkek çocukların çoğunluğu dede haklı cevabı verirken, kız çocuklar bilmiyorum cevabı vermişlerdir.

10 yaşındaki çocukların birinci soruya verdikleri cevaplar farklılık göstermektedir. Sekizi bir çocuğu, ikisi beş çocuğu haklı bulurken, dördü bilmiyorum cevabı vermiştir. Erkek çocukların çoğunluğu sebebini bilmiyorum şeklinde cevap vermiştir. 10 yaş grubunda kız çocukların altısı küçük çocuğu, dördü büyük çocuğu haklı bulmuş, beş çocuk sebebini bilmiyorum şeklinde cevap vermiştir. Erkek çocuklar ikisi de haklı değil, bilmiyorum, demiştir. Üçüncü soruda kız ve erkek çocuklar nineyi / dedeyi haklı bulmuşlardır.

11 yaş grubunda ilk soruya on bir çocuk beş çocuk haklı, on bir çocuk bir çocuk haklı, beş çocuk ise bilmiyorum derken, geri kalan üç çocuk kavga etmemeliler ikisi de haklı değil, demiştir. İkinci soruda ise, kız ve erkek çocukların yarısı küçük çocuk haklı derken, diğerleri kavga etmemeliler, ikisi de haksız, sebebini bilmek gerek cevaplarını vermiştir. Üçüncü soruda kız ve erkek çocukların çoğunluğu nine / dede haklı demiştir.

Öykü V

Bu öyküde çocukların bir hırsızlık durumda yargıya ulaşırken çalan kişinin niyetinin (iyi niyetli hırsızlık- bencil niyetli hırsızlık) ne olduğunu hesaba katıp katmadıklarını öğrenmek amaçlanmıştır.

1) *Selim çok fakir olan bir arkadaşı ile karşılaştı. Arkadaşı ona çok aç olduğunu ve parasının olmadığını söyledi. Selim fırına gitti, fırıncının arkasını dönmesini bekledi ve bir ekmek çaldı. Koşarak oradan uzaklaştı ve ekmeği fakir arkadaşına verdi.*
2) *Yusuf çarşıda gezerken oyuncak satan bir dükkâna girdi. Küçük bir oyuncak uçak gördü. Satıcı arkasını dönünce uçağı çaldı ve koşarak oradan uzaklaştı.*

Soru: Bu çocuklardan hangisi daha suçludur, neden?

7 yaş grubundaki çocuklardan on bir kız ve on iki erkek çocuk öyküdeki her iki çocuğu da suçlu bulmuştur. Üç kız ve iki erkek çocuk ikinci çocuğu suçlarken, Mehmet Efe N.'nin 'İkinci çocuk suçlu, diğeri sadece arkadaşına yardım etti.' cevabı dikkat çekmektedir.

8 yaşındaki kız çocukları çoğunlukla ikinci çocuğu suçlu bulurken, erkek çocukların yarısı her iki çocuğu da suçlu bulmuştur.

9 yaş grubunda kız çocukların dokuzu ikinci çocuk suçlu demiş, geri kalanlar ikisi de suçlu demiştir. Erkek çocukların onu ikinci çocuğun, beşi ise her iki çocuğun suçlu olduğunu belirtmiştir.

10 yaşındaki kız çocuklardan onu, erkek çocukların sekizi ikinci çocuk suçlu cevabını vermiştir. Geri kalan çocuklar, her iki çocuğun hırsızlık yaptığını, ikisinin de suçlu olduğunu söylemişlerdir.

11 yaşındaki kız ve erkek çocukların çoğunluğu ikinci çocuğu suçlu bulmuştur.

Öykü VI

Öykünün amacı çocuğun kendi aile, toplum ve okul gruplarının dışında bulunan gruplara karşı kendinin ait olduğu gruplar için ne yorumda bulunduğunu öğrenmektir.

Problem 1) Babanla başka bir adamın kavga ettiğini gördün, hangisine hak verirsin, neden?

Problem 2) Annen seni, diğer annelerin çocuklarını sevmelerinden daha mı çok seviyor, neden?

Problem 3) Birisi bana Atatürk ilkokulu/ Ortaokulu çocuklarının, bu okulun çocuklarından daha iyi şarkı söylediğini söyledi. Acaba siz mi daha iyi şarkı söylüyorsunuz, onlar mı, neden?

Problem 4) Birisi bana Kırıkkale halkının Kayseri halkından daha yalancı olduğunu söyledi. Hangisinin daha yalancı olduğunu düşünüyorsun, neden?

Problem 5) Sence Romanya'daki erkek/kız çocuklar mı daha çalışkan yoksa Türkiye'deki erkek/kız çocuklar mı daha çalışkanlar, neden?

Verilen problem durumlarından birincisinde 7 ve 8 yaş grubundaki kız ve erkek çocukların büyük bir çoğunluğu babam haklı, demiştir. 9 yaşındaki çocukların cevapları kim haklıysa ona hak veririm, şeklinde farklılık göstermiştir. 10 yaş grubundaki çocuklar tartışmanın sebebini öğrenmek istemişlerdir. 11 yaş grubundaki çocukların büyük bir kısmı babama hak verirdim demiştir.

İkinci problem durumuna 7 ve 8 yaş kız ve erkek çocuklar, evet her anne kendi çocuğunu çok sever demiş, 9, 10 ve 11 yaş grubundaki kız ve erkek çocukların çoğunluğu evet cevabı vermiştir.

Üçüncü problem durumunda 7 yaş kız ve erkek çocukları kendi okullarının daha güzel şarkı söylediğini ifade etmişlerdir. 8 yaşındaki kız çocukların onu, erkek çocukların sekizi ise bilmiyorum, demişlerdir. 9 ve 10 yaş grubundaki kız ve erkek

çocukların çoğunluğu bilmiyorum cevabını vermiştir. 11 yaşındaki sekiz kız çocuk ve dokuz erkek çocuk, kendi okullarının daha güzel şarkı söylediğini belirtmiştir.

Dördüncü soruda 7 yaş kız ve erkek çocukları Kayseri halkını yalancı bulurken, 8 yaşındaki çocuklar çoğunlukla bilmiyorum demiştir. 9 yaşındaki on bir kız ve dokuz erkek çocuk bilmiyorum cevabı vermiştir. Yine 10 ve 11 yaş grubundaki çocukların çoğunluğu bilmiyorum demişlerdir.

Son problem durumda, 7 yaşındaki kız çocukların on biri, erkek çocukların on üçü Türkiye'deki çocuklar daha çalışkan derken, 8 yaş grubundaki çocuklar da aynı cevabı vermiştir. 9 yaşındaki dokuz kız çocuk bilmiyorum, dokuz erkek çocuk ise biz daha çalışkanız şeklinde cevap vermişlerdir. 10 yaş grubundaki cevaplar biz çalışkanız, onlar çalışkan ve bilmiyorum, şeklinde farklılık göstermektedir. 11 yaşındaki altı kız çocuk Türkiye'deki çocuklar daha çalışkan, altı kız çocuk Romanya'daki çocuklar daha çalışkan, üç çocuk ise bilmiyorum cevaplarını vermiştir. Erkek çocukların çoğunluğu Türkiye'deki çocuklar daha çalışkan, demişlerdir.

Öykü VII

Öyküde çocuğun, farklı cezaları nasıl değerlendirdiğini ortaya çıkarmak amaçlanmıştır.

Bu öykü ismi Sinem / Hasan olan 16 yaşında büyük bir kız / erkek çocuğun hikâyesidir. Sine / Hasan başka bir çocuğun bisikletini çalar. Sence Hasan / Sinem cezalandırılmalı mıdır?

Soru 1: Şimdi sana söyleyeceğim üç ceza türünü en ağırdan en hafife doğru sıralar mısın?

1- *Babası onu azarlasın.*
2- *Polis onu hapse atsın.*
3- *Çalışsın ve bisikletin parasını sahibine ödesin.*

Soru 2: Sen olsan Sinem'e / Hasan 'a hangi cezayı verirdin?

1- *Babası onu azarlasın.*
2- *Polis onu hapse atsın.*
3- *Çalışsın ve bisikletin parasını sahibine ödesin.*

Bütün yaş gruplarındaki kız ve erkek çocuklar bisikleti çalan çocuğun cezalandırılması gerektiğini ifade ederken, birinci sorudaki ceza sıralamaları incelendiğinde, 7 yaş grubundaki kız çocukların sıralamaları iki şekildedir; 2-3-1 ve 3-2-1. Erkek çocuklar 2-1-3 ve 2-3-1 şeklinde sıralama yapmıştır.

8 yaş grubu kız çocukların çoğunluğu 2-3-1, erkek çocukların çoğunluğu ise 2-1-3 sıralaması yapmıştır.

9 yaşındaki kız ve erkek çocuklar 2-3-1, 10 yaş grubu 2-3-1 ve 11 yaş grubu 2-1-3 şeklinde ceza sıralaması yapmışlardır.

İkinci soruya verilen cevaplara bakıldığında, 7 yaşındaki kız çocukların yedisi 3.cezayı, beşi 2.cezayı, üçü ise 1.cezayı seçmiştir. Erkek çocukların dokuzu 3.cezayı seçerken, beşi 1.cezayı, biri ise 2.cezayı seçmiştir.

8 yaş grubundaki çocuklar 3.cezayı vermek istemişlerdir.

9 yaş grubundaki kız çocukların on ikisi 1.ceza, erkek çocukların onu ise 3.ceza cevabını vermiştir.

10 yaş grubunda çoğunluk 1.cezayı seçmiştir. 11 yaş kız çocuklarının çoğunluğu 1.cezayı, erkek çocukların çoğunluğu ise 3.cezayı seçmiştir. Bu yaş grubunda 2.cezayı seçen çocuk bulunmamaktadır.

Öykü VIII

Çocuğun gerçeğin abartılması ve bencil yalanla ilgili iki suçtan hangisinin cezalandırılması gerektiğine dair fikrini ortaya çıkarmak amaçlanmıştır.

1) *Küçük bir çocuk sokakta oynarken büyük bir köpeğe rastladı ve ondan çok korktu. Eve döndü ve annesine inek kadar büyük bir köpek gördüğünü söyledi.*
2) *İlkokula giden bir çocuk eve dönünce annesine öğretmeninin kendisine iyi bir not verdiğini söyledi. Ama bu doğru değildi. Öğretmeni ona ne iyi ne kötü hiçbir not vermemişti. Annesi çok memnun oldu ve ona bir ödül verdi.*

Soru: Bu çocuklardan hangisi daha çok suçludur, neden?

7 yaşındaki kız çocukların dokuzu, erkek çocukların sekizi ikinci çocuğu daha suçlu bulmuştur.

8 yaş grubundaki kız ve erkek çocukların büyük bir çoğunluğu ikinci çocuğu daha suçlu bulmuştur.

9 yaş grubundaki bütün çocuklar ikinci çocuğu seçerken, 10 ve 11 yaş grubundaki çocuklar da aynı cevabı vermişlerdir.

Bu çalışmanın sonucunda, yapılan kişisel görüşmeler 7-11 yaş arasındaki çocukların, ahlaki olarak karar verirken, durumu sorgularken, yargıda bulunurken yaş dönemlerine bağlı olarak çok kesin sınırlarla ayrılmadıkları, Piaget'nin ahlaki gelişim dönemlerinde belirttiği yaş aralıklarının esnek olabileceği görülmüştür. Ayrıca birebir görüşmelerde, ileri düzey akıl yürütme becerileriyle günümüz çocukları oldukça dikkat çekici cevaplar vermişlerdir. Örneğin; 9 yaşındaki Nizamettin Efe B. 'nin beşinci öykünün sorusuna verdiği cevap şöyle 'İkisi de hırsızlık yaptılar, ikisi de suçlu olabilir ama birinci çocuk, arkadaşı aç olduğu için çaldı, yani Robin Hood'luk yaptı.' Bu cevapta akıl yürütme, neden-sonuç ilişkisi kurma, benzer ve farklı durumları ayırt edip yorumlama gibi pek çok bilişsel becerinin kullanılıp, verilen durumda ahlaki değerlendirme yapıp, niyeti göz önünde bulundurarak yargıda bulunma ve bir kahramanla bağdaştırma söz konusudur.

4.2. Çalışma II Bulguları

Bu çalışmada anket sonuçları değerlendirilmiş, çocukların ahlak yargılarını ortaya çıkaracak öykü, öykü çiftleri ve problem durumlarına verdikleri cevaplar ile yaş, kardeş sahibi olup olmama ve cinsiyet değişkenleri arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Bu değişkenlerin çocukların ahlaki yargılamalarında etkili olup olmadığı SPSS (Statistical Package for Social Sciences) istatistiksel paket program kullanılarak, veriler KHİ KARE testi ile değerlendirilmiştir. Verilerin analizinde 0,05 anlamlılık düzeyi kabul edilmiştir. Elde edilen bilgiler sonuçlar göz önünde bulundurularak tablolar şeklinde sunulmuş ve anket soruları ve cevap seçenekleri tabloların altında belirtilmiştir.

4.2.1. Kişisel Bilgilere İlişkin Bulgular

Tablo 1.Ankete Katılan Çocukların Yaş Dağılımı

Yaş	N	%
7	40	20,0
8	40	20,0
9	40	20,0
10	40	20,0
11	40	20,0
Toplam	200	100,0

Örneklem grubunu oluşturan toplam 200 çocuğun her yaş grubundan %20'lik oranla yer aldığı görülmektedir.

Tablo 2. Ankete Katılan Çocukların Cinsiyetlerine Göre Dağılım

Cinsiyet	N	%
Kız	99	49,5
Erkek	101	50,5
Toplam	200	100,0

Örneklem grubunun cinsiyete göre dağılımı incelendiğinde, grubun %49,5'i kız, %50,5'i erkek çocuklardan oluşmaktadır.

Tablo 3. Ankete Katılan Çocukların Kardeş Durumu

Kardeş Durumu	N	%
Kardeşi var	160	80,0
Kardeşi yok	40	20,0
Toplam	200	100

Ankete katılan çocuklardan kardeşi olanların oranı %80, kardeşi olmayanların oranı ise %20'dir.

4.2.2. Öykülere Ait Bulgular

Tablo 4. Öykü 1'deki Cevapların Yaşlara Göre Dağılımları

Yaş	Doğru	Yanlış	Toplam
7	36 90,0% 32,1%	4 10,0% 4,5%	40* 100,0% 20,0%
8	32 80,0% 28,6%	8 20,0% 9,1%	40* 100,0% 20,0%
9	18 45,0% 16,1%	22 55,0% 25,0%	40 100,0% 20,0%
10	9 22,5% 8,0%	31 77,5% 35,2%	40* 100,0% 20,0%
11	17 42,5% 15,2%	23 57,5% 26,1%	40 100,0% 20,0%
Toplam	112 56,0% 100,0%	88 44,0% 100,0%	200 100,0% 100,0%

*p<0,05

Soru: Anne ve babanın yaptığı doğru muydu, neden?

Cevaplar: Doğru, çalışkan olana alınır.

Yanlış, ayrımcılık yapmışlar.

Tablo incelendiğinde cevapların doğru yanlış dağılımları yaş düzeylerine göre birbirinden farklı görünmektedir. 7, 8, 10 yaşlarında istatistiksel bakımdan doğru-yanlış sayılarında farklılık bulunmuştur.

Bu tabloda yaş düzeyleri ile iyi eylemde bulunmanın değerlendirilmesi arasında ilişki olup olmadığı incelenmiştir. Bu amaçla Öykü 1'e verilen cevaplar yaş gruplarına göre incelendiğinde, 7 yaş grubundaki çocukların %90'ı anne babanın davranışını doğru bulmuş, %10'u ise yanlış bulmuştur.

8 yaş grubunun %80'i doğru, %20'si yanlış, 9 yaş grubunda ise cevaplar yön değiştirmiş ve %45 anne babanın davranışını doğru, %55 ise yanlış bulmuştur. 10 yaşındaki çocukların %22,5'i davranışı doğru, %77,5'i yanlış olarak cevaplamış, 11 yaş grubunda ise %42,5 davranış doğru, %57,5 davranış yanlış seçeneklerini işaretlemişlerdir. Verilen cevaplar yaşa bağlı olarak değişmektedir. Yaş büyüdükçe anne-babanın davranışını yanlış bulmuşlardır.

Tablo 5. Öykü 2 Soru 1'e Verilen Cevapların Yaşlara Göre Dağılımları

Yaş	Çaldığı için	Koştuğu için	Elinden kaymıştır	Toplam
7	0	25	15	40*
	,0%	62,5%	37,5%	100,0%
	,0%	24,3%	28,3%	20,0%
8	0	32	8	40*
	,0%	80,0%	20,0%	100,0%
	,0%	31,1%	15,1%	20,0%
9	7	18	15	40
	17,5%	45,0%	37,5%	100,0%
	15,9%	17,5%	28,3%	20,0%
10	21	14	5	40*
	52,5%	35,0%	12,5%	100,0%
	47,7%	13,6%	9,4%	20,0%
11	16	14	10	40*
	40,0%	35,0%	25,0%	100,0%
	36,4%	13,6%	18,9%	20,0%
Toplam	44	103	53	200
	22,0%	51,5%	26,5%	100,0%
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

*p<0,05

Soru 1: Kemal / Aslı elmasını neden düşürdü?

Cevaplar: Çaldığı için düşürdü.

Koştuğu için düşürdü.

Elinden kaymıştır.

Tablo 5'e bakıldığında cevapların dağılımları yaş düzeylerine göre farklılık göstermektedir. 9 yaş haricinde diğer yaş gruplarında istatistiksel olarak cevaplar arasında anlamlı farklılık bulunmuştur.

Tablo 5 ve Tablo 6'da yaş düzeyleri ile ilahi adalet fikri arasında ilişki değerlendirilmiştir. Öyküdeki elmayı neden düşürdü? sorusuna verilen cevaplar yaş gruplarına göre şu şekildedir; 7 yaşındaki çocukların %62,5'i koştuğu için,

%37,5'i elinden kaydığı için cevabı verirken çaldığı için düşürdüğünü söyleyen çocuk olmamıştır. 8 yaşındaki çocukların %80'i koştuğu için, %20'si elinden kaymıştır seçeneklerini işaretlemiştir. 9 yaş grubundaki cevaplar şu şekildedir; %17,5'i elmayı çaldığı için düşürdüğünü, %45'i koştuğu için, %37,5'i ise elmanın elinden kaydığı için düştüğü cevabını vermiştir.

10 yaşındaki çocukların cevapları farklılık göstermiş olup, %52,5'i elmayı çaldığı için düşürdüğünü, %35'i koşarken, %12,5'i ise elinden kaydığı için düşürdüğünü belirtmiştir. 11 yaşındaki çocukların %40'ı çaldığı için, %35'i koştuğu için, %25'i ise elinden kaydığı için düşürdüğünü belirtmiştir. Yaşın büyümesiyle birlikte, suçlu yakalanmasa bile mutlaka cezalandırılır, hiçbir suç cezasız kalmayacaktır (ilahi adalet) yargısı oluştuğu görülmektedir.

Tablo 6. Öykü 2 Soru 2'ye Verilen Cevapların Yaşlara Göre Dağılımları

Yaş	Hayır, çalmadı	Hayır, koşmazsa düşürmez	Hayır, sıkı tutarsa düşürmez	Evet, koşarsa düşürür	Evet, ayağı kayar	Toplam
7	0	23	17	0	0	40*
	,0%	57,5%	42,5%	,0%	,0%	100,0%
	,0%	29,5%	34,7%	,0%	,0%	20,0%
8	2	19	12	6	1	40
	5,0%	47,5%	30,0%	15,0%	2,5%	100,0%
	5,1%	24,4%	24,5%	20,7%	20,0%	20,0%
9	5	13	8	12	2	40
	12,5%	32,5%	20,0%	30,0%	5,0%	100,0%
	12,8%	16,7%	16,3%	41,4%	40,0%	20,0%
10	21	7	4	8	0	40*
	52,5%	17,5%	10,0%	20,0%	,0%	100,0%
	53,8%	9,0%	8,2%	27,6%	,0%	20,0%
11	11	16	8	3	2	40
	27,5%	40,0%	20,0%	7,5%	5,0%	100,0%
	28,2%	20,5%	16,3%	10,3%	40,0%	20,0%
Toplam	39	78	49	29	5	200
	19,5%	39,0%	24,5%	14,5%	2,5%	100,0%
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

*p<0,05

Soru 2: Elmayı Kemal'e / Aslı'ya birisi vermiş olsaydı yinede düşürür müydü?

Cevaplar: Hayır, çalmadığı için düşürmez.

Hayır, koşmazsa düşürmez.

Hayır, sıkı tutarsa düşürmez.

Evet, koşarsa düşürür.

Evet, ayağı kayarsa düşürür.

Tablo incelendiğinde istatistiksel olarak, cevap seçeneklerinin dağılımları yaş gruplarına göre değişiklik göstermektedir. 10 yaş grubuna bakıldığında 'Hayır çalmadı' seçeneği dikkat çekmektedir.

Öyküde sorulan ikinci soruya verilen cevaplar incelendiğinde, ***Çalmadığı için düşürmeyeceğini*** işaretleyen çocukların %5,1'i 8 yaş, %12,8'i 9 yaş, %53,8'lik bir oranla en fazla 10 yaş, %28,2'si ise 11 yaş grubundandır**.** ***Koşmadığı zaman düşürmeyeceği*** seçeneğini işaretleyen çocukların, %29,5 ile en fazla oranla 7 yaş, %24,4'ü 8 yaş, %16,7'si 9 yaş, %9'u 10 yaş, %20,5'i ise 11 yaş grubundandır**.** ***Sıkı tutarsa düşürmeyeceğini*** düşünen çocukların %34,7'si 7 yaş, %24,5'i 8 yaş, %16,3'ü 9 yaş, %8,2'si 10 yaş ve %16,3'ü 11 yaş grubundaki çocuklardır.

Koşarsa düşürür seçeneğini 7 yaş grubundan hiçbir çocuk işaretlememiştir. Bu seçeneği işaretleyen çocukların %20,7'si 8 yaş, %41,4'ü 9 yaş, %27,6'sı 10 yaş ve %10,3'ü 11 yaş grubundadır. ***Ayağı kayar, düşürür*** seçeneğine bakıldığında 7 yaş ve 10 yaş gruplarından bu seçeneği işaretleyen olmamıştır. İşaretleyenlerin %20'si 8 yaş, %40'ı 9 yaş, %40'ı ise 11 yaş grubundandır.

Çocukların büyük bir çoğunluğu, elmayı düşürmeyeceğini belirtmişlerdir. Ayrıca yaş ilerledikçe, elmayı çalmadığı için düşürmeyeceği seçeneğini işaretleyen çocukların sayısı artmıştır.

Tablo 7. Öykü 3'deki Cevapların Yaşlara Göre Dağılımları

Yaş	I.Çocuk Suçlu	II.Çocuk Suçlu	Toplam
7	33	7	40*
	82,5%	17,5%	100,0%
	76,7%	4,5%	20,0%
8	3	37	40*
	7,5%	92,5%	100,0%
	7,0%	23,6%	20,0%
9	3	37	40*
	7,5%	92,5%	100,0%
	7,0%	23,6%	20,0%
10	3	37	40*
	7,5%	92,5%	100,0%
	7,0%	23,6%	20,0%
11	1	39	40*
	2,5%	97,5%	100,0%
	2,3%	24,8%	20,0%
Toplam	43	157	200
	21,5%	78,5%	100,0%
	100,0%	100,0%	100,0%

*p<0,05

Soru: Bu çocuklardan hangisi daha suçludur, neden?

Cevaplar: I. Çocuk daha suçlu, çok tabak kırdı.

II. Çocuk daha suçlu, annesinin sözünü dinlemedi

Tablo 7'ye bakıldığında I. çocuğu suçlu bulanlar ve II. çocuğu suçlu bulanların dağılımları yaş düzeylerine göre farklılaşmaktadır. Bütün yaş grupları ile yanıtlar arasında anlamlılık görülmektedir.

Bu tabloda yaş düzeyleri ile niyet-fayda-zarar ikilemlerinin değerlendirilmesi arasında ilişki olup olmadığı incelenmiştir. 7 yaşındaki çocukların %82,5'i çok tabak kıran I.çocuğu suçlu bulmuştur. 8, 9 ve 10 yaşındaki çocukların %92,5'i, 11 yaşındakilerin ise %97,5'i annesinin sözünü dinlemeyen II. Çocuğu suçlu bulmuştur.

Çocukların iyi niyet ve kötü niyet ayrımı yapabilmelerinde yaşın etkisi görülmektedir. Yaş ilerledikçe maddi zararın büyüklüğüne daha az önem verip, niyet ve otoritenin sözünü dinlemenin daha önemli olduğunu görmekteyiz.

Yapılan bazı araştırmaların bulgurları da, çocukların 6-7 yaşlarından başlayarak, durum ile ilgili karara varırken, niyete önem verdiklerini göstermiştir (Armsby 1971; Hebble 1971; Berndt ve Berndt 1975; Cross ve Gail 1975).

Tablo 8. Öykü 4'ün I.Problem Durumuna Verilen Cevapların Yaşlara Göre Dağılımları

Yaş	Bir çocuk haklı	Beş çocuk haklı	Sebebini bilmek gerek	Kavga kötü, kimse haklı değil	Toplam
7	6 15,0% 12,8%	23 57,5% 59,0%	1 2,5% 2,6%	10 25,0% 13,3%	40* 100,0% 20,0%
8	20 50,0% 42,6%	5 12,5% 12,8%	0 ,0% ,0%	15 37,5% 20,0%	40* 100,0% 20,0%
9	12 30,0% 25,5%	1 2,5% 2,6%	6 15,0% 15,4%	21 52,5% 28,0%	40* 100,0% 20,0%
10	5 12,5% 10,6%	9 22,5% 23,1%	15 37,5% 38,5%	11 27,5% 14,7%	40* 100,0% 20,0%
11	4 10,0% 8,5%	1 2,5% 2,6%	17 42,5% 43,6%	18 45,0% 24,0%	40* 100,0% 20,0%
Toplam	47 23,5% 100,0%	39 19,5% 100,0%	39 19,5% 100,0%	75 37,5% 100,0%	200 100,0% 100,0%

*p<0,05

Problem 1) Bir kız / erkek çocuk ile kendi sınıfından beş kız / erkek çocuk kavga ediyorlar. Kim haklı neden?

Tablo 8 istatistiksel olarak incelendiğinde cevap dağılımları ile yaş düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. 7 yaş grubuna bakıldığında 'Beş çocuk haklı' seçeneği öne çıkmaktadır.

Tablo 8, Tablo 9 ve Tablo 10'da yaş düzeyleri ile doğru-yanlış ve haklı-haksız kavramlarının (kalıplaşmış yargıların etkisinde kalıp kalmadan) değerlendirilmesi arasındaki ilişki incelenmiştir. Verilen problem durumuna 7 yaş grubundaki çocukların %57,5'i beş çocuk haklı cevabını vermiştir.

%25'i ise kavga kötüdür, kimse haklı değil cevabını işaretlemiştir. 8 yaş çocuklarının %50'si bir çocuk haklı, %37,5'i kavga kötüdür kimse haklı seçeneğini seçmiştir. 9 yaşta çocukların %52,5'i kavga kötü, kimse haklı değil cevabını işaretlemiştir. 10 yaşındaki çocukların %37,5'i sebebini bilmek gerek, %27,5'i kavga kötü, kimse haklı değil, %22,5'i ise beş çocuk haklı, seçeneklerini işaretlemiştir. 11 yaş grubundaki çocukların %45'i kavga kötüdür, kimse haklı değil, %42,5'i ise sebebini bilmek gerek cevabını seçmiştir.

Çocukların sosyal bir problemle karşılaştıkları zaman, sebebini araştırarak ve olumsuz durumun kimse için iyi olmadığını ifade ederek bir yargıya vardıkları, yaş ilerledikçe artan bir oranla ortaya çıkmıştır. Taraf tutmaya yönelik cevaplar ise yaş ilerledikçe azalmıştır. Bu sonuçlar itibariyle, yaş ilerledikçe bilişsel gelişimin ve bilişsel gelişim doğrultusunda ahlak gelişim düzeyinin arttığı görülmektedir.

Tablo 9. Öykü 4'ün II. Problem Durumuna Verilen Cevapların Yaş Gruplarına Göre Dağılımları

Yaş	Küçük çocuk haklı	Büyük çocuk haklı	Sebebini bilmek gerek	Kavga kötü, kimse haklı değil	Toplam
7	6 15,0% 15,0%	23 57,5% 48,9%	1 2,5% 2,8%	10 25,0% 13,0%	40* 100,0% 20,0%
8	13 32,5% 32,5%	10 25,0% 21,3%	0 ,0% ,0%	17 42,5% 22,1%	40* 100,0% 20,0%
9	12 30,0% 30,0%	3 7,5% 6,4%	4 10,0% 11,1%	21 52,5% 27,3%	40* 100,0% 20,0%
10	5 12,5% 12,5%	9 22,5% 19,1%	15 37,5% 41,7%	11 27,5% 14,3%	40* 100,0% 20,0%
11	4 10,0% 10,0%	2 5,0% 4,3%	16 40,0% 44,4%	18 45,0% 23,4%	40* 100,0% 20,0%
Toplam	40 20,0% 100,0%	47 23,5% 100,0%	36 18,0% 100,0%	77 38,5% 100,0%	200 100,0% 100,0%

*p<0,05

Problem 2) Küçük bir kız / erkek çocuk ile büyük bir kız / erkek çocuk kavga ediyorlar. Kim haklı neden?

Tablo 9'a bakıldığında yaş düzeyleri ile cevap seçeneklerinin dağılımları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. 11 yaş grubunda 'Kavga kötü, kimse haklı değil' seçeneği dikkat çekmektedir.

7 yaşındaki çocukların %57,5'i büyük çocuğu haklı bulurken, %25'i kavga kötüdür, kimse haklı değil, seçeneğini işaretlemiştir. 8 yaş grubunda çocukların %42,5'i ve 9 yaş grubunun %52,5'i kavga kötüdür, kimse haklı değil cevabını seçmişlerdir. 10 yaşındaki çocukların %37,5'i, 11 yaş grubundaki çocukların %40'ı kavganın sebebini öğrenmek istemişlerdir. 11 yaşındaki çocukların %45'i kavga kötüdür, kimse haklı değil seçeneğini işaretlemiştir.

Cevap seçenekleri ve yaş arasında anlamlı düzeyde bir ilişki görülmektedir. Yaş ilerledikçe taraf tutmaya dönük yargılar azalırken, kavganın kötü olduğu ve sebebini öğrendikten sonra karar verilebileceğine dair yargılar artış göstermiştir.

Tablo 10. Öykü 4'ün III. Problem Durumuna Verilen Cevapların Yaşlara Göre Dağılımı

Yaş	Genç haklı	Yaşlı haklı	Sebebini bilmek gerek	Kavga kötü, kimse haklı değil	Toplam
7	6 15,0% 26,1%	23 57,5% 31,1%	1 2,5% 3,1%	10 25,0% 14,1%	40* 100,0% 20,0%
8	12 30,0% 52,2%	11 27,5% 14,9%	1 2,5% 3,1%	16 40,0% 22,5%	40* 100,0% 20,0%
9	4 10,0% 17,4%	13 32,5% 17,6%	7 17,5% 21,9%	16 40,0% 22,5%	40* 100,0% 20,0%
10	1 2,5% 4,3%	18 45,0% 24,3%	10 25,0% 31,3%	11 27,5% 15,5%	40* 100,0% 20,0%
11	0 ,0% ,0%	9 22,5% 12,2%	13 32,5% 40,6%	18 45,0% 25,4%	40* 100,0% 20,0%
Toplam	23 11,5% 100,0%	74 37,0% 100,0%	32 16,0% 100,0%	71 35,5% 100,0%	200 100,0% 100,0%

*p<0,05

Problem 3) Genç bir kız / erkek ile yaşlı bir nine / dede kavga ediyorlar. Kim haklı neden?

Tablo 10 incelendiğinde cevap dağılımları, yaş düzeylerine göre birbirinden farklı görünmektedir. İstatistiksel olarak bütün yaş grupları ve cevap dağılımları arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur.

7 yaşındaki çocukların %57,5'i yaşlı haklı, 8 ve 9 yaşındaki çocukların %40'ı kavga kötüdür, kimse haklı değil, 10 yaşındaki çocukların %45'i yaşlı haklı

seçeneğini işaretlemişlerdir. 11 yaşındaki çocukların ise %45'i kavga kötüdür, kimse haklı değil seçeneğini seçmiştir.

Verilen cevaplar ile yaş arasındaki önemli ve anlamlı ilişkiye bağlı olarak, çocukların yaşları büyüdükçe taraf olmaktan ziyade, kavganın kötü olduğuna ve sebebinin bilinmesi gerektiğine dair yargıları artmaktadır.

Tablo 11. Öykü 5'deki Cevapların Yaş Gruplarına Göre Dağılımları

Yaş	I.çocuk suçlu	II. çocuk suçlu	İkisi de suçlu	Toplam
7	21 52,5% 42,0%	1 2,5% 2,2%	18 45,0% 17,1%	40* 100,0% 20,0%
8	16 40,0% 32,0%	5 12,5% 11,1%	19 47,5% 18,1%	40* 100,0% 20,0%
9	12 30,0% 24,0%	8 20,0% 17,8%	20 50,0% 19,0%	40 100,0% 20,0%
10	0 ,0% ,0%	20 50,0% 44,4%	20 50,0% 19,0%	40* 100,0% 20,0%
11	1 2,5% 2,0%	11 27,5% 24,4%	28 70,0% 26,7%	40* 100,0% 20,0%
Toplam	50 25,0% 100,0%	45 22,5% 100,0%	105 52,5% 100,0%	200 100,0% 100,0%

*p<0,05

Soru: Bu çocuklardan hangisi daha suçludur, neden?

Cevaplar: I. Çocuk suçlu, ekmek çaldı.

II. Çocuk suçlu, kendisi için çaldı.

İkisi de suçlu hırsızlık yaptılar.

Tablo 11'e bakıldığında suçlu bulunan çocuk/ çocukların dağılımları yaş gruplarına göre farklılaşmaktadır. İstatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur.

Bu tabloda yaş düzeyleri ile iyi niyetli hırsızlık ve bencil niyetli hırsızlık kavramlarının değerlendirilmesi arasındaki ilişki incelenmiştir. 7 yaşındaki çocukların %52,5'i ekmek çalan I.çocuğu suçlu bulmuştur. 8 yaşındaki çocukların %47,5'i her iki çocuğun suçlu olduğunu hırsızlık yaptıklarını belirtmiştir. 9 yaş grubundaki çocukların %50'si her iki çocuk da suçlu, hırsızlık yaptılar, seçeneğini seçmiştir. 10 yaş grubundaki çocukların %50'si II. çocuk suçlu, %50'si ise her ikisi de suçlu, hırsızlık yaptılar seçeneğini işaretlemiştir.

Tablo 12. Öykü 6'nın I. Problem Durumuna Verilen Cevapların Yaşlara Göre Dağılımı

Yaş	Babam haklı	Diğer adam haklı	Sebebini bilmek gerek	Toplam
7	31 77,5% 31,0%	1 2,5% 16,7%	8 20,0% 8,5%	40 100,0% 20,0%
8	26 65,0% 26,0%	2 5,0% 33,3%	12 30,0% 12,8%	40 100,0% 20,0%
9	17 42,5% 17,0%	0 ,0% ,0%	23 57,5% 24,5%	40 100,0% 20,0%
10	19 47,5% 19,0%	2 5,0% 33,3%	19 47,5% 20,2%	40 100,0% 20,0%
11	7 17,5% 7,0%	1 2,5% 16,7%	32 80,0% 34,0%	40* 100,0% 20,0%
Toplam	100 50,0% 100,0%	6 3,0% 100,0%	94 47,0% 100,0%	200 100,0% 100,0%

*p<0,05

Problem 1) Babanla başka bir adamın kavga ettiğini gördün, hangisine hak verirsin, neden?

Tablo 12 incelendiğinde problem durumuna ilişkin cevap seçenekleri ile yaş düzeyi arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır. 11 yaş grubunda 'Sebebini bilmek gerek' seçeneği dikkat çekmektedir.

Tablo 12, Tablo 13, Tablo 14, Tablo 15 ve Tablo 16'da yaş düzeyleri ile biz ve öteki kavramlarının değerlendirilmesi arasında ilişki olup olmadığı

incelenmiştir. Birinci problem durumunda 7 yaşındaki çocukların %75'i, 8 yaşındakilerin %65'i babam haklı seçeneğini işaretlemiştir. 9 yaşındaki çocukların %57,5'i sebebini bilmek gerek seçeneğini seçmiştir. 10 yaş grubunun %47,5'i babasını haklı bulmuş, %47,5'i ise sebebini bilmek gerek seçeneğini işaretlemiştir. 11 yaş grubunun %80'i sebebini bilmek gerek seçeneğini seçmiştir.

Yaş ilerledikçe problem durumu ile ilgili yargıya varabilmek için, % 47'lik bir oranla sebebin bilinmesi gerektiği saptanmıştır. Çocukların çoğunluğu %50'si aile bireyleri söz konusu olduğunda, problem durumunda taraf tutarak, aile bireyini haklı bulmuşlardır. Yapılan araştırma bulguları da çocukların çoğunlukla babalarını haklı bulduğunu saptamıştır (Özgüleç, 2001; Koca, 1987).

Tablo 13. Öykü 6'nın II. Problem Durumuna Verilen Cevapların Yaşlara Göre Dağılımı

Yaş	Evet	Hayır	Bilmiyorum	Toplam
7	34 85,0% 24,8%	1 2,5% 3,3%	5 12,5% 15,2%	40* 100,0% 20,0%
8	27 67,5% 19,7%	13 32,5% 43,3%	0 ,0% ,0%	40* 100,0% 20,0%
9	22 55,0% 16,1%	11 27,5% 36,7%	7 17,5% 21,2%	40* 100,0% 20,0%
10	24 60,0% 17,5%	0 ,0% ,0%	16 40,0% 48,5%	40* 100,0% 20,0%
11	30 75,0% 21,9%	5 12,5% 16,7%	5 12,5% 15,2%	40* 100,0% 20,0%
Toplam	137 68,5% 100,0%	30 15,0% 100,0%	33 16,5% 100,0%	200 100,0% 100,0%

*p<0,05

Problem 2) Annen seni, diğer annelerin çocuklarını sevmelerinden daha mı çok seviyor, neden?

Tablo 13'e göre yaş grupları ve problem durumuna verilen cevaplar arasında istatistiksel olarak farklılık görülmektedir. 7 yaş grubunda 'Evet' seçeneği öne çıkmaktadır. 7 yaş çocuklarının %85'i, 8 yaş çocuklarının %67,5'i, 9 yaş grubunun %55'i, 10 yaş çocuklarının %60'ı, 11 yaş grubundaki çocukların ise %75'i evet, sever seçeneğini işaretlemiştir. 'Bilmiyorum' seçeneğini seçen

çocukların %48,5'i 10 yaşındadır. 'hayır' seçeneğini işaretleyen çocukların %43,3'ü 8 yaşındadır.

Çocukların %68,5'i kendi annelerinin onları, diğer annelerin çocuklarını sevmelerinden daha çok sevdiğini düşünmekte olup, kendi ailesinden bir bireyin tarafını tutarak yargıda bulunmuş ve bu yargılarını 'Anneler kendi çocuklarını severler.' şeklinde açıklamışlardır.

Tablo 14. Öykü 6'nın III. Problem Durumuna Verilen Cevapların Yaşlara Göre Dağılımı

Yaş	Biz söyleriz	Onlar söyler	Dinlemek gerek	Toplam
7	26 65,0% 37,1%	1 2,5% 12,5%	13 32,5% 10,7%	40* 100,0% 20,0%
8	14 35,0% 20,0%	2 5,0% 25,0%	24 60,0% 19,7%	40* 100,0% 20,0%
9	13 32,5% 18,6%	0 ,0% ,0%	27 67,5% 22,1%	40* 100,0% 20,0%
10	10 25,0% 14,3%	4 10,0% 50,0%	26 65,0% 21,3%	40* 100,0% 20,0%
11	7 17,5% 10,0%	1 2,5% 12,5%	32 80,0% 26,2%	40* 100,0% 20,0%
Toplam	70 35,0% 100,0%	8 4,0% 100,0%	122 61,0% 100,0%	200 100,0% 100,0%

*p<0,05

Problem 3) Birisi bana Atatürk ilkokulu/ Ortaokulu çocuklarının, bu okulun çocuklarından daha iyi şarkı söylediğini söyledi. Acaba siz mi daha iyi şarkı söylüyorsunuz, onlar mı, neden?

Tablo 14 incelendiğinde yaş düzeyleri ve problem durumuna verilen yanıtların dağılımları anlamlı farklılık göstermektedir. 11 yaş grubunda 'Dinlemek gerek' seçeneği dikkat çekmektedir.

7 yaşındaki çocukların %65'i biz söyleriz seçeneğini, 8 yaşındaki çocukların %60'ı, 9 yaş grubundaki çocukların %67,5'i, 10 yaşındaki çocukların %65'i, 11 yaşındaki çocukların ise%80'i dinlemek gerekir, seçeneğini işaretlemiştir.

Başka bir okula karşı kendi okulları için ne düşündüklerini ortaya koymak üzere verilen bu problem durumu ile ilgili olarak, çocukların yargıları ve yaş arasında anlamlı düzeyde bir ilişki bulunmuştur. Tabloda yaşın ilerlemesiyle birlikte çocukların dışa bağımlı dönemden, özerk döneme geçmeleri sonucu, kendi okulunun tarafı olmak yerine, dinleyerek yargıda bulunmak gerektiği oranının yükseldiği görülmektedir.

Tablo 15. Öykü 6'nın IV. Problem Durumuna Verilen Cevapların Yaşlara Göre Dağılımı

Yaş	Kırıkkale	Kayseri	Bilemeyiz	Toplam
7	2 5,0% 14,3%	22 55,0% 28,2%	16 40,0% 14,8%	40 100,0% 20,0%
8	6 15,0% 42,9%	22 55,0% 28,2%	12 30,0% 11,1%	40* 100,0% 20,0%
9	2 5,0% 14,3%	13 32,5% 16,7%	25 62,5% 23,1%	40 100,0% 20,0%
10	2 5,0% 14,3%	13 32,5% 16,7%	25 62,5% 23,1%	40 100,0% 20,0%
11	2 5,0% 14,3%	8 20,0% 10,3%	30 75,0% 27,8%	40* 100,0% 20,0%
Toplam	14 7,0% 100,0%	78 39,0% 100,0%	108 54,0% 100,0%	200 100,0% 100,0%

*p<0,05

Problem 4) Birisi bana Kırıkkale halkının Kayseri halkından daha yalancı olduğunu söyledi. Hangisinin daha yalancı olduğunu düşünüyorsun, neden?

Tablo 15'e bakıldığında problem durumuna verilen cevap dağılımları yaş düzeylerine göre birbirinden farklı görülmektedir. 8 ve 11 yaşlarında istatistiksel bakımdan cevap dağılımlarında anlamlı farklılık bulunmuştur. 7 ve 8 yaş grubundaki çocukların %55'i Kayseri halkı yalancı, seçeneğini seçmiştir. 9 ve 10 yaşındaki çocukların %62,5'i ve 11 yaş grubundaki çocukların %75'i bilemeyiz, seçeneğini işaretlemiştir.

Çocukların kendi üyesi olduğu gruplar için, diğer gruplara karşı nasıl bir yargıya ulaşacaklarını ortaya çıkarmak üzere verilen bu problem durumu ile ilgili olarak, bilemeyiz, karar veremeyiz, tanımak gerek şeklinde, %54'lük bir oranla yargıda bulunan çocukların sayısı yaşla birlikte artmıştır. Yaş ilerledikçe özerk döneme geçildiği ve yargıda bulunup, karar verebilmek için sorgulamanın başladığı görülmektedir.

Tablo 16. Öykü 6'nın V. Problem Durumuna Verilen Cevapların Yaşlara Göre Dağılımı

Yaş	Türk çocuklar	Roman çocuklar	Tanımak gerek	Toplam
7	25 62,5% 27,2%	1 2,5% 11,1%	14 35,0% 14,1%	40* 100,0% 20,0%
8	29 72,5% 31,5%	0 ,0% ,0%	11 27,5% 11,1%	40* 100,0% 20,0%
9	13 32,5% 14,1%	2 5,0% 22,2%	25 62,5% 25,3%	40 100,0% 20,0%
10	13 32,5% 14,1%	5 12,5% 55,6%	22 55,0% 22,2%	40* 100,0% 20,0%
11	12 30,0% 13,0%	1 2,5% 11,1%	27 67,5% 27,3%	40* 100,0% 20,0%
Toplam	92 46,0% 100,0%	9 4,5% 100,0%	99 49,5% 100,0%	200 100,0% 100,0%

*p<0,05

Problem 5) Sence Romanya'daki erkek/kız çocuklar mı daha çalışkan yoksa Türkiye'deki erkek/kız çocuklar mı daha çalışkanlar, neden?

Tablo 16'da yanıtların dağılımı ve yaş grupları arasında farklılıklar görünmektedir. 9 yaş hariç diğer bütün yaş grupları ve cevap dağılımları arasında istatistiksel bakımdan anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

7 yaşındaki çocukların %62,5'i, 8 yaşındaki çocukların %72,5'i Türk çocuklar çalışkandır, seçeneğini işaretlemiştir. 9 yaşındakilerin %62,5'i, 10 yaş grubundaki çocukların %55'i, 11 yaşındaki çocukların %67,5'i tanımak gerekir,

seçeneğini seçmiştir. Cevap dağılımı incelendiğinde kendi üyesi olduğu toplumun tarafı olma oranı %46 iken, yargıya varmadan, tanımak gerektiğini düşünenlerin oranı %49,5'tir. Yaş ilerledikçe sorgulamanın arttığı görülmektedir.

Tablo 17. Öykü 7'de Ceza Sıralamalarına Verilen Cevapların Yaşlara Göre Dağılımı

Yaş	1-2-3	2-3-1	3-1-2	3-2-1	2-1-3	Toplam
7	22 55,0% 75,9%	11 27,5% 10,3%	5 12,5% 33,3%	1 2,5% 16,7%	1 2,5% 2,3%	40* 100,0% 20,0%
8	0 ,0% ,0%	22 55,0% 20,6%	3 7,5% 20,0%	2 5,0% 33,3%	13 32,5% 30,2%	40* 100,0% 20,0%
9	0 ,0% ,0%	26 65,0% 24,3%	2 5,0% 13,3%	1 2,5% 16,7%	11 27,5% 25,6%	40* 100,0% 20,0%
10	4 10,0% 13,8%	21 52,5% 19,6%	3 7,5% 20,0%	2 5,0% 33,3%	10 25,0% 23,3%	40* 100,0% 20,0%
11	3 7,5% 10,3%	27 67,5% 25,2%	2 5,0% 13,3%	0 ,0% ,0%	8 20,0% 18,6%	40* 100,0% 20,0%
Toplam	29 14,5% 100,0%	107 53,5% 100,0%	15 7,5% 100,0%	6 3,0% 100,0%	43 21,5% 100,0%	200* 100,0% 100,0%

*p<0,05

En ağırdan en hafife doğru sıralanması istenen cezalar:

1. *Babası onu azarlasın*
2. *Polis onu hapse atsın.*
3. *Çalışsın ve bisikletin parasını sahibine ödesin.*

Tablo 17'ye bakıldığında ceza sıralamaları dağılımı ve yaş düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. 11 yaş grubunda '2-3-1' sıralaması dikkat çekmektedir.

Tablo 17 ve Tablo 18'de yaş düzeyleri ile cezanın değerlendirilmesi arasındaki ilişki incelenmiştir. 7 yaş grubunun %55'i '1-2-3' sıralamasını ve 8 yaş grubunun %55'i, 9 yaş grubunun %65'i, 10 yaşındaki çocukların %52,5'i, 11 yaşındakilerin ise %67,5'i '2-3-1' sıralamasını işaretlemiştir.

Yaş arttıkça çocuklarda misilleme adaleti yerine tazmin etme adaletine göre karar verme oranının arttığı görülmektedir. Çocuklar en ağır cezayı polisin hapse atması olarak değerlendirirken, suçlunun çalışıp bisikletin parasını sahibine ödemesini ikinci sırada ağır bir ceza olarak sıralamışlardır.

Tablo 18. Öykü 7'de Seçilen Cezanın Yaşlara Göre Dağılımı

Yaş	1	2	3	Toplam
7	14 35,0% 15,9%	10 25,0% 23,8%	16 40,0% 22,9%	40 100,0% 20,0%
8	22 55,0% 25,0%	7 17,5% 16,7%	11 27,5% 15,7%	40 100,0% 20,0%
9	12 30,0% 13,6%	11 27,5% 26,2%	17 42,5% 24,3%	40 100,0% 20,0%
10	22 55,0% 25,0%	6 15,0% 14,3%	12 30,0% 17,1%	40 100,0% 20,0%
11	18 45,0% 20,5%	8 20,0% 19,0%	14 35,0% 20,0%	40 100,0% 20,0%
Toplam	88 44,0% 100,0%	42 21,0% 100,0%	70 35,0% 100,0%	200 100,0% 100,0%

Cezalar:

1. *Babası onu azarlasın*
2. *Polis onu hapse atsın.*
3. *Çalışsın ve bisikletin parasını sahibine ödesin.*

7 yaş çocuklarının %40'ı 3. cezayı seçmiştir. 8 yaş grubunun %55'i 1. cezayı, 9 yaşındakilerin %42,5'i 3. cezayı, 10 yaş grubunun %55'i 1. cezayı, 11 yaşındaki çocukların ise %45'i 1. cezayı seçmiştir. Yaşlara göre anlamlı bir ilişki ($p>0,05$) gözlenmemiştir.

Tablo 19. Öykü 8'deki Cevapların Yaşlara Göre Dağılımı

Yaş	I.çocuk suçlu	II. çocuk suçlu	Toplam
7	22 55,0% 75,9%	18 45,0% 10,5%	40* 100,0% 20,0%
8	4 10,0% 13,8%	36 90,0% 21,1%	40 100,0% 20,0%
9	2 5,0% 6,9%	38 95,0% 22,2%	40 100,0% 20,0%
10	0 ,0% ,0%	40 100,0% 23,4%	40* 100,0% 20,0%
11	1 2,5% 3,4%	39 97,5% 22,8%	40* 100,0% 20,0%
Toplam	29 14,5% 100,0%	171 85,5% 100,0%	200 100,0% 100,0%

*p<0,05

Tablo 19'da yaş grupları ile suçlu bulunan çocuk dağılımları birbirinden farklı görünmektedir. 7, 10, 11 yaşlarında istatistiksel bakımdan suçlu bulunan çocuk sayılarında anlamlı farklılık bulunmuştur.

7 yaş çocuklarının %55'i 1. çocuğu suçlu bulmuştur. 8 yaşındaki çocukların %90'ı, 9 yaşındakilerin %95'i, 10 yaş grubundaki çocukların hepsi ve 11 yaşındaki çocukların %97,5'i 2. çocuk suçlu, yalan söyledi, seçeneğini işaretlemiştir.

Yaş ilerledikçe, gerçeğin abartılması ile ilgili yalan yargıda bulunurken daha az önemsenirken, bencil yalan söyleme yargıda daha ağır bir suç olarak değerlendirilmektedir.

Bu çalışmada birinci çalışmaya benzer sonuçlar elde edilmiştir. 7, 8, 9 yaş ahlaki gelişim dönemine uygun şekilde ilerlerken 10 yaşta yaşanan veya 7, 9, 10, 11 yaş uygun ilerlerken 8 yaşta yaşanan kırılmalar anket sonuçlarında görülmektedir. Çocukların günümüzde, gerek teknolojik gelişmelerle (internet, bilgisayar gibi) bilgiye ulaşma ve merakını kısa sürede doyurma etmenlerindeki kolaylık, gerek gelişim sürecinde çevresel faktörlerin (uyarıcı çokluğu, aile tutumları, sosyal çevre, arkadaşlık vb.) geçmişten bugüne değişmesi sonucu farkındalıklarının artmasıyla, ahlaki gelişim dönemlerinin yaşa bağlı olarak kesin sınırlamalarla ayrılmayacağı düşünülmektedir.

BÖLÜM V

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Ahlak, bireyin nasıl yaşayacağı, hangi eylemlerde bulunacağı, seçimleri, iyi ve kötü, doğru ve yanlış hakkında ulaşacağı yargıları kapsamaktadır. Ahlak felsefesi, bireyin seçimlerine, eylemlerine, seçimlerinin göreliliğine cevap oluşturmuş pek çok görüşü içerir. Ahlaki eylemi, davranışı, insan iradesine dayandıran görüşler olduğu gibi, eylem ve davranışların dış etkenler tarafından belirlendiğini savunan görüşlerde mevcuttur. İnsanın seçimlerini, eylemlerini herhangi bir zorlama ya da zorunluluk olmadan belirleme ve uygulama gücüne irade denmektedir.

Ahlak felsefesinde özgür iradenin var olmadığını savunan görüş determinizmdir. Bu görüşe göre insanın tüm davranışları dış etkenler ve nedenler tarafından belirlenir. Özgür iradeye dayalı bir eylem ve seçimden söz etmek mümkün değildir. Özgür iradenin var olduğunu savunan görüş ise, indeterminizm olarak bilinir. İndeterminizme göre, insanın özgür iradesine dayanan eylem ve seçimleri vardır ve bu eylem ve seçimler, özgür irade dışında bir ilke ile açıklanamaz ve dış etkenlerin sonucu olan davranış olarak değerlendirilemez. Ahlaki yargı ve değerlendirme dış etkenler tarafından farkındalık oluştururken, gelişim süreci içinde kişisel yargı ve değerlendirmelere doğru bir yol izler. Ahlaki eylemin, bireyde neye göre, ne zaman ve nasıl oluşup, şekillendiği sorularının cevabı ise gelişimsel teorilerle incelenmiştir. Ahlak gelişimini, bilişsel gelişim ile paralel olarak inceleyen ve kuramını bu paralellik üzerine kuran Jean Piaget'nin, ortaya koyduğu görüşler doğrultusunda, gerçekleştirmiş olduğum araştırma sonuçları bu bölümde incelenmiştir.

Bu araştırmada, çocuklara verilen öyküler, öykülerin sorularına ve problem durumlarına verilen cevaplar iki boyutlu olarak, yani kişisel görüşme ve anket uygulamaları ile incelenmiştir. 7-11 yaş aralığındaki çocukların ahlaki yargılamalarında etkili olabileceği düşünülen yaş, cinsiyet ve kardeş sahibi olup, olmamaları değişkenlerinin değerlendirme sonuçları şöyledir; çalışma sonuçlarına göre, iyi eylemde bulunan kişinin korunmasını ve ödüllendirilmesini, doğru bir eylem olarak değerlendirme yargısı yaşa bağlı olarak değişmektedir.

Yaş büyüdükçe doğru eylem, hak, haksızlık, ayrımcılık sorgulanmış ve eşit yaklaşıma dair ahlaki yargılar oluşmaktadır. Cinsiyet ve kardeşin olup olmaması değişkenleri bu ahlaki değerlendirmede sonuçları etkilememiştir.

Yapılan bazı çalışmalarda, Tüy (1999), Özkaynak (1982), cinsiyetin ve kardeşinin olup olmaması değişkenlerinin, bireyin ahlaki yargı düzeyini etkilediği, bazı araştırmalarda ise etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmamda ulaşılan sonuca göre, çocukların cinsiyeti ve kardeşinin olup olmaması, çocuğun ahlaki yargılamaları üzerinde etkili olmadığı yönündedir. Bu bağlamda, araştırmamın, cinsiyet ve kardeş sahibi olup olmama etkenlerinin ahlaki yargı gelişiminde etkili bir faktör olmadığı sonucuna ulaşan diğer çalışmalarla uyum gösterdiği görülmektedir.

Araştırmada ahlaki eylemi değerlendirirken, kötü eylemde bulunmanın her koşulda cezalandırılacağına yani ilahi adalete dair yapılan incelemede, 10 yaşından sonra bu yönde bir yargının oluştuğu ve 11 yaşında da bu şekilde devam ettiği görülmüştür. İyi niyet- çok zarar, kötü niyet-az zarar ikilemleri içeren, insanların yaptıkları eylemlerin sonuçları kötü olsa bile, bu insanların niyetlerinin ne olduğunu analiz edebilen ve ahlaki yargıya ulaşan çocuklar arasında yaş faktörünün karara varmada etkili olduğu görülmüştür. 8 yaşından itibaren çocukların, bir başkasının eylemi hakkında yargıya varırken, niyeti göz önünde bulundurduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmanın bir başka aşamasında, çocukların doğru-yanlış ve haklı-haksız kavramlarıyla ilgili yargıda bulunurken, gençler ve yaşlılar ile ilgili kalıplaşmış yargıların etkisinde kalıp kalmadığı incelenmiştir. Haklılık ve haksızlık içeren sosyal bir problemle karşılaşan çocuklar yaş ilerledikçe hak ve haksızlık konusunda karar verebilmek için neden sorgulamış, niyeti anlamak istemiştir. Sosyal etkileşimde yaşanan problemleri, ahlaki olarak değerlendirirken, yaş ilerledikçe kalıp yargıları dikkate almadan, taraf tutmadan niyetin ve sebebin sorgulandığı ahlaki yargılara ulaşıldığı görülmektedir.

7—11 yaş arasındaki çocukların hırsızlığa dair ahlaki değerlendirmeleri incelendiğinde, hırsızlığın iyi niyetli hırsızlık ve bencil niyetli hırsızlık olarak değerlendirildiği ve yaş büyüdükçe bencil niyetli hırsızlığın ahlaki olarak suç içeren bir eylem olduğu yargısına ulaştığı görülmüştür.

Araştırmada ait olduğu grubu diğer gruplarla karşılaştırırken, değerlendirme sonucunda nasıl bir ahlaki yargıya ulaşacağı incelenen çocuklar, ait olduğu grup aile ise ailenin tarafında olduğu, başka bir grup ise değerlendirme yapmak için tanımak, nedeni sorgulamak gerektiğini belirtmiştir. Yaş büyüdükçe fikir beyan etme, taraf tutma azalırken, bilmiyorum, tanımak gerek şeklindeki değerlendirmeler artış göstermiştir. Çocukların cezaya ilişkin yargıları ve ceza türlerini sıralamaları incelendiğinde 7 yaştan 11 yaşa doğru misilleme adaleti yerine tanzim etme adaletine göre karar verme görülmüştür. Gerçeğin abartılması, yalan söyleme ve bencil yalan ile ilgili sonuçlar, yaşın bu değerlendirmede önemli olduğunu çünkü 7 yaştan 11 yaşa doğru abartma içeren yalan daha az önemsenirken, bencil yalanın suç olduğuna dair yargıların geliştiğini göstermiştir.

Ahlak gelişimi ile bilişsel gelişim arasında parelellik kurarak, soyut işlemler dönemine doğru ilerledikçe, çocuğun dışa bağlı dönemden özerk döneme geçtiğini belirten Piaget, bu konuda yapılan pek çok araştırma ile Aydın (1997), Şemin(1954), Lickona (1976) desteklenmiştir. İnsan gelişimine dair geliştirdiği yaklaşım diyalektik, birbiri üstüne inşa edilen ve gelişimsel devamlılık içermektedir. Gelişimsel olarak Piaget'nin temel önermeleri devamlılığını korumakta ve ortaya koyduğu kuram, bu araştırmada olduğu gibi, gelecekte ahlak ve ahlak gelişimi ile ilgili yapılacak pek çok araştırmaya da yol gösterecektir. Bu çalışmada Jean Piaget'nin özerk döneme geçişin yaşandığı bir sınır yaş olduğuna dair görüşünden farklı sonuçlara ulaşılmasıyla, bu döneme geçişin 11 yaş öncesinde başlayabileceği, gelişimsel süreçte yaş sınırlarının esnek olması gerektiği görülmektedir. Ahlaki yargılar, zihinsel süreçlerle birlikte gelişirken, yaş dönemlerinin, sınırlarının esnek tutulması gerektiği düşünülebilir.

KAYNAKLAR

ACUNER, H.Y (2004). 14-18 Yaş Arası Gençlerde Ahlaki Yargı Gelişimi ve Ahlak Eğitimi. (Doktora tezi). On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.

AKARSU,B (1982). Ahlak Öğretileri, Remzi Kitabevi, İstanbul.

AKARSU, B (1998). Felsefe Terimleri Sözlüğü, İnkılap Kitabevi, İstanbul.

ALADAĞ, S., KABADAY, A. (2010). Farklı İlköğretim Kurumlarına Devam Eden Öğrencilerin Ahlaki Gelişimlerinin Çeşitli Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, Cilt: 7, Sayı:1.

ANDERSON, G.L (1984). Indemnityfor World Peace. RstorigTheKingdom (ed.FERM, W.D.) Paragon House, New York.

ARAL, N., BARAN, G., BULUT, Ş., ÇİMEN, S (2001). Çocuk Gelişimi 1, Ya-Pa, İstanbul.

ARAL, N., BARAN, G., BULUT, Ş., ÇİMEN, S (2001). Çocuk Gelişimi 2, Ya-Pa, İstanbul.

ARİSTOTELES (2011). Nikomakhos'a Etik (çev.Babür,S.), Bilgesu Yayıncılık, Ankara.

ARMSBY, R.E (1971). A Reexamination of the Development of Moral Judgements in Children, Child Development Cilt 42: 1214-1248, Michigan.

ARSLAN, A. (1996). Felsefeye Giriş, Vadi Yayınları, Ankara.

AYDIN, M.Z.(2003). Ahlak Öğretiminde Örnek Olay İncelemesi Yöntemi, Nobel Yayınları, Ankara.

AYDIN, Y. (1997). İlköğretim 4, 5 ve 6. Sınıf Öğrencilerinin Cinsiyet Açısından Sahip Oldukları Değerlerin İncelenmesi.(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

AYHAN, H. (1998). Çocukta Ahlak Gelişimi ve Eğitimi. Çocuk Gelişimi ve Eğitimi, Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi, Ensar Neşriyat, İstanbul.

BAŞAL, H. A. (2003). Gelişim ve Psikoloji Nasıl Mutlu Bir Çocuk Yetiştirebilirim?Morpa Kültür Yayınları, İstanbul.

BARTH, P. (2004). The Value of Values. Education, Digest. Vol:60-2

BAYKAN, F (2000). Nietzsche'nin Felsefesi, Kaknüs Yayınları, İstanbul.

BERKOWITZ, L (1964). The Development Of MotivesAndValuesInThe Child, Basic Books, New York.

BERNDT, T. J., BERNDT, E. G (1975). Children'sUse of MotivesandIntentionality in PersonPerceptionand Moral Judgement. Child Development Cilt: 46: 904-912, Michigan

BLUM, L. (1994) Moral PerceptionandParticularity, Cambridge: ThePressSyndicate of theUniversity of Cambridge.

CEVİZCİ, A (2011) Felsefe Sözlüğü, Say yayınları, İstanbul.

CEVİZCİ,A. (2000). Felsefe Sözlüğü, Paradigma Yayınları, İstanbul.

CEVİZCİ, A (2003). Felsefe Ansiklopedisi, Cilt:1, Etik yayınları, İstanbul.

CRAPPS, R.W. (1976). An IntroductiontoPsychology of Religion, Mercer, Georgia.

CROSS, B., GAIL, L (1975). IntentionalityDegree of Damageand Moral Judgements. Child Development Cilt 46: 904-912, Michigan

CROSSER, S. (2002). EmergingMorality: How ChildrenThinkAbout Right andWrong. CopyrightExcelligence Learning Corporation. (http://www.earlychildhoodnews.com/earlychildhood/article_view.aspx?ArticleID=118)

ÇAĞDAŞ, A., SEÇER, Z.(2002). Çocuk ve Ergende Sosyal ve Ahlak Gelişimi (Edt.ARI, R.), Nobel Yayınları, Ankara.

ÇİFTÇİ, N (2003). Kohlberg'in Bilişsel Ahlak Gelişimi Teorisi 'Ahlak ve Demokrasi Eğitimi'.Değerler Eğitimi Dergisi, Sayı:1 43-77., İstanbul

ÇİLELİ, M (1986). Ahlak Psikolojisi ve Eğitimi, Verso Yayınları, Ankara

ÇİLİNGİR, L (2009). Ahlak Felsefesine Giriş, Elis Yayınları, Ankara

DEWEY, J (1920). Reconstruction in Philosophy. Henry Hold, New Jersey.

DEWEY, J (1976). Okulda Ahlak Eğitimi. (çev.F.Oğuzkan). Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 9;117-123

DEWEY, J (2004). Demokrasi ve Eğitim(çev. T, Öbekçin). Yeryüzü Yayınları, Ankara.

DİLBER, M., ERSOY, Ö. (2016). Okulöncesi Çocukların Ahlaki Yargı Düzeyleriyle Kişilerarası Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Kastamonu Eğitim Dergisi Cilt 24, No:5, Kastamonu Üniversitesi.

DİLMAÇ, B (1999). İlköğretim Öğrencilerine İnsani Değerler Eğitimi Verilmesi ve Ahlaki Olgunluk Ölçeği ile Eğitimin Sınanması.(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

ERDEN, M ve AKMAN, Y (1998). Eğitim Psikolojisi, Arkadaş Yayınevi, Ankara.

FRANKENA, W (2007). Etik (çev. Aydın,A.), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

FREUD,S (1997). Psikanalize Yeni Giriş Dersleri (çev.Budak, S.) Öteki Yayınları, Ankara.

GARROD, A., BEAL, C., SHIN, P (1990). The Development of Moral Orientation in Elemantry School ChildrenSexRoles, Child Development 22: 13-24, Michigan.

GANDER,M., GARDİNER, H. (1998). Çocuk ve Ergen Gelişimi (çev. Onur,B.), İmge Kitabevi, Ankara.

GUTEK, G. (2001). Eğitime Felsefi ve İdeolojik Yaklaşımlar (çev.N, Kale), Ütopya Yayınevi, Ankara.

GÜÇLÜ, A., UZUN, E (2003) Felsefe Sözlüğü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.

GÜNÇE, G (1973). Çocukta Zihin Gelişimi, Piaget Kuramına Toplu Bakış, Baylan Matbaası, Ankara.

GÜNGÖR, E (1993). Değerler Psikolojisi, Hollanda Türk Akademisyenler Birliği Vakfı Yayınları:8, Amsterdam

GÜNGÖR, E (1995). Ahlak Psikolojisi Ve Sosyal Ahlak, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

GREENSPAN, S., SIMEONSSON, R. J (1978). Influence of AdultProhibition Style on Moral Judgementsof Children, Development Psychology 14: 431-432, Washington

HALSTEAD, J. M. (2007).IslamicValues: A Distinctive Framework for Moral Education. Journal of Moral Education, 36(3).

HEBBLE, P.W (1971). The Development of Elemantary School Children'sJudgement of Intent. Child Development, Cilt 42: 1203-1215, Michigan.

HEIMSOETH, H (1978). Ahlak Denen Bilmece, (çev.N.Uygur), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları: 2544, İstanbul

KAĞITÇIBAŞI, Ç (1984). İnsan ve İnsanlar, Sosyal Psikolojiye Giriş. Cem Yayınları, İstanbul.

KANT, I. (1999). Pratik Aklın Eleştirisi, (çev. I.Kuçuradi), Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara.

KOHLBERG, L (1969). StageandSequence: TheCognitiveDevelopmentalApproachtoSocialization. (Edt. Goslin, D.A.), Handbook of SocializationTheoryAndResearch, RandMcNally, Chicago.

KOHLBERG, L. (1984) ThePsychology of Moral Development, HarperandRow, San Francisco.

KOCA, G (1987). İlkokul Birinci Sınıfa Devam Eden Yedi Yaşındaki Çocukların Ahlaki Yargılarını Etkileyen Bazı Faktörler,(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.

KOYUNCU, N (1983). Cinsiyet Rolü Kimliği ile Ahlaki Gelişim Evrelerinin Karşılaştırılması, (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.

KUÇURADİ, İ (2009). Uludağ Konuşmaları, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara.

KULAKSIZOĞLU, A. (2007). Ergenlik Psikolojisi, Remzi Kitabevi, İstanbul.

KUŞİN, İ. (1999). Ruh Sağlığı ve Ahlak Gelişimi, Marmara Üniversitesi Anaokulu/Anasınıfı Öğretmeni El Kitabı. Ya-Pa, İstanbul.

LEE, K., CAMERON, C.A., XU, F. ve BOARD, J (1997). ChineseandCanadianChildren'sEvalvations of LyingandTruthTelling: SimilaritiesandDifferences in theContext of AntisocialBehaviors. Child Development 68: 924, 934, Michigan.

LEMING, J. S (1978). IntrapersonalVariation in Stage of Moral ReasoningAmongAdolescents as a Function of SituationalContext, Journal Of YouthAndAdolescents, Sayı 7: 405-416, Michigan

MANGIR, M., ÇAĞATAY,N., BARAN, G. (1990). Psikolojide üç büyükler: Piaget, Freud, Ericson. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayını, Ankara.

MENGÜŞOĞLU, T. (1992). Felsefeye Giriş, Remzi Kitabevi, İstanbul.

MEB (2013). Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Ahlak Gelişimi

MOWRER, H (1967). MoralityandMentalHealth, RanMchallCompany, Chicago.

NİSAN, M. and KOHLBERG, L (1982). UniversialityandVariationIn Moral Judgement: A LongitudinalandCrosssectionalStudy in Turkey. Child Development, Sayı 53, 865-876, Michigan.

NORCINI, J. J., SNYDER, S. S (1986). Effects of ModelingandCognitiveInduction of Moral Reasoning, Handbook of Moral Development, Ed. Saap, G.L., Religio us EdicationPress, Birmingham, Alabama.

OĞUZKAN, F. (1981). Eğitim Terimleri Sözlüğü, TDK Yayınları, Ankara.

ONUR, B (1979). Ahlak Eğitiminin Psikolojik Temelleri. Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,Cilt 12 sayı 1, 1-13, Ankara

ÖZDEMİR, M (2003). Öğretmenlik Mesleğine Giriş. Asil Yayın Dağıtım, Ankara

ÖZERİ, N. Z (1994). Okulöncesi Dönemde Ahlak Gelişimi ve Eğitimi; Annenin Çocuk Yetiştirme Tutumlarının Beş Yaş Çocuğunun Adalet Gelişimine Etkisinin Araştırılması, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.

ÖZGÜLEÇ, F (2001). 7-11 Yaşlarındaki Çocukların Ahlaki Yargılarının Gelişimi, (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

ÖZKAYNAK, B (1982). Teğmen Kalmaz İlköğretim Okulu'na Devam Eden Altı On Bir Yaş Grubu Çocukların Ahlaki Yargılarının Gelişimi,(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

ÖYMEN, K. Ö (2015). Özgür İrade ve Ahlak Üzerine Bir Manifesto. Düşünbil Dergisi Sayı:49, Ankara.

ÖZLEM, D (2010). Etik Ahlak Felsefesi, Say Yayınları, İstanbul.

PAPALIA, D.E., OLDS, S.W. (1989). Human Development. Fourthed.,McGraw-HillBookCompany, New York.

PİAGET, J. (1965). The Moral Judgement of The Child, FreePress, New York.

PİAGET, J (1972). The Moral Judgement of The Child, RoutledgeandKegan Paul Ltd, London.

PİAGET, J. (2005). Çocuğun Gözüyle Dünya (çev.Yerguz,İ). Dost Kitabevi, Ankara.

PİAGET, J. (2015). Çocuğun Ahlaki Yargısı (Çev. Dündar, i). Pinhan Yayıncılık, İstanbul.

PİEPER, A. (1994) Etiğe Giriş (çev. Atayman, V., Gönül, S), Ayrıntı Yayınları, İstanbul

POYRAZ, H (2015). Ahlak Felsefesi Yazıları. Dergah Yayınları, İstanbul.

ROSS, W.D. (1993). Aristotales(çev.Arslan,A.) Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir.

ROUSSEAU, J.J (1925) Emil Yahut Terbiyeye Dair (çev. Ülken.H.Z. ve diğerleri) Türkiye Yayıncılık, İstanbul.

SARTRE, P.J. (1996). Varoluşçuluk (çev. Bezirci, A.) Say Yayıncılık, İstanbul.

SCHWARTZ, B., LACEY, H. (1982). Behaviorism, Science, and Human Nature, New York.

SENEMOĞLU, O. (2016). Antik Yunan Siyasal Düşünüşünde İnsan Doğası ve Toplum Anlayışı: Platon ve Aristoteles.İnsan ve İnsan, Sayı: 10, s.42-63.

SKINNER, B.F. (1989) Beyond FreedomandDignity, AlfredA.Knopf, New York.

SLAVIN, R.E (1997). EducationalPsychology, TheoryandPractice, fouth ed. Bocan Paramount Publishing, Boston.

SUGARMAN, S. (1987). Piaget's Construction of theChild'sReality, Cambridge UniversityPress.

ŞEMİN, R (1979). Çocukta Ahlaki Yargı ve Ahlaki Davranış, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

ŞİRİN, A. (1993) Gençlerin Değerler Sıralaması Üzerine Bir Araştırma. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

TDK (2011). Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

THOMAS, R.M (1997). Moral Development TeoriesSecularandReligious, GreenwoodPress, London.

TILMAN, Dand HSU, D. (2000) LivingValuesActivitiesforChildrenAges 3-7.Health Communications Inc, New York.

TISAK, M. S., TURIEL, E (1984). Children'sConceptions of Moral Prudental Rules, Child Development 55: 1030-1033, Michigan.

TOLA, D. (2003). İlkokul 5. Sınıf Çocuklarında Ahlaki Yargı ile Ana-Baba Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi.(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

TUĞCU, T (2000). Batı Felsefesi Tarihi, Alesta Yayınları, Ankara.

TÜY, P., S (1999). 3-6 Yaş Arasındaki İşitme Engelli ve İşiten Çocukların Sosyal Beceri ve Problem Davranışları Yönünden Karşılaştırılmaları. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

WARBURTON, N. (2016). Felsefeye Giriş, Alfa Yayıncılık, İstanbul.

WEBER, A. (1991). Felsefe Tarihi, (çev.Eralp,V) Sosyal Yayıncılık,İstanbul

WILLIAM, D (1999). The Moral Development of Children, ScientificAmerican, sayı 281: 74-76.

WRIGHT, D., CROXEN,M. (1989) Ahlak Yargısının Gelişimi (çev. Önen, D.) Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları. Cilt 22 (1) s.289-310

WRINGE, C. (2006). Moral Education Beyond theTeaching of Right andWrong.Springer, TheNetherlands.

YEĞİN, A. (1999) Büyük Lugat, Türdav Yayınları, İstanbul

YILDIRIM, C (2004). Ansiklopedik Çağdaş Felsefe Sözlüğü, Doruk Yayıncılık, İstanbul.

EKLER

Ek 1: İl Milli Eğitim Müdürlüğü İzin Yazısı Örneği

T.C.
KIRIKKALE VALİLİĞİ
İl Millî Eğitim Müdürlüğü

Sayı : 12774561-605.01-E.2831727 03/03/2017
Konu: Araştırma İzni.

VALİLİK MAKAMINA

İlgi: a) Milli Eğitim Bakanlığı'nın 07/03/2012 Tarihli ve B.08.0.YET.00.20.00.0/3616 ve 2012/13 Sayılı Genelgesi.
b) 21.02.2017 Tarih ve E-1272 Sayılı Kırıkkale Üniversitesi Rektörlüğü'nün yazısı.

Yapılacak olan araştırma, yarışma, ve sosyal etkinliklerle ilgili izin işlemleri bir ili kapsıyorsa izin işlemlerinin, İlgili İl Milli Eğitim Müdürlüğünce sonuçlandırılması ilgi (a) Genelge ile hükme bağlanmıştır

Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Proğramında kayıtlı öğrencisi Havva Hacer GEÇMİŞ tarafından, Yrd. Doç Dr. İhsan BOZANOĞLU danışmanlığında hazırlamakta olduğu " Somut İşlemler Dönemindeki Çocukların Ahlaki Yargılanmalarında İrade Algısı " konulu tez projesi kapsamında Müdürlüğümüze bağlı Şehitler İlkokulu, Tınaz İlkokulu Namık Kemal Ortaokulu, ve Özel Gazi Kolejinde araştırma ve tez çalışmasını yapmak üzere ilgi (b) yazı ile izin talep edilmektedir.

Müdürlüğümüzce oluşturulan Araştırma Değerlendirme komisyonu tarafından düzenlenen araştırma formunda adı geçen, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Havva Hacer GEÇMİŞ'in, Yrd. Doç. Dr. İhsan BOZANOĞLU'nun, danışmanlığında Müdürlüğümüze bağlı Şehitler İlkokulu, Tınaz İlkokulu, Namık Kemal Ortaokulu, ve Özel Gazi Kolejinde " Somut İşlemler Dönemindeki Çocukların Ahlaki Yargılanmalarında İrade Algısı " konulu tez çalışmasını 06 Mart 2017- 09 Haziran 2017 tarihleri arasında eğitim öğretim faaliyetlerini aksatmadan tüm sorumluluğun Okul Müdürlüklerine ait olması kaydıyla yapması, yapılan çalışmanın bitiminden sonra birer nüshasının Müdürlüğümüze elden teslim edilmesi şartıyla Müdürlüğümüzce uygun görülmektedir.

Makamlarınızca da uygun görülmesi halinde olurlarınıza arz ederim.

İsmail ÇETİN
Milli Eğitim Müdürü

OLUR
03/03/2017
Adnan KAYIK
Vali a.
Vali Yardımcısı

Adres: Valilik Binası KIRIKKALE
http://kirikkale.meb.gov.tr
Tel : (318) 2220133-44 (Dahili-1611)

Ayrıntılı Bilgi: Ali DÖNMEZ Şef
E- Posta: kirikkalemem@meb.gov.tr

Bu evrak güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır. http://evraksorgu.meb.gov.tr adresinden 1b7c-0b29-3559-8bfb-38b5 kodu ile teyit edilebilir.

Ek 2: Anket Örneği

Bu anket 7-11 yaş arası çocukların, örnek olaylara verdiği tepkileri değerlendirmek amacıyla hazırlanmıştır. Bu ankete vereceğiniz cevaplar araştırma sonuçlarının doğru analizi için son derece önemli ve değerlidir. Gösterdiğiniz özen ve hassasiyet için teşekkür ederim.

Yaş: 7 ☐ 8 ☐ 9 ☐ 10 ☐ 11 ☐ Cinsiyet : Kız ☐ Erkek ☐

Kardeş: Var ☐ Yok ☐

ÖYKÜ 1

Doğru, yardım edene alınır. ☐

Yanlış, haksızlık yapmışlar. ☐

ÖYKÜ 2

Cevap 1) Çaldığı, korktuğu için ☐

Koştuğu için ☐

Elinden kaymıştır ☐

Cevap 2) Hayır, çalmadı ☐

Hayır, koşmazsa düşürmez ☐

Hayır, sıkı tutarsa düşürmez ☐

Evet, koşarsa düşürür ☐

Evet, ayağı kayar, düşürür

ÖYKÜ 3

1. çocuk suçlu, çok tabak kırdı
2. çocuk suçlu, annesinin sözünü dinlemedi

ÖYKÜ 4

Cevap 1) Bir çocuk haklı
Beş çocuk haklı
Sebebini bilmek gerek
Kavga kötü,kimse haklı değil

Cevap 2) Küçük çocuk haklı
Büyük çocuk haklı
Sebebini bilmek gerek
Kavga kötü, kimse haklı değil

Cevap 3) Genç haklı
Yaşlı haklı
Sebebini bilmek gerek
Kavga kötü, kimse haklı değil

ÖYKÜ 5

1. çocuk suçlu ekmek çaldı
2. çocuk suçlu kendisi için çaldı

İkisi de suçlu, hırsızlık yaptılar.

ÖYKÜ 6

Problem 1) Babam haklı	Diğer adam haklı	Sebebini bilmek gerek
Problem 2) Evet, sever	Hayır	Bilmiyorum
Problem 3) Biz söyleriz	Onlar söyler	Dinlemek gerekir
Problem 4) Kırıkkale yalancı	Kayseri yalancı	Bilemeyiz
Problem 5) Türk çocuklar çalışkan	Roman çocuklar çalışkan	Tanımak gerek

ÖYKÜ 7

Sıralama 1-2-3 ☐ 3-2-1 ☐ Ceza 1 ☐

2-3-1 ☐ 2-1-3 ☐ 2 ☐

3-1-2 ☐ 3 ☐

ÖYKÜ 8

1. çocuk suçlu inek kadar köpek olmaz ☐
2. çocuk suçlu, annesine yalan söyledi ☐

Ek 3: Kişisel Bilgi Formu ve Mülakat Görüşme Formu Örneği

Ad-Soyad :

Yaş:

Cinsiyet:

Kurum:

Kardeş:

<u>Öykü 1</u>

E: Bu öykü iki erkek kardeşin öyküsüdür. Çocuklardan ismi Ahmet olanı çok tembeldi, babasına ve annesine hiçbir yardımda bulunmuyordu. İsmi Ali olan ise iyi huylu, babasıyla annesine daima yardımda bulunan bir çocuktu. Bunun için anne ve babası Ali'ye güzel bir mavi pantolon aldılar. Ahmet'e ise hiçbir şey almadılar.

K: Bu öykü iki kız kardeşin öyküsüdür. Çocuklardan ismi Ayşe olanı çok tembeldi, babasına ve annesine hiçbir yardımda bulunmuyordu. İsmi Zeynep olan ise iyi huylu, babasıyla annesine daima yardımda bulunan bir çocuktu. Bunun için anne ve babası Zeynep'e güzel bir kırmızı etek aldılar. Ayşe'ye ise hiçbir şey almadılar.

Soru: Babanın ve annenin yaptığı doğru muydu, neden ?

Öykü 2

E: Bu öykü iki erkek çocuğun öyküsüdür. İsimleri Ömer ve Kemal olan bu iki çocuk bir manavın önünden geçerken ikisi de birer elma çalarak yemek için oradan uzaklaştılar. Fakat manavın sahibi onları gördü ve arkalarından koşmaya başladı. Ömer'i yakaladı ve dövdü. Kemal kaçmayı başardı ama elmasını yere düşürdü ve yiyemedi.

K: Bu öykü iki kız çocuğun öyküsüdür. İsimleri Özge ve Aslı olan bu iki çocuk bir manavın önünden geçerken ikisi de birer elma çalarak yemek için oradan uzaklaştılar. Fakat manavın sahibi onları gördü ve arkalarından koşmaya başladı. Özge'yi yakaladı ve dövdü. Aslı kaçmayı başardı ama elmasını yere düşürdü ve yiyemedi.

Soru 1 : Kemal / Aslı elmasını neden düşürdü ?

Soru 2: Elmayı birisi Kemal'a /Aslı'ya birisi vermiş olsaydı yine de düşürür müydü ?

Öykü 3

E: Bu öykü iki erkek çocuğun öyküsüdür. Erkeklerden ismi Mehmet olanı beş tane tabak alıp annesine getirirken ayağı takıldı ve hepsini kırdı. İsmi Samet olan olanı ise, annesi almamasını söylediği halde oynamak için bir tabak almıştı. Düştü ve tabağı kırdı.

K: Bu öykü iki kız çocuğun öyküsüdür. Kızlardan ismi Cemile olanı beş tane tabak alıp annesine getirirken ayağı takıldı ve hepsini kırdı. İsmi Fatma olan olanı ise, annesi almamasını söylediği halde oynamak için bir tabak almıştı. Düştü ve tabağı kırdı.

Soru: Bu çocuklardan hangisi daha suçludur, neden ?

Öykü 4

Problem1) Bir erkek çocuk / bir kız çocuk ile kendi sınıfından beş erkek / beş kız çocuk kavga ediyorlar.

Soru 1) Kim haklı ? Neden ?

Problem 2) Küçük bir erkek / kız çocuk ile büyük bir erkek / kız çocuk kavga ediyorlar.

Soru 2) Kim haklı ? Neden ?

Problem 3) Genç bir erkek / kız ile yaşlı bir dede / nine kavga ediyorlar.

Soru 3) Kim haklı ? Neden ?

Öykü 5

1) Selim çok fakir olan bir arkadaşı ile karşılaştı. Arkadaşı ona çok aç olduğunu ve parasının olmadığını söyledi. Selim fırına gitti, fırıncının arkasını dönmesini bekledi ve bir tane ekmek çaldı. Koşarak oradan uzaklaştı ve ekmeği fakir arkadaşına verdi.

2) Yusuf çarşıda gezerken oyuncak satan bir dükkana girdi. Küçük bir oyuncak uçak gördü. Satıcı adam arkasını dönünce uçağı çaldı ve koşarak oradan uzaklaştı.

Soru: Bu çocuklardan hangisi daha çok suçludur, neden ?

Öykü 6

Problem 1) Babanla başka bir adamın kavga ettiğini gördün hangisine hak verirsin, neden?

Problem 2) Annen seni, diğer annelerin çocuklarını sevmelerinden daha mı çok seviyor, neden ?

Problem 3) Birisi bana Atatürk ilkokulu/ortaokulu çocuklarının, bu okulun çocuklarından daha iyi şarkı söylediğini söyledi. Acaba siz mi daha iyi şarkı söylüyorsunuz, onlar mı , neden ?

Problem 4) Birisi bana Kırıkkale halkının Kayseri halkından daha yalancı olduğunu söyledi. Hangisinin daha yalancı olduğunu düşünüyorsun, neden ?

Problem 5) Sence Romanya'daki Roman erkek/kız çocuklar mı daha çalışkan, yoksa Türkiye'deki Türk erkek/ kız çocuklar mı daha çalışkanlar, neden ?

Öykü 7

E: Bu öykü ismi Hasan olan 16 yaşında büyük bir erkek çocuğun hikayesidir. Hasan başka bir çocuğun bisikletini çalar. Sence Hasan cezalandırılmalı mıdır?

K: Bu öykü ismi Sinem olan 16 yaşında büyük bir kız çocuğun hikayesidir. Sinem başka bir çocuğun bisikletini çalar. Sence Sinem cezalandırılmalı mıdır ?

Soru 1) Şimdi sana söyleyeceğim üç ceza türünü en ağırdan en hafife doğru sıralar mısın?

1. Babası onu azarlasın
2. Polis onu hapse atsın
3. Çalışsın ve bisikletin parasını sahibine ödesin.

Soru 2) Sen olsan Hasan'a / Sinem'e hangi cezayı verirdin ?

1. Babası onu zarlasın
2. Polis onu hapse atsın
3. Çalışsın ve bisikletin parasını sahibine ödesin.

Öykü 8

1) Küçük bir çocuk, sokakta oynarken büyük bir köpeğe rastladı ve ondan çok korktu. Eve döndü ve annesine inek kadar büyük bir köpek gördüğünü söyledi.

2) İlkokula giden bir çocuk eve dönünce annesine öğretmeninin kendisine iyi bir not verdiğini söyledi. Ama bu doğru değildi. Öğretmeni ona ne iyi ne kötü hiçbir not vermemişti. Annesi çok memnun oldu ve ona bir ödül verdi.

Soru: Bu çocuklardan hangisi daha çok suçludur, neden ?